Kerkük Bölgesinin Araplaştırılması

Nurî Talabanî

avesta

avesta | ACİL KİTAPLAR: 177 | 6
Arabization of the Kirkuk Region
(Kerkûk Bölgesinin Araplaştırılması)
Nurî Talabanî
(Dezgeyî Aras, Hewlêr, 2004)
İngilizceden Çeviren
Zafer Avşar

Editör: Abdullah Keskin
Kapak: Genco Demirer
Tashih ve Mizanpaj: Avesta
Birinci Baskı: 2005, İstanbul
Baskı: Barış Matbaacılık

© Avesta Yayınları, 2005
Tanıtım amacıyla yapılacak alıntılar dışında
yayınevinin izni alınmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz

AVESTA BASIN YAYIN
REKLAM TANITIM MÜZİK DAĞITIM LTD. ŞTİ.
Evliya Çelebi Mah.
Aybastı Sok. No: 48 / 4
BEYOĞLU / İSTANBUL
Tel: (0212) 251 44 80
(0212) 243 89 74
Fax: (0212) 243 89 75

Ekinciler Caddesi
Nurlan Apt. Giriş Katı No: 2
OFİS / DİYARBAKIR
Tel-Fax: (0412) 222 64 91

ISBN: 975-8637-80-0

Nurî Talabanî

KERKÜK BÖLGESİNİN ARAPLAŞTIRILMASI

İngilizceden Çeviren
Zafer Avşar

avesta | ACİL KİTAPLAR

NURÎ TALABANÎ-Hukuk Profesörü, Avukat. 1963-1968 Fransa'da Hukuk doktorası yapan Talabanî 1968 Eylûl-1970 Eylûl döneminde Basra Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okutman olarak görev yaptı. Daha sonra Irak Kürdistanı Süleymaniye Üniversitesi Yönetim Enstitüsü başkanı olarak başlayan ve İskoçya Glasgow Üniversitesi Hukuk Bölümü misafir profesörlüğüne kadar uzanan, hem Irak içindeki hem dışındaki üniversitelerde birçok akademik görevde yer aldı. 2004 Eylûl ayından bu yana Kürdistan Bölgesi Yüksek Seçim Komisyonu başkanı olarak görev yapmaktadır.
Belli Başlı Eserleri: Kitaplar, yazılar, makaleler.
- *Ticaret Hukuku'nun Temel İlkeleri*
- *Irak Ticaret Hukuku* (Musul Üniversitesi basımı, 1979)
- *Hukuk Sözlüğü* (Arapça, Kürtçe, Fransızca ve İngilizce, Hewlêr, 2004)
- Irak'ın Anayasal Geleceğinde Kürtlerin Bakış Açısı (Londra, 1999)
Talabanî'nin kitaplarının dışında ayrıca "Jenosid Suçu" (*El Kaza Dergisi*, 1972), "Irak Ticaret Hukukunda Satış Sistemi" (*El Kaza'a Dergisi*, 1978), "Federal Sistem (*Irak Akademi Dergisi*), "Dünyadaki Federal Sistem Örnekleri (El takafa el Cedid Dergisi, 1994) gibi gazete ve dergilerde yayımlanmış birçok makalesi de var.

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 7
Sunuş / 9
I. KERKÜK BÖLGESİ: COĞRAFİ VE TARİHİ ÖZET/ 11
II. KERKÜK BÖLGESİNDEKİ KÜRT OLMAYAN ETNİK NÜFUS: TÜRKMENLER / 17
1. Kökenleri / 20
2. Türkmenlerin tahmini nüfusu / 20
3. Kürtler ve Türkmenler arasındaki ilişkiler / 24
4. Türkmenlerin politik yönelimi / 26
III. İLK ARAPLAŞTIRMA GİRİŞİMLERİ / 29
A) Monarşi / 31
Kerkük'ün etnik yapısının değişmesinde petrol şirketinin rolü / 31
Kerkük Bölgesine Arapları yerleştirmek için Hewîce Sulama Projesi'nin gerçekleştirilmesi / 33
B) 1958-1968 dönemi / 35
C) 1968'den günümüze kadar olan dönem / 45
Rejimin tüm Kerkük Eyaletini Araplaştırma çabaları / 54
1. Kerkük Şehir Merkezi / 59
1. Pird (Altınköprü) ilçesi / 59
2. Şuwan (Redar) ilçesi / 61
3. Qerehencîr ilçesi (Arapça "El-Rabig") / 61
4. Leylan (Qerehesen) ilçesi / 62
5. Tuzhurmatu (Taza) ilçesi / 62
6. Yayçi ilçesi / 63
2. "El Dibs" olarak Araplaştırılan Dibs bölgesi / 64
3. Hewîce Bölgesi / 65
4. Çemçemal Bölgesi / 65
1. Sengaw ilçesi / 65
2. Agceler ilçesi / 66
5. "El-Tuz" diye Araplaştırılan Tuzhurmatu bölgesi / 66
1. Dakuk (Tawk) ilçesi / 67
2. Kadir Kerem ilçesi / 69
3. Newcûl ilçesi / 69
4. Süleymanbey ve Emirli ilçeleri / 69
6. Kifri Bölgesi / 70
1. Serkele (Şervana) ilçesi / 70
2. Kokez ilçesi / 71
3. Cebare ilçesi / 71

4. Qeretepe ilçesi / 72
7. Kalar Bölgesi / 72
1. Pebaz (Bavenur) ilçesi / 73
2. Tilako içesi / 73

IV. KERKÜK BÖLGESİNİN YIKIMI
VE ARAPLAŞTIRILMASININ SONUÇLARI / 75

EKLER / 85
EK - I: 1957 Nüfus Sayımı'na göre sınıflandırma / 87
EK - II: Gizli Belgeler / 88
EK - III: Temmuz 1959 Olayları / 96
EK - IV (A): Irak idari haritası / 101
EK - IV (B): İdari taksimattan sonra Kerkük / 102
EK - IV (C): Irak Kürdistanı'nın Araplaştırılan bölümleri / 103
EK - V (A): BM'ye çağrı / 104
EK - V (B): Irak Kürdistanı'ndaki etnik temizlik / 106
EK - V (C): Araplaştırma hak ihlalleri / 111
EK - VI (A): KERKÜK BÖLGESİNDE IRAK REJİMİNİN YAPTIĞI ETNİK TEMİZLİK / 119
EK - VI (B): KERKÜK, GEÇMİŞ VE ŞİMDİ / 132

BIBLIYOGRAFYA / 141

Önsöz

Profesör Nurî Talabanî'nin Kerkük Bölgesi'nin nüfusu üzerine yaptığı bu önemli çalışmaya benden önsöz yazmam istenince çok mutlu oldum. Irak'ta görevli Birleşmiş Milletler Özel Raportörü Max van der Stole'nin son raporuna göre, Irak sayısız kayıp olayları gözönüne alındığında devlet olma halinin çok ötesinde bir yapıdır. İran, Suudi Arabistan ve Türkiye'de yüzbinlerce Iraklı mülteci vardır. Yine Ürdün'de onbinlerce Iraklı de facto olarak sığınmacı durumundadır. Bu sırra kadem basan veya sürgüne giden insanlara ek olarak, ülke içi yeri değiştirilen sayısız insan vardır. Güneyli Bataklık Arapları Saddam terörürün tek kurbanı değildir, Dr. Talabanî'nin gösterdiği gibi Kerkük bölgesindeki karışık nüfus sürekli değiştirilmeye tabi tutulmaktadır. Bu olay 1968 yılında Baas Partisi'nin askeri bir darbeyle sözümona iktidara gelmesinden hemen sonra başladı ve süreç içinde onbinlerce Kürt aile zorla sürgüne gönderildi. Bu gaddarlık -merhum Joseph Stalin'in en kötü

geleneği- anlaşılmaz biçimde Batı'da önemsenmemiştir ama Irak'ta Saddam sonrası yerleşim yerlerinde bunun derin etkileri olmuştur. Acaba mülksüzleştirilenler, tıpkı Bosna'da ısrarcı olduğumuz gibi burada da yuvalarına, topraklarına dönecekler mi? Yoksa sessizce yapılmak kaydıyla etnik temizlik mübah mıdır?

Profesör Talabanî, Kerküklü Kürt halkına karşı Saddam'ın yaptığı asimilasyonu gözler önüne sererek dünyaya çok büyük bir hizmet sunmuştur. Saddam'ın yaptıklarını insanlığa karşı işlenen suçlar listesine ekleyelim ve diyelim ki İnşallah o bunların karşılığını bir gün görür!

Lord Avebury
Lordlar Kamarası
Meclis İnsan Hakları Grubu Başkan Yardımcısı
10 Nisan 1995, Londra

Sunuş

Petrol yatakları geniş tarım arazileriyle Kerkük Bölgesi, Irak'taki Kürt sorununa barışçıl bir çözüm bulma yolunda en büyük engellerden birisidir.

Coğrafik olarak bölge İran, Suriye, Türkiye arasındaki ticari yollar üzerine oturmuştur. 1925 yılında İngiltere'yi, Kerkük ve eski Osmanlı vilayeti Musul'u (Kerkük Bölgesi de onun bir bölümüydü) yeni yaratılmış olan Irak devletine ilave etmeye götüren de bölgede büyük miktarlar içeren petrol yataklarının keşfi olmuştu. 1921'de yaratılan bu devlet Büyük Britanya Mandası altındaydı. O zamandan beri özellikle de 1963'ten sonra Irak merkezi hükümeti tarafından stratejik Kerkük Bölgesini sürekli Araplaştırma girişimleri olmuştur.

Bu siyasetin nedenlerini daha iyi anlamak için gelin önce kısaca jeo-politikaya, tarihe Kerkük Bölgesinin nüfüs bileşenlerine bakalım. Anılan girişimler başlamadan önceki ve sonrasındaki durumu analiz etmeye çalışalım.[1]

1 Bu kitap ilk defa 1995 yılında hem İsveç hem de Irak Kürdistanı'nda Arapça ola-

rak basılmıştır. İkinci basım 1999 yılında Londra'da olmuştur. 1998'de Kürtçeye çevrilip İsveç'te sonra da 2000 yılında Irak Kürdistanı'nda yayımlanmıştır. Şimdi de İngilizceye çevrilmiş ve gözden geçilirerek üçüncü kez basılmıştır.

1. KERKÜK BÖLGESİ: COĞRAFİ VE TARİHİ ÖZET

Karo biçimli Kerkük Bölgesi, kuzeydoğuda Zagros Dağları, kuzeybatıda Küçük Zap, Dicle Nehirleri, güneybatıda Hemrin Sıradağları, güneydoğuda ise Diyala (Sirwan) Nehri arasında uzanır. Eski kültürlerde[2] *Arapha* diye bilinen bölgedir burası. Klasik çağlarda bilinen adıyla söylersek *Karkha d'beth Silokh* (ki bu isimden Kerkük adı türemiştir.) Sasanilere göre burası onların Garmekan[3] valiliğiydi. Ortaçağ yazarlarına göre bölge Germiyan olarak bilinmekteydi. Bu tarihi isim hâlen halkın günlük konuşma dilinde bölge için kullanılmaya devam etmekteyken, klasik Selevkid ismi Kerkük, artık şehrin adını belirlemiştir.

2 S.H. Gadd ve Sidney Smith, Revue d'Assyr. et d'Archeol. Orient 1926. Yazarlar, bölgeye Asur-Babil çağlarında kuzeybatıda yaşayan halkların sürekli saldırdığını da ekler.

3 Aramca ve Süryanice tarihlerde isim Beth Garamaye olarak görünür daha sonra Bagarmi olarak kısalmıştır. İslamiyetin ilk zamanlarında bu isim ve Sasani yönetim terimleri Araplaşmış böylece Bagarmi Bacarmi ve Garamaye Carmakan haline dönüşmüştür.

En önemli ticari yollar Kerkük Bölgesinin içinden ya da yakınlarından geçer. Ba'ssara ve Segirma Kerkük'te sonlanır.[4] Tüm bunların bir sonucu olarak tüm alan çağlar boyunca burayı işgal etmiş güçler için her zaman stratejik açıdan önemli olmuştur. Bu stratejik geçitleri güvenceye almak için Kerkük'ün içinde olduğu gibi Kifri, Tuzhurmatu, Dakuk, Pird (Altınköprü) gibi yakın şehirlerin kaleleri içinde de askeri garnizonlar kurulmuştu.

Bu kaleler hem askeri garnizon hem de gümrük daireleri olarak çalışıyor, kervanlardan vergi alırken aynı zamanda onları koruyorlardı. Kirmanşah, Hemedan, Sine (Senendec) gibi İran'ın batısındaki ticari şehirlerden gelen tacirler ve seyyahlar buradan Batı Anadolu, Irak ve Doğu Akdeniz'e gidiyorlardı. Kerkük şehri onyedinci yüzyılın başından beri bölgenin merkezi olmaya devam ediyordu.

Ondokuzuncu yüzyılın başında şehrin etnik bileşiminden söz eden Osmanlı ansiklopedicisi Şemseddin Sami ünlü eseri Kamus ül Alem'de "Üçte ikisi Kürd kalanı Türkmen, Arap ve diğer milletlerdendir. Yediyüzaltmış Yahudi dörtyüz altmış Keldani de şehirde yaşar"[5] demiştir. Bundan birkaç yıl önce Dicle-Fırat ve ona karışan akarsuları üzerindeki ulaşım olanakları üzerine inceleme yapan Rus mühendis Joseph Chi-

4 Tewfîq Wehbî (Tawfiq Wahby) *A Journey from Darband-i Bâzyân to Mla'y-Tasluja* (Derbend-i Bazyan'dan Malay-Tesluce'ye Bir Yolculuk) Bağdat: El-Maarif Basım, 1965, s.6. Tewfîq Wehbî, "The name of Kirkuk" (Kerkük'ün İsmi) *El-katib Dergisi*, Haziran, 1958 Bağdat.

5 Şemseddin Sami "*Kamus ül Alem*" İstanbul Mihran Basımevi 1315/1896. Kerkük başlığı altında şunları yazar: " Kürdistan'ın parçası olan Musul vilayeti içinde yerleşmiştir. Musul şehrinin 150 kilometre kadar güneydoğusundadır. Edhem Vadisi diye bilinen geniş bir vadiye yakın birbirine paralel tepelerin ortasında kurulmuştur. Şarezor vilayetinin idare merkezidir, 30 bin nüfusu vardır. Bir kalesi, 36 camisi, 7 okulu, 15 Sufi dergahı, 12 hanı, 1282 dükkanı ve 8 hamamı vardır." Ayrıca Halkawt Hakim: Kirkuk: "The City of Fire and Light" (Kerkük: Ateşin ve Işığın Şehri) *Chirica Dergisi* Sayı 3. Londra. Ağustos 1984. s.4

mc, *Çarlık Rusyası Coğrafik Toplum/Kafkasya Bölümü Dergi*si'nde bir yazı yayımladı. Kerkük şehrini ziyaret ettikten sonra kırk Ermeni ailesi dışında bütünüyle Kürt olan nüfusu 12-15 bin arasında tahmin etti. Osmanlı ordusunu nüfus sayımına dahil etmemişti, çünkü onlar bölgeden değillerdi ve askerlik hizmetleri bitince kendi ülkelerine geri döneceklerdi.[6]

Şii Safevi İmparatorluğu ile Sünni Osmanlı İmparatorluğu arasındaki çatışmalı yıllar boyunca Kerkük Bölgesi ve genel olarak Kürdistan sürekli savaş meydanıydı.[7] Yıkıcı savaşlar I. Tahmasp, I.Abbas, I.Safi ve sonra Avşar boylarından Nadir'in iktidarları döneminde Osmanlı Sultanları Yavuz Sultan Selim (Korkunç) ve Kanuni Sultan Süleyman ve IV.Murat'a karşı (Muhteşem) devam ederken en şiddetli boyuta ulaştı. Kerkük, stratejik konumundan dolayı bu savaşlar sırasında habire başka bir milletin eline geçmekle kalmadı, süreç içinde çok acı ve ızdırap çekti.[8]

C.J. Edmonds Osmanlı yönetiminin son evresinde, Kerkük'ün idaresini şöyle tanımlıyor: "Onsekizinci yüzyılda Kerkük, Şehrezor İli'nin en büyük kentiydi. Şarezor ili bir Mütesellimin yönetimi altındaki Süleymaniye, Kerkük ve Erbil livalarını içinde barındırıyordu.

1869-1872 Yılları arasında görev yapan Bağdat Valisi Mithat Paşa'nın getirdiği reformlarla Şarezor ismi, şimdiki Kerkük ve Erbil livalarına karşılık gelen Kerkük sancağına verildi, Şehrezor tarihi ismi de böylece Süleymaniye sancağının dışında kalmış oldu. Musul vilayeti 1879'da kuruldu, Kerkük de

6 Dr. Jabar Kader, Kirkuk :"A century and a half of Turkisation and Arabization" (Kerkük: Birbuçuk Asırlık Türkleştirme ve Araplaştırma) *Iraqi File Journal*, sayı 99. Mart 2000, s.42 Londra.

7 Muhammed Amin Zaki: "*A Brief History of Kurds and Kurdistan*" (Kürtlerin ve Kürdistan'ın Kısa Tarihi) Arapça çev. Muhammed Ali Awni, Bağdat, 1961 2. bas. s.164

8 age.166

önemli bir garnizon kenti olarak kaldı."[9]

Yenilenmiş, dolaysız Osmanlı yönetimi altında Musul vilayeti üç valiliğe ayrıldı. (Türkçe sancak, Arapça Musul, Kerkük, Süleymaniye livaları.) 1918'de Osmanlı yönetiminin çökmesinin ardından Küçük Zap'ın kuzeyinde yerleşik üç bölge (kada) Kerkük'ten ayrıldı ve Erbil valiliği kuruldu. 1925'te Irak yönetimi altında Kerkük, merkezi Kerkük, Kifri, Çemçemal ve Guil bölgelerini içeren bir valiliğe dönüştü. (*İslam Ansiklopedisi*, "Kerkük" maddesi)

Bölgenin siyasi tarihi üzerine onyedinci yüzyıl ansiklopedicisi Hacı Xelîfe, Kerkük civarındaki Kürt bölgelerinin İstanbul'daki Osmanlı sarayına bağlı olmalarına karşı "bölgenin gerçek efendilerinin, Erdelan valiliğinin beyleri yerel Kürt liderler"[10] olduğunu söyler. Hemen sonra şunu ekler: "Oradaki Osmanlı iktidarı Şarezorlu Paşaların faaliyetleriyle kuruldu." Bu il biri de Kerkük olan otuziki mıntıkadan oluşuyordu.[11] Safevi Şahı Abbas tarafından eyalet başkentindeki kalenin yıkılmasından sonra Kerkük Şarezorlu Paşaların yerleşim yeri haline geldi.[12]

1732'de Pers (İranlı) Nadir Şah Kerkük şehrini kuşatma girişiminden sonuç alamadı. Bunu bir yıl sonra Türklerin ağır bir bozguna uğradıkları kanlı bir savaş izledi. 1743'te Safeviler Kerkük'ü yeniden ele geçirdiler ama Türkler 1746 Barış Anlaşması'na göre yönetimi geri almayı başardılar. Bundan sonra Kerkük kağıt üstünde de olsa, ta ki İngiliz güçleri 1918

9 C.J. Edmonds, *Kurds, Turks, and Araps: Politics, Travel and Research in North Eastern Iraq, (1919-1925)* (Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzey Doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme (1919-1925) Oxford, 1957, s. 265-266

10 Hacı Xelîfe (Haji Khalifa) Mustafa ibn Abdullah Katip Çelebi, Cihannüma 1058/1648 ilk baskı 1145/1732, Norberg çev. ve editörlüğünde Gihan Numa: Geographia Orientalis, Speculum Mundi (Lund/Londra, 1818) 445.

11 *Encyclopaedia of Islam*, s.v. "Kirkuk" (İslam Ansiklopedisi madde başlığı "Kerkük")147

12 Haji Khalifa, s. 445

Mayıs ayında kenti zaptedene kadar Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olarak kaldı.[13]

Birinci Dünya Savaşının sonunda Musul ilinin sınırlarında Osmanlı idaresinden arta kalan kimi yetkililer, Musul vilayetini yeniden kazanmak, bölgedeki etkilerini yeniden sağlamak için bazı Kürt ve Türkmen liderlerle ilişki kurmaya çalıştılar. Bu işle ilgili olarak eski Osmanlı subaylarını özellikle, o zaman Güney Kürdistan'ın büyük bölümünü yönetmiş Şeyh Mahmud Hafid gibi Kürt kökenli kişileri ve Türkmenlerin ileri gelen kimselerini görevlendirdiler. Bu çabaların özünde onları Osmanlı İmparatorluğu içinde kalmaları konusunda ikna etme düşüncesi gizliydi.

Bununla birlikte aynı zamanlarda Kürtler de Batılı devletleri 10 Ağustos 1920'de imzalanmış olan Sevr'in maddelerini uygulamaya sokma konusunda ikna etmeye çalışıyorlardı. Sevr Anlaşması Osmanlı Kürdistanı'ndaki bir Kürt devletini iki aşamada kurmayı şart koşuyordu. Kürtler, Birinci Dünya Savaşının sonunda düzenlenen Versay Barış Konferansı'na katılanlarla temas kurması için temsilci olarak General Şerif Paşa'yı Paris'e gönderdiler.

Bölgedeki İngiliz siyaseti bu dönemde değişime uğradı. İngilizler eski Osmanlı ili Musul'u kendi mandaları altında yeni kurulmuş Irak'a bağlamanın yoğun gayreti içindeydiler. O zamanki Irak yalnızca Bağdat ve Basra illerinden oluşuyordu. Irak ve Kürdistan'da görevli İngiliz mandası yetkilileri, yeni Irak devletinin kralı olarak Emir bin Hüseyin'i görevlendirmek için bir referandum düzenledi. Irak'ın bütününden ayrı olarak, İngiliz siyasetçiler tarafından yönetilen Kerkük Bölgesi halkı bu öneriyi reddetti. Süleymaniye gibi diğer Kürt bölgelerinde yaşayanlar ise referanduma katılmayı bile kabul etmediler. Milletler Cemiyeti, Cenova'daki 16 Aralık 1924 tarih-

13 age.

li 37. Kongre'de "Brüksel Hattı" (yani şimdiki Irak-Türkiye sınırı) altında kalan tüm toprağın Irak krallığına dahil edilmesi gerektiğini karara bağlayınca Kerkük, Irak'ın bir parçası oldu. Bu karar Milletler Cemiyeti tarafından bölgeye gönderilen "gerçekleri-araştırma" komisyonunun tavsiyeleri üzerine alınmıştı.[14]

14 *Encyclopaedia of Islam*, s.v. "Kirkuk" (İslam Ansiklopedisi madde başlığı "Kerkük") İkinci bas.

II. KERKÜK BÖLGESİNDEKI KÜRT OLMAYAN ETNİK NÜFUS: TÜRKMENLER

Osmanlıların 1639 Zahab Anlaşması'ndan yararlanarak Kürdistan'ın üçte ikisini işgal etmelerinden hemen sonra Osmanlı Sultanı tıpkı Safeviler gibi tüm bölgeden geçen ticari yollara gitmesi açısından Kerkük'ün hayati önemini kavradı.[15]

Bölgeyi daha iyi denetlemek için Musul vilayetine giden ticari yollara dağılmış kent ve kasabalara askeri personel yerleştirdi, sadık vatandaşları oralara yerleşme konusunda teşvik etti. Ticari yol kuzeyde Musul ve Telafer'de başlıyor, Erbil, Pird (Altınköprü), Kerkük, Dakuk ve Kifri'den geçiyor, bir kolu Bağdat'ta sona eriyor diğer kolu şimdiki Irak-İran sınırındaki Xaneqîn, Mendeli gibi şehirlerde bitiyordu. Birçok tarihçi[16] bunu "Sultanların Yolu" diye adlandırmıştı.

Iraklı tarihçi Abdül Rezzak el-Hasani bu bölgede yaşayan

15 *Türk Ansiklopedisi*, (Ankara 1972), Cilt xx. 495-499

16 Abdül Rezzak El-Hasani, *Ancient and Modern Iraq* (Eski ve Yeni Irak) Sidon: Irfan Press, 1956

Türkmenlerin "1638'de Pers Safevilerden Irak'ı almış Sultan IV.Murat'ın kuvvetlerinin bir parçası olduğunu" iddia eder. Tarihçiye göre "O zaman askeri güç olarak gelen Türkmenler kuzey ve güney Osmanlı vilayetleri arasındaki bu yolu korumak için bölgede bırakılmıştı."

Geleneksel olarak bu alanlarda güç, yerli Kürtlerle doğrudan hiçbir bağlantısı olmayan askerlerin elindeydi. Türkmenler de buna dahildi. Bölgenin kimi şehirlerinde temelli yerleşen Türkmen askerlerin çoğu daha sonra ticarete atıldı, çeşitli mesleklere karıştılar. Kullandıkları askeri güç, generallerin tımar gibi en verimli tarım arazilerini elde etmelerine benzer biçimde, bunu yapmalarını kolaylaştırdı. Bölgeye yerleşmeleri kaçınılmaz olarak yerli Kürtlerle toplumsal-kültürel ilişkilere girmelerini gerektirdi. Bunun sonucunda birçok kültürel adetler, toplumsal gelenekler karşılıklı olarak iki topluma hakim oldu, evlilikler yoluyla etkisi arttı.

Bazı tarihçilere göre ise Irak Türkmenlerinin izleri önce Abbasi halifelerinin bayrağı altında savaşmış, sonra da Atabekler ve Osmanlılara askerlik yapmış Türkmen askerlere kadar sürülebilir.[17]

Türkmenlerin kendileri, Emevi ve Abbasi halifeleri döneminde Irak'a göç etmiş olduklarını, bu hanedanların askeri yeteneklerinden dolayı kendilerini askere aldıklarını iddia ediyor. Bununla birlikte bu dönemin yerleşimden çok bir giriş dönemi olduğunu kabul ediyorlar. Bu yüzden o çağın Türkmenleri var olan nüfus içinde asimile oldu.[18] Türkmenlerin

17 Shaker Khesbak, "*Northern Iraq*" (Kuzey Irak) Bağdat, Shafiq, 1973, 211. Muhammed Mecid Arif, "Ethnography and the Civilized Regions" Bağdat. n.p (baskısı belli değil) 1985 p.119 (Etnografya ve Uygarlaşmış Bölgeler) s.119

18 Shaker Sabir al-Zabbit "*A Brief History of Turkmans in Iraq*" Baghdad, 1962, s.38 (Irak'taki Türkmenlerin Kısa Tarihi) Ayrıca Zeki Velidi Togan, "*An Introduction to the General History of the Turks*" (Türklerin Genel Tarihine Giriş" İstanbul 1964 I.cilt. 187. Arshad Al-Hurmizi, "*Turkmans in Iraq*" (Irak Türkmenleri) Ankara, Turkman National Party Of Iraq (Irak Türkmenleri Ulusal Partisi) 1994 22. Türkçe ve Arapça metin.

daha çok iddia ettikleri asıl yerleşimleri Selçuklu döneminde başlamış, sonra da Osmanlı'yla devam etmiş olandır.

Kerküklü Türkmenlere ilişkin olarak *İslam Ansiklopedisi* şunu söyler: "Şehrin Kürt, Arap ve Türkmenleri Sünni Müslümandır ama bazı köylerde yaşayan Türkmenler Ortodoks olmayan gizli bir mezheptendir, Kızılbaştırlar. Kürt çoğunluk içinde Türkmenlerin azınlık olarak var olmaları Osmanlı Sultanlarının fethinden daha önceye gitmelidir: Dokuzuncu yüzyılda halifeler onları bir Türk garnizonuna yerleştirmiş veya Selçuklular ve Beytiginliler (Erbilli Atabekler) zamanında göç etmiş olabilirler. Bölgeye gelme nedenleri her ne olursa olsun Kerküklü Türkmenler daima Osmanlı İmparator'luğuna hizmet ettiler, onun kültürüne sıkı sıkıya bağlı kaldılar, Osmanlı yetkililer için büyük bir kaynak oldular."[19]

Türkmenler, Safeviler ve Osmanlıların onları yerleştirdiği çağdan bu yana bölgede bulunmaktadırlar. Her iki imparatorluk da Anadolu, Irak ve İran'dan geçen stratejik, askeri, ticari yolları çevreleyen şehirleri kendi halklarıyla kolonize etmek istiyordu. Bu şehirlerin dışında Türkmenlerin olmaması bu görüşü doğrular. Çağdaş Türkmen yazarların "Telafer ve Mendeli arasındaki bölgeler yüzyıllar önce Türkmenler tarafından yurt edinilmiştir bu nedenden dolayı bu topraklarda kalmaları kendi seçimleridir"[20] iddiasının tarihi bir temeli yok gibidir. Daha da ötesi "bu onların seçim tercihlerine uymaktadır" ve "Türkmenlerin suyu bol olan ovaları tercih ettikleri bilinir"[21] diyerek yerli Kürtlerin bu şehirleri, stratejik toprakları Selçuklu artıklarına miras bırakmış olduklarını ileri sürmek hiç mantıklı değildir. Türkmenlerin bu bölgedeki kökenleri üzerine ayrıntılı araştırma bunu kesinleştiriyor.

19 age.
20 Arshad al-Hurmizi, 34
21 age.

1. Kökenleri

Stratejik Sultanların Yolu civarındaki şehirlerde yaşayan Türkmelerin kökeni, yoğunlaşmış Türkmen nüfusunun yerleştiği yerlere, özelliklere, şöyle gelişi güzel bir bakışla bile kestirilebilir. Bu kentlerde yaşan Türkmenlerin yaklaşık yarısı, Şii İslamın Kızılbaş mezhebindendir ve Kızılbaş Safevi askeri birliklerinden kalmış gibidirler. Kalanı ise Osmanlı yöneticilerinin resmi dini olan Sünni Hanefi mezhebindendir. (Türkiye'de halen baskın olan mezhep de budur.)

Yerli Kürtlerin çoğu Şafii Sünnidir. Kızılbaş Türkmenlerin kendi kültürleri, Sünni Türkmenler ve hatta Iraklı Şii Araplarınkinden tamamen ayrı dini ritüelleri vardır. Türkmenler arasındaki bu iki dini grup iki değişik lehçe konuşur. Kızılbaş Türkmenlerin lehçesi Azerbaycanlı Türkmenlerinkine benzer.

Bu noktada Türk kaynaklarının, kendilerinin ve tüm Iraklıların kullandıkları "Türkmen" yerine bu bölgelerde yaşayanları yanlış biçimde "Türk" olarak isimlendirdiğini de belirtmek gerekir. Ankara bununla bilinçli olarak Türkmenlerin kesin, farklı etnik kimliği üzerinde karışıklık yaratıyor. Türkmenlerin Türkiyeli Türklerle aynı olduğu yanlış izlenimini yayarak politik kazanç sağlamayı, sözümona orası Ankara'ya bağlı bir yermiş gibi Türkmen siyasi partileri özellikle de Sünniler üzerinde nüfuz kurmayı amaçlıyor.[22]

2. Türkmenlerin tahmini nüfusu

Her şey düşünülürse insan bölgede yaşayan Sünni ve Şiiler ile ilgili şu gözlemleri ortaya koyabilir:

1920'li ve 1930'lı yıllarda Türkmenlerin nüfusları şöyle tah-

22 *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1972, cilt xx: 495-499 s.

min edildi: Toplam nüfusun %2,1 ile 2,4'ü arasındaydılar.[23] 1957 Irak resmi nüfus sayımında -ki bu şimdiye kadar tek geçerli nüfus sayımı olarak varsayılır- bu yaklaşık oran yeniden doğrulanmıştı: Türkmenler toplam nüfusun %2,6'sını oluşturuyorlardı.[24] Bununla birlikte bu yüzde daha sonraki nüfus sayımlarında düştü. Bunun bir nedeni Irak rejiminin Türkmenlerin etnik yapısını karma karışık etmeye çalışmaları, onları Arap olarak saymalarıydı. Aslen şehirli bir nüfus olduklarından Türkmenlerin doğal artış oranı genel Irak nüfus artışının altındaydı.

23 Taha al-Hashimi (Taha el-Haşimi) "*The Geography of Iraq for Secondary Schools*" (Liseler İçin Irak Coğrafyası) Bağdat, 1938 Mahmud Fahmi Darwesh (Mahmut Fehmi Derviş) "*The Official Iraki Encyclopaedia*" (Irak Resmi Ansiklopedisi) Bağdat, 1936. Fazil al-Ansari (Fazıl el-Ensari) "*The Population of Iraq*" (Irak'ın Nüfusu), Al-Adeeb Bas. Şam, 1970. s.24. "*The geographic distribution of the Turkmans in Iraq*" (Irak'taki Türkmelerin Coğrafik Dağılımı) isimli eserden Dr. Halil İsmail'in çalışması. s.22. *The International Politics Journal*, Sayı 8. Erbil, 1993

24 Bazı Türkmen politikacılar Türkmenlerin tüm Iraklı nüfusun en az %10'unu oluşturduğunu iddia ederler. Sayılarının iki milyondan az olmadığını da eklerler. Bu rakam şişirilmiştir. Gerçek rakama dönersek, 1957 Nüfus Sayımı'nın da doğruladığı gibi onların iddia ettiğinin üçte birinden bile azdır. (Yaklaşık olarak 265 bin) İddialarını haklı çıkarmak için Türkmenlerin Telafer bölgesinden Xaneqîn ve Mendeli şehirlerine uzanan bir şerit boyunca bulunduklarını söylerler. Ama bu eksen boyunca bulundukları yerler sadece birkaç kent ve mıntıkayla sınırlıdır ve orada da toplam nüfusun küçük bir yüzdesi olabilirler ancak. Örneğin Erbil'deki küçük bir Türkmen azınlığı saymazsak, Musul ve Kerkük arasındaki 160 kilometrelik şerit içinde ne bir Türkmen köyü, şehri veye yerleşim yeri vardır. Pird'de (Altınköprü) yaşayan birkaç bin Türkmen vardır ki buranın nüfusu 1957 Nüfus Sayımı'na göre, Kürtler ve Türkmenler olarak hepsi 3885'ti. Kerkük ilinde 1957 Nüfus Sayımı'na göre Türkmen nüfusunun oranı %21,4'tü. Üstüne üstlük sonraki nüfus sayımlarına göre oran daha düşüktür. Bağdat'ta şimdilerde yaşayan Türkmen toplumu onbinlerle ölçülür buna karşın Kürt toplumu milyonu geçkin olarak ifade edilir. Çok küçük bir Asuri azınlık da vardır. Bu Kürtler, Türkmenler ve Asurilerin çoğu 1950'li yılların sonlarına doğru Kürdistan'da hep devam eden savaş, iş ve ekononik nedenlerden dolayı başkente göç etmişlerdi.

1977 Nüfus sayımında Irak nüfusunun Türkmen payı toplam nüfusun yalnızca %1,15'i oldu.[25] Bu azalma Kerkük için kayıt düşülüyordu ama Türkmenlerin diğer yaşadığı vilayetlerde de durum pek farklı değildi. Bu özellikle Musul (Ninova) vilayeti için geçerliydi. 1957 Nüfus Sayımı'nda Kerkük'teki Türkmenlerin nüfus ağırlığı %21,4 iken 1977 sayımında bu rakam %16,75'e düşmüştü.[26] Musul vilayetinde ise 1957'de %4,8 olan toplam nüfusa oran 1977'de %0,99'a gerilemişti.[27] Nüfus oranındaki bu düşme eğiliminin nedenlerinden biri Kürtler ve Türkmenlere karşı Iraklı hükümetlerin geliştirdiği Araplaştırma programıydı.

Sünni Türkmenlerin çoğu Kerkük şehrinde yaşarken, Şii Türkmenler, ilçe merkezleri olan daha küçük kent ve kasabalarda ya da köylerde ikamet ederler.[28]

Irak Kürdistanı'nın idari başkenti Erbil şehrinde Sünni Türkmenler de yine toplam nüfusun küçük bir yüzdesini oluştururlar. 1957 Nüfus Sayımı'nda şehir toplam nüfusunun %5'i kadardırlar. Bu rakam sonraki nüfus sayımlarında, 1965'te %6, 1977'de %6,5 olmak üzere çok az bir artışla neredeyse aynı kalmıştır. Sünni Türkmenler her ikisi de Kerkük

25 "The Religious Distribution of the Iraqi Population" (Irak Nüfusu'nun Dinlere Göre Dağılımı" Emniyet Hizmetleri/ Genel Müdürlüğü Kültürel Gelişme ve Nüfus Merkezi tarafından hazırlanan 1977 genel nüfus sayımı verileri temel alınmıştır. Bu çok-gizli belge Irak Kürdistanı'ndaki 1991 Mart isyanından sonra ele geçirilen dökümanlar arasındaydı.

26 age. 4. liste. s.25

27 Dr. Halil İsmail, "The Geographic Distribution of the Turkmans in Iraq" *The International Politics Journal*, Sayı 8. Erbil, 1993 s.22 ve The Religious Distribution of the Iraqi Population" (Irak Nüfusu'nun Dinlere Göre Dağılımı" age.

28 Kerkük ilinde anadil ve cinsiyete göre nüfusu sınıflandıran 16. Listeye bkz. 1957 Nüfus Kütük Kayıtları. Irak Cumhuriyeti, İçişleri Bakanlığı Nüfus Genel Müdürlüğü. Age. bkz. Ek I. Kerkük ilinin toplam nüfusunun %16,75'ini oluşturduğu 1977 nüfus sayımı yüzdesiyle bu rakamı karşılaştır. Bak. Dr. Halil İsmail, age. Yedinci Liste. s.29 ve 1977 nüfus sonuçlarına göre Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış gizli kitapçık. age.

vilayetinde olan Pird/Altınköprü, Kifri'de de bulunur. Aynı istatistiki süreç burada da kendini belli eder. Kifri kenti için Sünni Türkmenlerin nüfusu 1965'te %7,7'den 1977'de %5,7'ye gerilemiştir.[29] Pird'de (Altınköprü) (Kerkük şehir bölgesindeki küçük bir ilçe merkezi) Sünni Türkmenler azınlıktır. Bununla birlikte Kerkük şehrine yakın Blawe köyünde çoğunluk oluştururlar. Bu köy geçtiğimiz yıllarda Irak yönetimi tarafından idari olarak Kerkük belediyesine bağlanmıştır.

Şii Türkmenlerin çoğu Kerkük vilayetinin parçası olan mıntıkalar ve ilçelerin idari merkezlerinde, Tsin (Kerkük sınırlarına yakındır. El Tisîn diye Araplaştırılmıştır) gibi küçük köylerde, Kerkük'ün yirmi kilometre güneydoğusundaki Leylan kasabasında, Tuzhurmatu'da (Kerkük Bağdat karayolunda, Kerkük'ten 11 kilometre mesafede, aynı ismi taşıyan idare merkezi) ikamet ederler. Yine aynı ilçenin küçük köylerine dağılmışlardır. Yalnızca Tawk (Dakuk) isimli küçük kasabada çoğunlukturlar. Dakuk Kerkük'ün 28 kilometre güneyindedir, toplam nüfusu 1957 sayımına göre 1926'dır.

Şii Türkmenler Tuzhurmatu kasabası toplam nüfusunun üçte birini meydana getirir. Bu kasaba daha sonra bir bölge merkezi haline geldi ve coğrafik açıdan uzak olmasına karşı 1976'da Selahaddin (Tikrit) vilayetine bağlandı. Bu özellikle Arap ağırlıklı olan, örneğin yeni kurulan Selahaddin gibi diğer illere Kürtleri yerleştirmek suretiyle Kerkük ilindeki Kürt nüfusu azaltmaya yönelik girişimlerden birisiydi. Sulêmanbeg ve A'mirli gibi iki yeni ilçe yine Tuzhurmatu mıntıkası içinde kurulmuştu. Türkmenlerin Bayat aşireti bu civardaki köylerde yaşar. Bu insanların çoğu Hemrin Sırtının güneyinde yaşayan Arap aşiretleriyle karışmaları sonucu anadillerini unutmuşlardır. Bazı Türkmenler Kifri bölgesi ilçe merkezi Qeretepe kasabasında da bulunur. Çevrelerinde Arap ve Kürt köyleri vardır.

29 Dr. Halil İsmail, age.

Şii Türkmenlerin büyük bölümü çiftçidir. Kasaba ve şehirlerde yaşayanlar el sanatlarıyla uğraşırlar, bunun yanında ticaretle geçinenler de vardır. Osmanlılar doğrudan devlet hizmetinde çalışmayan Türkmen topluluğunun bu dilimiyle pek ilgilenmemişler, bunun sonucunda da onların Sünni Türkmenlere göre yaşam standartları düşük kalmıştır. Onlara daha kaliteli bir yaşam süren Sünni Türkmenlere olduğu gibi değil Kürtlere (Kürtler Sünni olduğu halde) davrandıkları gibi davranmışlardır.

3. Kürtler ve Türkmenler arasındaki ilişkiler

Genel olarak 1950'li yılların sonuna kadar Sünni ve Şii Türkmenlerin arasındaki ilişkiler soğuk seyretti. Bu kültürel yaşam, adetlerdeki farklılıkların yanında dildeki lehçe farklarının da bir sonucuydu. Ama onları birbirinden ayrı tutan asıl önemli etken dini ayrımdı. Bu unsur aralarında evlilikler olmamasına yol açacak kadar önemliydi. Örneğin Ehl-i Hak Kürtleri gibi Kızılbaş Şii Türkmen erkekleri (çoğu artık ihtiyarlamıştır) sakallarını, bıyıklarını kesmezler, onları uzun tutarlar. İmam Ali ibn Ebu-Talib'i kutsal olarak görürler. Aslında Şii Türkmenlerle Irak'taki (İmam Ali'nin mezarının da içinde olduğu) Necef şehri türbesindeki ileri gelen din adamları arasındaki ilişkiler bile 1950'li yılların başlarında soğuktu. O dönemde Necefli din adamları onları ziyaret etmiş, ortak olarak gördükleri Şiiliği yaymaya çalışmışlardı.

Aynı durum iş bulmak için Kerkük'e özellikle de Irak Petrol Şirketi'nde (IPŞ) çalışmaya gelen Arap aileler arasında da geçerliydi. Tıkrit ve Musul'un Arap kentlerinden gelenlerin birçoğu Türkmen dilini benimsediler sonra da hükümetin Kerkük'ü Araplaştırma çabalarında önemli roller oynadılar. Bir sonraki kuşak hemen Baas Partisi'ne katıldı, bunun karşı-

lığında önemli devlet memuriyetleriyle ödüllendirildiler. Mazhar el-Tıkriti, böyle bir konuma getirilen Arap kökenli ilk kişiydi. 1969 yılında Kerkük belediye başkanı oldu ve o zamandan sonra atama dairesi etnik kökeni Arap olanların tekelinde tuttuğu bir yer haline geldi.[30]

Benzer biçimde Baas Partisi'nin Irak'ta iktidar olmasıyla birlikte birçok Kürt ve Türkmen kendilerini Arap olarak kaydettirmeyi zorunlu hissettiler. Çünkü ancak böyle yaparak başka bir yere yerleştirilmekten, diğer vilayetlere idari tayinden kurtulabilecekler, Kerkük'teki ticari çıkarlarını, işlerini ancak böyle koruyabileceklerdi.

Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında Türkmen egemenliğini teşvik etmek için şehrin hemen yakınındaki Baba-Gurgur petrol sahasından ilkel biçimde petrol çıkarma ve yerel tüketim için satma hakkı Türkmen ailesi Neftçizadelere verildi.[31] Buna rağmen Osmanlılar Kürtleri şehirden çıkarmadı, çoğunluğu Kürt olan Türkmenlerle ve diğer etnik gruplarla ortak bir mozaik oluşturan şehrin yapısını da inkar etmediler. Bu yüzden genellikle belediyedeki hassas görevlere, çoğunluğu temsil eden grubun lideri olarak bir Kürt veya Türkmen atandı. Monarşik Irak da aynı genel politikayı izledi ama Eyalet Valisi veya Kerkük'te konuşlanmış olan Irak İkinci Tümen Genarali istisnasız olmasa da çoğunlukla Araplardan seçildi. Vali olarak atanmış Kürtlerden Said Kazaz, Raşit Necip ve Mustafa Qeredaxli'dan söz edebiliriz. Mareşal Bekir Sıtkı (Irak'taki 1936 darbesinin lideri) ve General Salih Zeki Tevfik monarşi boyunca İkinci Tümen'e komuta eden iki Kürt olarak anılabilir.

30 Belediye başkanı seçilerek gelmemiştir Irak İçişleri Bakanı tarafından atanmıştır.

31 Dr. Cabbar Qadir (age) kendi ailesinin aslında Kürt kökenli olduğunu ama bu imtiyazdan yararlanmak için etnik kökenini reddettiğini bile söyler.

Mecit Yakubi gibi kimi Türkmenler de vali olarak atanmış, General Mustafa Ragıp da İkinci Tümen Komutanı olarak görevlendirilmişti. Diğer yandan belediye başkanlığı görevi bir Araba verilmediğinde çoğunlukla Kürt birine bazı durumlarda ancak bir Türkmene veriliyordu.[32] Bu arada, monarşik dönem boyunca Irak Meclisi'nde Kerkük ilini temsil eden üyelerin üçte ikisi Kürttü. Kırk yıllık monarşik dönemde ancak bir veya iki Arap temsilci meclise girmişti. Irak Meclisi'ndeki bu temsil, 1960'ların ilk yıllarında başlayan yoğun Araplaştırma faaliyetleri öncesinde ilin etnik kompozisyonunu gözler önüne sermeye yeter.

Buna karşı aslında Monarşik Irak bakanları zamanında da Araplar Kerkük'e yerleşmeleri konusunda teşvik edilmişti. Örneğin 1935'teki Yasin el-Haşimi kabinesi (Kral Gazi'nin yönetimi sırasında) Kerkük Hewîce bölgesine daha sonra göreceğimiz gibi Arap Übeyd Aşireti gruplarını yerleştirme işine girişmişti.

4. Türkmenlerin politik yönelimi

Türkmenlerin bir dizi politik örgütleri vardır. Sünni Türkmenler genellikle çocuklarını, eğitim düzeylerine bakılmaksızın hemen kabul edildikleri Türkiye'deki kolejlere gönderdi-

32 Örneğin Kerkük Belediyesi'nin durumunu ele alırsak, Osmanlı ve monarşi dönemleri boyunca Kürt Talabanî ailesinin üyeleri tarafından doldurulmuştu. Osmanlılar döneminde Şeyh Rauf Talabanî belediye başkanıyken, kardeşi Habip Talabani monarşiden sonraki 15 yıl bu görevde kaldı. Avukat Fazıl Talabani 1958 Temmuz devrimi ardından çıkan isyandan sonra görevden alınana kadar bu görevi sürdürdü. Nurî Talabanî "*Concerning Federalism*" (Federalizm Hakkında) *El-Manar Gazetesi* (Arapça) Londra Sayı 15. 13 Temmuz 1994. Kerkük belediye başkanı olan belli başlı Türkmenler arasında şehir 1920'de İngiliz ordusunun yönetimine girdiği zaman görevi üstlenen Abdül Rahman Piryadi (aslen Kürt), 1950'lerin başında belediye başkanı olan Şamil Yakubi de sayılabilir.

ler. Türk hükümetlerinin genç Iraklı Türkmenlere yaptıkları bu yatırımlar cömert biçimde kendilerine geri gelecektir. Çünkü, Türk üniversitelerinden mezun olan bu gençler akıllarında yer tutmuş Pan-Türkist fikirlerle dönecekler, birçoğu faal olarak bu fikirleri yaymaya çalışacaktır. Gerçekten de bu gençlerden bazıları Irak Türkmenlerine ait siyasi partilerde önemli kişiler haline geldiler, burada kaldılar. Sünni Türkmenler genellikle politik görüşleri bakımından tutucu kimselerdir ve Bağdat'ta iktidar olan merkezi hükümetlerin tarafını tutma eğilimindedir. Diğer yandan genç Şii Türkmenler eskiden sola eğilimliydiler; Komünist Parti kurucularına monarşi zamanında, özellikle Qeretepe ve Tuzhurmatu gibi güçük kentlerde tam yetki vermişlerdi.

Özet olarak Sünni Türkmenlerin Türkiye ve Osmanlı mirasına daha çok meylettiklerini, buna karşı Şii Türkmenlerin ise özellikle 1979'dan sonra Şii din adamları Şahı devirip iktidara geçtikten sonra Iran'a yöneldiklerini söyleyebiliriz.[33]

Bugüne gelirsek Türkmen partilerinin hepsi milliyetçi fikirler güderler. Liderleri ya özgürleşmiş Irak Kürdistanı'nda ya da Irak dışında özellikle Türk yetkililerden hatırı sayılır destek aldıkları Türkiye'de yaşarlar. Şii Türkmenler halen İran'a yakınlık duyarlar, kendi politik partileri vardır.

Osmanlı'nın, Sünni Türkmenleri, Şii Türkmenlere ve Kürtlere karşı tutması, maddi olarak desteklemesi bu topluluklar

33 1980-1988 İran-Irak savaşı boyunca Irak uçaksavarları Kerkük Bölgesi üzerinde İran askeri uçaklarını düşürdü ama Irak güvenlik güçleri, paraşütle atlayan İranlı pilotları ele geçiremedi. Irak hükümeti alana düşen pilotlara yataklık etmekten, onları İran'a götürmekten Şii Türkmenleri sorumlu tuttu. Genç Türkmenlere bundan dolayı eziyet edildi, hapse atıldılar. Bunun sonucunda ileri gelen birçoğu politik sığınma elde etmek için İran'a başvurdu. Bazı durumlarda da sınır yakınlarındaki Irak mevzilerine saldıran İranlılara katıldılar. Kimileri daha sonra Şii "El-Dava el-İslami" partisiyle yakın ilişkileri olan Müslüman Türkmenler Birliği adı altında politik bir parti kurdu.

arasında düşmanlık, kızgınlık duyguları yarattı. Ama yine de 1958 Temmuz darbesi kutlamalarının ilk yıl dönümünde yani 1959'da Kerkük'teki kanlı ayaklanma sayılmazsa aralarında kan dökülmedi. (Ek - III'e bkz.) Olay, her iki tarafın liderleri kendi politik çıkarları için isyancıları provoke edince daha ciddi bir hale geldi.

III. İLK ARAPLAŞTIRMA GİRİŞİMLERİ

31 Ekim 1918'de İngilizler, Mondros Ateşkes Anlaşması maddelerinden yararlanarak Kerkük şehrine girdiler. General Marshall'ın komutanlığında İngilizler 17 Mayıs 1918'de zaten şehre girmiş, aynı ayın 27'sine kadar orada kalmışlardı. Mondros Ateşkes Anlaşması ile şehri yeniden işgal ettiler. İngilizler Kerkük'ü ellerinde tutmaya niyetli olsun veya olmasın bölgede geniş petrol rezervlerinin keşfedilmesi, İngilizlerin genelde Kürt sorunu özelde ise Kerkük Bölgesine karşı olan tutumlarını kökünden değiştirdi.[34]

Önceleri bölgedeki İngiliz yetkililer arasında Van Gölü'ne kadar veya şu anki Irak-Türk sınırının 160 kilometre kuzeyi-

34 Nouri Talabany "*The Kurdish Question and International Law*" (Kürt Sorunu ve Uluslararası Hukuk) Perspectives of Southern Kurdistan in a Regional and Supraregional Context (Bögesel ve Bölgeüstü Bağlamda Güney Kürdistan Değerlendirmeleri) Almanya'daki Kürt Araştırmalar Merkezi tarafından yayımlanmıştır. 1999. s.35.

ne uzanacak bir Kürt devletinin kurulması eğilimi ağır basıyordu. Bu öneriyi ilk dillendiren kişi Kürt bölgesini gezmiş olan Binbaşı Noel'di. Sonra bu politika Musul vilayetini (Irak Kürdistanı) Irak Krallığı'na birleştirme faaliyetine dönüştü.[35]

Ardıl Irak hükümetleri de yoğunlukları değişse de Kerkük Bölgesinin etnik karakterini şu ya da bu ölçüde değiştirmeye çalıştı. 1925'te İngiliz yönetimi altında işletilen bir petrol şirketinin kurulması çabaların en yoğunlaştığı dönemi başlattı. Şirket Irak'ın diğer taraflarından kalifiye Arap, Asuri ve Ermeni işçiler getirdi.[36] Bu ilk örnekten sonra Kerkük'ün aslında tüm Kürt bölgesinin etnik karakterini değiştirme, 8 Şubat 1963 darbesinden beri Irak'ı yöneten tüm hükümetlerin başvurdukları bir girişim olmaya devam etti. Asimilasyon, Baasçı ikinci 1968 Temmuz darbesinden sonra yoğunlaştı ve en başta gelen devlet politikası haline geldi. Bu seferberliğin derecesini ve çeşitli evrelerini daha iyi anlamak için Kerkük'ün Araplaştırılma sürecini üç aşamaya ayırabiliriz. a) Monarşi, b) İlk cumhuriyet dönemi (1958-1968) ve ikinci cumhuriyet dönemi (1968'ten günümüze)

35 Bağdat'taki İngiliz Yüksek Komisyonu Başkanı 543 sayılı, 10 Ekim 1923 tarihli, Londra'daki Sömürge Bürosu'na hitaben gönderdiği bir telgrafta, Türkiye resmi bir garanti vermiş olsaydı -ilke olarak değişen şartlardan dolayı Sevr Anlaşması'yla Kürtlere otonomi tanınması fikrini reddetmişlerdi- sınır görüşmeleri çok daha kolay olacaktı demişti. Türkler, amaçlarının da yapabilecekleri ölçüde, anlaşmaların bir sonucu olarak Musul vilayeti içindeki tüm Kürt bölgelerini Irak yönetimi altına alma olduğunu eklemişlerdi. Nouri Talabany "Towards a frank Arab-Kurdish Dialogue leading a Democratic Solution" (Demokratik bir Çözüme giden samimi bir Arap-Kürt Diyaloguna doğru) *El-Hayat* 11150.sayı. (Londra, 24 Ağustos, 1993)

36 "*The Population Conditions in Iraq*" (Irak'taki Nüfus Koşulları) (Kahire: Arap Çalışmaları Enstitüsü, 1970, s.109) isimli kitabında Ahmed Najmadin (Ahmet Necmettin) petrol sahalarında iş bulmak amacıyla Kerkük'e gelenlerin yoğun göçünden söz eder. 1947-1957 yılları arasında Kerkük'e gelen göçmenlerin sayısı 39 bin olarak tahmin edilir. Sonra 1919'dan 1968' kadar bunun beş kat arttığını ekler.

A) Monarşi

Kerkük Bölgesinin merkezini oluşturduğu Osmanlı Musul vilayeti 1925'te Irak Krallığı'na bağlandı. Kral I.Faysal 1924 Aralık ayında Musul'u ziyaret ettikten ve halkı yeni kurulan Irak devletine katılmaya çağırdıktan sonra Kerkük'ü de ziyaret etti. Ziyaret şehirdeki hükümet binalarında Irak bayrağı dalgalandırmak için bir fırsat olarak kullanıldı. Sözü edilen zamanda ilin yönetimi çoğunluğu Sünni Türkmenlerden oluşan yerel memurların yardım ettikleri İngiliz yöneticilerinin elindeydi. Bu memurlar vilayet Irak Krallığı'na bağlandıktan sonra da yerlerini korumayı sürdürdüler.

Daha sonra gelen hükümetler, Eyalet Valiliği ya da Kerkük'teki İkinci Tümen Komutanlığı gibi görevlere kaçınılmaz olarak Arapları atadılar. Başından beri hükümet, Kerkük'te çalışan İngiliz petrol şirketiyle iş birliği içinde, şirkette çalıştırmak ve şehre yerleştirmek için Irak'ın diğer bölgelerinden çok sayıda işçi getirdi.

Kerkük'ün etnik yapısının değişmesinde petrol şirketinin rolü

Kerkük'te zengin petrol yataklarının keşfedilmesi Musul vilayetinin parçası olarak, yeni kurulan Irak devletine birleştirilmesinin asıl nedeni oldu. Kerkük yakınlarındaki Baba-Gurgur'da petrol olduğu eski zamanlardan beri bilindiğinden 1639'dan beri Osmanlı ordusu ilkel yöntemlerle yerel anlamda kullanmak için petrolü çıkarmaya çalışmıştı. Ama Kerkük petrollerinin sistemli ve düzenli biçimde işletilmesi, aslında 1914 yılı başlarında Almanlarla işbirliği içinde İstanbul'da kurulan Türk Petrol Şirketi'ne (TPŞ) Osmanlı devleti tarafından Musul ve Bağdat illerindeki petrol sahalarını kullanma imtiyazı verildiğinde başladı.

1925 yılı sonunda İngiltere'nin de yüklü bir payı olan şirket jeolojik araştırmalar yapıyor, yollar döşüyor, binalar kuruyordu. Şirket 150 Britanyalı 2500 Iraklıyla Kerkük'ün güneyindeki Newcûl'de işe başladı. İlk sondaj 1 Nisan 1927'de Kral Faysal'ın da katıldığı bir törenle yapıldı. 27 Ekim 1927'de Baba-Gurgur'dan petrol akmaya başlamıştı.[37]

1927-1931'e kadar şirket jeolojik araştırmalar için sondaj yapma, işçiler özellikle yabancı işçiler için barınaklar yapma, arıtım yerleri, depo gibi gerekli tesisleri kurma işiyle meşgul oldu.[38] Şirketin ismi Irak Petrol Şirketi (IPŞ) olarak değişmiş, merkezi de Tuzhurmatu'dan Kerkük'e taşınmıştı. 1931 yılı olduğunda Irak'ın kuzeydoğusundaki toprakların çoğunu işletebilecek durumdaydı. 1934 yılı sonunda ham petrol ihraç etmeye başladı, 1935'te ham petrolü Kerkük'ten Akdeniz limanları olan Hayfa ve Tripoli'ye taşımak için ikili boru hattı açıldı. 1935'te 4 milyon ton gerçekleşen yıllık üretim Irak'ı dünyanın sekizinci büyük petrol üreten ülkesi durumuna getirmekle kalmadı, daha da artarak devam etti. Irak petrolünün çoğu Kerkük'ten çıkarılıyordu, durum bugün de aynıdır.

Kerkük'te petrol endüstrisinin kurulması şehrin toplumsal ve etnik yapısına önemli değişiklikler getirdi. Özellikle dışarıdan gelenler olmak üzere epey sayıda kişi şehre akın etti. Kısa bir zaman içinde eski mahalleler içinde yeni semtler oluşturdular. Petrol tesisleri yakınlarında kurulan bu semtlerde yaşayanlar çoğunlukla Asuri, Ermeni ve Araplardı. Şirkette diğer ırklara göre az sayıda Kürt istihdam edilmişti. 1950'lerin başında Arapha veya "Yeni Kerkük" denilen yerde yüzlerce mahalle kurulmuştu ve bunlar Asuri, Ermeni, Türkmen ve Araplara barınma sağlıyordu. Bu yüzden Kürtler, en başından beri Kerkük vilayetinde ve şehirdeki sayısal çoğunluklarına

37 *Encyclopaedia of Islam*, s.148
38 *Encyclopaedia of Islam*, s.148

karşı şirketin onlardan az sayıda işçi almasından dolayı kızgındılar. Başka bölgelerden şehre insan akışı oradaki Araplaştırma sürecinin de başlangıcını oluşturdu.

Monarşik yönetim, Hewîce Sulama Projesi'yle de Kerkük'e binlerce Arap aile yerleştirmek için benzer taktikleri devreye soktu.

Kerkük Bölgesine Arapları yerleştirmek için Hewîce Sulama Projesi'nin gerçekleştirilmesi

Kral Gazi'nin iktidarında Yasin el Haşimi başkanlığındaki Bakanlar Kurulu Kerkük'ün güneybatısındaki Hewîce düzlüklerine Arapları yerleştirmenin bir yolunu düşünmüştü. Alan tamamıyla kış yağmurlarına bağımlı bir yer olduğundan mümkün olan tek tarım biçimi arpa, buğday gibi hububat ürünleri yetiştirmekti. Tarım makine ve aletlerinin eksikliği Kürt çiftçi ve toprak sahiplerinin üstesinden gelebilecekleri bir sorun değildi. Kürtler genellikle toprakları hayvanlarla sürüyorlardı. Bu yüzden bölge toprakları, kendilerinden başka, bahar ayında güneyden gelen El-Ubeyd, Cebur gibi göçebe Araplar tarafından otlak olarak kullanılıyordu.

1930'ların ortalarına doğru hükümet yerleşimi kolaylaştıracak bir proje ortaya koydu ve Küçük Zap'tan su taşıyacak büyük bir kanal inşa etti. Kanalın inşası Kerkük merkez hapishanesi mahkumları tarafından neredeyse on yılda bitirildi.

Toprak "yatırım birimlerine" bölündü, komşu Diyala vilayetinden orada durmadan El-Eze aşiretiyle çarpıştığı için getirilen El-Ubeyd aşireti üyelerine verildi. Göçebe Arap aşireti olduklarından çiftçilik deneyimleri hiç yoktu. Bu yüzden hükümet onlara tarımı öğretecek uzmanlar atamak zorunda kaldı. Şimdi bile sürülebilir olan bu bereketli topraklardan kuşaklardan beri çiftçilik yapan Kürtlere bir metre bile verilme-

di. Bu monarşik hükümet tarafından açıkça planlanmış, özenle gerçekleştirilmiş, Kerkük'teki ilk Arap yerleşim yeriydi. Erbil vilayetinin güneyindeki Qerac ovaları, Kifri bölgesinin güneyindeki Qeretepe ovalarına da benzer şekilde Arap aşiretleri yerleştirildi. Hükümetin yardımıyla El-Kurvi, El Leheb gibi göçebe Arap aşiretlerinden kimi gruplar güney Qeretepe düzlüklerinde yerleşik hale geldiler. Diğerleri, Ava Spi'ye (Ak Su) kadar uzanan Kifri ve Tuzhurmatu arasındaki ovaları yurt tutmuş Beyat aşiretine, Büyük ve Küçük Zap arasında, Erbil vilayeti Maxmur bölgesi güneyindeki Qerac ovalarının güneyinde yerleşmiş Tay ve El-Cebur üyeleriyle karıştılar.

1957 Nüfus Sayımı gösteriyor ki Hewîce Projesi güney ayağına, yaklaşık olarak 1000 kilometre karelik alana yerleştikten on yıl sonra El Ubeyd aşiretinin sayısı 11000'i aşıyordu. Aynı nüfus sayımına göre El Cebur aşiretinin sayısı 12595'ti ve Sulama Projesi'nin batı ayağında Büyük ve Küçük Zap arasındaki 900 kilometrekarelik alana yerleşmişlerdi. 2140 üyesi olan Ebu Hamdan aşireti Küçük Zap ile Kerkük'ü Hewîce'ye bağlayan yol arasında uzanan yaklaşık 100 kilometrerakelik alandaki 14 köye dağılmıştı. Tıkrit ve Dur kentlerinden olan Araplar Hewîce bölgesi merkezine, Hafrul Kubal'ın her iki kıyısında bulunan beş köye yaklaşık 100 kilometrekarelik bir alana yerleştiler. Böylece bu nüfus sayımına göre (1957) 25735 Arap Hewîce bölgesine yerleşmiş oldu. Hükümet bölgeyi Kerkük nüfuzu içinde Hewîce/Melha Nahiyesi olarak ilan etti. 1963'te Baasçı rejim Hewîce nahiyesinin statüsünü El Riyad nahiyesinin de içinde olduğu Hewîce bölgesi olarak yükseltti. El Abbasiya nahiyesi de daha sonra buna eklendi.

Ne yazık ki, Şeyh Nazım el Asi ve kardeşi Müzhir gibi Bazı El-Ubeyd liderleri hariç Hewîce düzlüklerinde yerleşmiş Arap aşiretlerinin birçok üyesi 1963'ten sonra Kürt köylerine yapılan silahlı saldırılara katıldı. "Halid bin Velid Cengaverleri" is-

mi altında düzensiz birlikler halinde örgütlenmişlerdi. "Selahaddin Savaşçıları" gibi paralı Kürt askerlerle birlikte orada Kürt Pêşmergeler olduğu ya da o köyün Pêşmergelere yardım ettiği bahanesiyle köylere saldırıyorlardı.[39-40]

B) 1958-1968 dönemi

14 Temmuz 1958 darbesiyle Irak'taki monarşinin yıkılmasıyla birlikte askerler iktidara geçti. Başkanlığını, aynı zamanda Savunma Bakanı da olan General Abdül Kerim Kasım ile Başbakan Yardımcısı ve İçişleri Bakanı Albay Abdül Selam Arif'in yaptığı Bakanlar Kurulu, hem yasama hem yürütme görevlerinde Irak'ın en büyük otoritesi haline geldi.

Çok geçmeden Genaral Nazım Tabakçalı merkez karargahı Kerkük olan İkinci Tümen Komutanlığı'na atandı. Irak'ın kuzeyinde Musul'dan Süleymaniye'ye kadar olan tüm birimler onun kumandası altına girdi. Bazı yeni Arap valiler kuzey vilayetlere atandıysa da yaptırım gücü Kerkük'teki İkinci Tümen Komutanı'nın ellerinde yani askeriyede kaldı.

El Tabakçalı milliyetçi eğilimleriyle meşhur Bağdatlı (köken olarak Suriye) bir Arap ailedendi. O da tıpkı Albay Arif gibi İslami-milliyetçi görüşleriyle biliniyordu.[41] Karısı Musul'un kuzeydoğusunda, Telaferli bir Türkmendi.

Daha önce de vurgulandığı gibi Kerkük'te yaşayan Sünni

39 1957 Irak Resmi Hükümet Sayımı'ndaki Kerkük Liva'sında (ili) ikamet eden aşiretlere ilişkin özel listeye bak.

40 1963'te Kerkük civarındaki Kürt köylerine saldıran Irak ordusuna eşlik eden Ubeyd ve Cebur Arap aşireti şu meşhur şarkıyı söylerdi: "Ihna el-Arap/ Ehlil kera/ netrut el Ekrad/ min haldira" (Arabız biz, Ateşli bir halkız; Kürtleri bu topraklardan kovacağız).

41 Hanna Batatu "*The Old Social Classes and the Revolutionary Movement in Iraq*" (Irak'ta Eski Toplumsal Sınıflar ve Devrimci Hareket) Princeton University Press, Princeton, New Jersey. s.810. Tablo 42-1

Türkmenler çoğunlukla tutucu sağ görüşlü olarak biliniyorlardı, monarşi dönemi boyunca rejimle iyi ilişkiler içinde kaldılar. Bundan dolayı Osmanlı yönetimindeyken hükümet görevlerinde olanlar, monarşi döneminde de bu vazifelerinde kalmayı sürdürdüler. Yeni İkinci Tümen Komutanı da benzer muhafazakâr görüşlere sahip olarak bilindiğinden önde gelen Türkmenlerle ve genel olarak Kerküklü Türkmenlerle aralarında hemen bir yakınlık kuruldu. El Tabakçalı onların davetlerini kabul ediyor, yemeklere-şölenlere katılıyor, onlarla düzenli olarak bir araya geliyordu. Böylece şehirdeki durum aynen devam etti. Yalnız İçişleri Bakanı aracılığıyla şehrin Kürt belediye başkanının avukat Fazıl Talabani'nin görevden alınmasını yerine Türkmen avukat Nurettin Vaiz'in geçirilmesini istedi. Nurettin Vaiz Kürt soyundan gelmesine karşı "Müslüman Kardeşler" örgütünün önden gelen üyelerinden biriydi.

El Tabakçalı'nın imzasını taşıyan ve o dönemde ülkedeki asıl güç olan Savunma Bakanlığı yetkililerine hitap eden bir dizi resmi muhtıra bu çalışmadaki Ek - II bölümüne dahil edilmiştir.[42] Bu muhtıralar El Tabakçalı'nın düşünceleri, fikirleri, Türkmenler ve Kürtlere bakış açılarını ortaya koyması açısından önemlidir. Üstelik Kürtlerin saygınlıklarını yok etmek için, Kürtlerin niyetleri üzerinde kuşkular uyandıracak çarpık raporlar da içerir. Bunların birinde; Kürdistan'ın diğer bölgelerinden katılımların da olacağı çekirdek "Kürt Cumhuriyeti" için sözde Kürt talebinin olduğundan söz ediliyordu. Bu talep sadece İkinci Tümen Komutanı'nın ve komuta heyetini oluşturanların hayallerinde var olmuştu. Anılan insanlar Kürtçenin okullarda eğitim dili aracı olması, Kürt kültürünün teşviki, Kürdistan'da bir üniversite ve bölgedeki Kürtlerin eğitimini çekip çevirecek özel bir Eğitim Bölümü kurulması gibi en basit Kürt isteklerine bile karşı çıkıyorlardı.

42 Bkz. Ek - II

Bu önerilerin tümü o dönemdeki Irak başbakanına, eğitim bakanına arzedilen resmi muhtıralarda belirtildi, tartışıldı, hatta bazıları yürürlüğe sokuldu. Bununla birlikte, İkinci Tümen Komutanı tüm bunları "Kürt Bölgesi fikrini yeniden canlandırma" veya o zaman Dicle Nehrinin doğusundan Basra Körfezi'ne kadar olan alanı kapsayan "Kürdistan Cumhuriyeti"ni kurma çabaları olarak değerlendirdi. Görevde kaldığı süre zarfında El Tabakçalı ne Kerkük ne de Tüm Kürt bölgesinde önemli bir değişiklik yaptı. Tam aksine güvenlik kuvvetleri, daha önce de aynı suçlardan dolayı peşinde oldukları aynı insanları izlemeyi sürdürdü. Bu durum 1959 yılının Mart ayında Üs Komutanı Albay El-Sahaf'ın yönettiği, Musul, Kerkük ve Bağdat'taki orduda görevli bir kaç subayın da desteklediği Musul'daki darbe girişimine kadar değişmedi. Darbe başarısız olunca Arap milliyetçileri ve İslamcılar bunu desteklemekle suçlandılar. Suriye hükümeti (o zaman Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin parçasıydı) Musul'daki askeri yetkililere radyo istasyonunu tahsis etmekle itham edildi. Aslında darbenin ayrıntıları daha yerel Musul radyosu yayına geçmeden önce Şam ve Kahire'deki radyolardan duyurulmuştu.

Kerkük'teki Türkmen liderler, görünüşe göre bu planlı darbeden çoktan haberdardı ve darbenin başarısızlıkla sonuçlanması Irak rejimiyle sürdürdükleri yakın ilişkinin sonunu getirdi. General Nazım Tabakçalı'nın İkinci Tümen'deki alt subaylarıyla birlikte görevine son verildi. Hemen sonra tutuklandılar ve özel bir Soruşturma Komisyonu kuruldu.

General Davud el-Cenabi yeni İkinci Tümen Komutanı olarak atandı. Kerkük'e varmasından hemen sonra Albay Kemal Mecid başkanlığında ikinci bir Soruşturma Komisyonu kurdu. Bu ikinci komisyonun görevi El Tabakçalı'nın ortaklarını, içlerinde birçok önde gelen Türkmenin de olduğu onunla yakın temasta olan kişileri sorgulamaktı. Komisyon çeşitli milletler-

den -Kürt, Türk, Arap ve diğerleri- birçok insanın tutuklanmasını emretti, soruşturma kapsamını yeni rejime bağlılıklarından kuşkulandıkları herkesi alacak şekilde genişletti. Bu komisyonun bazı üyelerinin kuşkulu avında sınırı çok aştığı kesindir. Özellikle Bağdatlı bir komünist olan askeri polis bölümü şefi Teğmen Fahri Kerim bunlardan biriydi. Kürdistan'ın diğer illerinden olan birçok toprak sahibi devrilen monarşinin taraftarları olmakla suçlandı, yeni rejime muhalif oldukları gerekçesiyle tutuklandı.

Soruşturma Komisyonu'nun tavsiyeleri üzerine Savunma Bakanlığı'ndaki Genel Askeri Vali tutuklananlardan bazılarının Bağdat'a götürülmelerini istedi. İçlerinde Türkmen memurların da olduğu diğerleri Güney Irak'a sürgün edildi. 1959 yılı Mart ile Temmuz ayındaki o kısa dönemin Türkmen liderler için çok zor bir zaman olduğunu söylemek gerekir. Çünkü ilk kez içinde tutuklama ve sürgünün de olduğu devlet onaylı bir resmi eziyete katlandılar.

Bu arada Komünist Parti taraftarları gençlik örgütlenmeleri, sendikalar, mesleki dernekler ve "Halk Direnişi" isimli silahlı bir örgütün denetimini ele geçirmişlerdi. General Davud el Cenabi'nin yardımıyla silahlı kuvvetlerin saflarına da sızmışlardı. Sözü edilen koşullar yalnızca Kerkük'le sınırlı değildi, tüm Irak için geçerliydi.[43]

Komünist Parti'nin artan etkisi Irak'ın birçok yerinde estirdikleri şiddet ve aşırılıklar General Kasım'ın siyaset değiştirmesinde belirleyici oldu. Önceden kendisine karşı gelen Arap milliyetçiler, Baasçılar, İslamcılarla çarpışmak için sol kanadı kullanmıştı ama 11 Haziran 1959'da içlerinde Türkmenlerin de olduğu politik mahkumlar ve sürgünlerin çoğunu kapsayan bir af çıkardı. Aynı ayın ortası geldiğinde Savunma Bakan-

43 Hanna Batatu, age. Uriel Damm. "Iraq Under Qasim, A Political History, 1958-1963" (Kasım'ın Yönetiminde Irak, Politik Tarih 1958-1963) Rube Shiloah Research Center, Jerusalem, 1969. s.223

lığı'ndaki odasında yeni çıkmış Türkmen liderleri kabul etti ve onlara yardım sözü verdi. Üstelik yerlerinden edilmiş memurların da Kerkük'te görevlerinin başına dönmesini istedi. General Davud el Cenabi'yi 1959 yılı Haziran ayında zaten görevden almış ona bağlı olan subayları da İkinci Tümen dışındaki birimlere sürmüştü. Aynı tümende üçüncü adam olarak görev yapan Albay Abdül Rezzak Mahmud'u baş komutanlığa atadı. Albay Abdül Rezzak Mahmud, Abdül Kerim Kasım'a duyduğu yapmacık sadakate rağmen bir Arap miliyetçisi olarak biliniyordu.

Askeriyenin tepesinde olan bu değişiklikler, 1958 yılı Temmuz devriminin birinci yıldönümü öncesinde Kerkük'te kötüleşen durumun da en büyük nedeniydi. Bir yanda Kürtler ve solcular arasındaki, diğer yandan Kürtlerle Türkmenler ve içlerinde; yeni Tümen liderliğinin, Savunma Bakanlığı'ndaki bazı yetkililerin desteklediği Kürtlerin de olduğu muhafazakârlar arasındaki çatışmaların kızışmasına yol açtı. Hapisten yeni çıkmış ya da sürgünden dönmüş Türkmen liderler bu işten sorumlu tuttukları komünistlerden nefret ediyorlardı. Birçok örgütün ve sokağın denetimini elinde tutan Kürdistan Demokratik Partisi üyeleri ve komünistler de bu yeni gelişmelerden hoşnut değildi.[44] Her iki taraf da kendilerini hükümetin daha çok desteklediğini gösterecekleri bir şans bekliyor gibiydi.

Daha sonraki dönemleri bile etkileyecek sonuçlar taşıyan 1958 Temmuz devriminin, birinci yıldönümü kutlamaları böyle bir fırsatı sundu. Bu kutlamalardan sonra çıkan olaylar o kadar ciddidir ki bu yüzden kitapta Ek - III'te tartışılmıştır.[45]

44 Kerkük Eyaleti Polis Müdürlüğü'nden Eyalet Valiliği'ne yazılmış bir mektuptan Hanna Batatu age. s.913'te söz eder. Mektupta: "Kürtlerin çoğu sendikalara gençlik örgütlerine katılırken, Türkmenler, Türkmen milliyetçi ajitatörlerin etkisinde kalmaya devam ettiler" yazıyordu.

45 Bak: Ek - III

Kutlamalara karışan şiddet ve kargaşadan sonra Kerkük görece olarak sakin bir döneme girdi. Ama bu 15 Temmuz 1959 günü Bağdat'tan birkaç askeri birim gelene kadar sürdü. Bu birimlerin girişecekleri hareketler hem şehir hem de bütün bölge için ciddi sonuçlar getirecekti. Bunun yankıları bugün bile hissedilmektedir. Savunma Bakanlığı, İkinci Tümen'in bazı birimlerinin Güney Irak'a gönderilmesini istedi. Bunların içinde Kürtlerin oluşturduğu Dördüncü Tugay da vardı. İşte bu noktadan sonra Kürtler dinmeyen bir eziyet ve teröre maruz kaldılar.

Irak Askeri Genel Valisi'nin emriyle özel bir Soruşturma Komisyonu kuruldu. Komisyonun üyeleri arasında, başkanlığını Türkmen olan Albay Abdullah Abdül Rahman'ın yaptığı milliyetçi Arap subaylar da vardı.[46] Komisyonun şehre varmasından itibaren komisyon üyeleri, özellikle sendikalar, mesleki örgütler ve gençlik liderlerini suçlamak üzere bazı Türkmen avukatlarla ve vilayetteki diğer yetkililerle işbirliğine başladılar. Epey sayıda insan tutuklandı. Bunlardan çoğu saldırma ve öldürmeyi teşvikten Bagdat'taki askeri mahkemelere çıkarıldı. 27 Kürt ve bir Türkmen ölüm cezasına çarptırıldı ve Kerkük'te bir meydanda 8 Şubat 1963 darbesinden sonra halkın gözü önünde idam edildiler. Komünist Parti veya Kürdistan Demokrat Partisi'ne katılmış olanlar da ağır hapis cezaları aldılar.

Bu olayları tartışmak, bunların nedenlerini, meydana çıkış tarzlarını irdelemek çok önemlidir. Çünkü konuyla ilgilenen kimi yorumcular daha önce bunu yapmamıştır. Gerçekten de konuya ilgi duyan kimi yazarlar eserlerini Baas Partisi iktidara geldikten hemen sonra yayımlamışlardı. Buna karşı Dr.

46 Albay Abdullah Abdül Rahman, yabancı devletlerle ilişkisi olduğu gerekçesiyle 1970'lerin ortasında birkaç Türkmenle birliket Irak rejimi tarafından idam edildi.

Hanna Batatu gibi kimi araştırmacılar meseleyi tam bir nesnellik içinde değerlendirmeyi bilmişlerdir. Filistinli bir araştırmacı olan Profesör Batatu Amerikan vatandaşıdır. Irak'ı 1960'lı yılların ortasında ziyaret etmiş, Bağdat ve Kerkük'teki gizli servisten ve diğer kaynaklardan elde ettiği gizli belgelerin çoğunu inceleyebilmişti.[47-48]

Kasım'ın bu dönemde yayımlanmasına izin verdiği Arap milliyetçisi gazeteler Iraklı solculara saldırdılar, böyle yaparak birçok Arap ülkesinde ve Türkiye'deki medyayı gerçeklerin çarpıtıldığı, abartıldığı bir kampanyanın başlatılması konusunda cesaretlendirdiler.

19 Temmuz 1959'da Komisyon daha soruşturmalara bile başlamamışken Kasım, Bağdat'taki Mar Yusuf Kilisesindeki kargaşanın arkasında solcuların olduğunu söylediği bir konuşma yaptı. Bu konuşma Soruşturma Komisyonu'nun sorgulamalarını doğrudan etkiledi.[49] Daha sonra gerçek anlaşıldığında suçlamayı geri aldı. Bu bir bakıma kendisi Baasçılar tarafından idam edilene kadar niye hiç ölüm kararlarının uygulanmadığının da cevabı oluyordu.[50]

47 Hanna Batatu, age.

48 Birleşik Devletler'de yerleşim izni almış bir arkadaşım birkaç yıl önce buluştuğu Dr. Batatu ile karşılaşmasında ona Irak'a yaptığı gezi sırasında görüşlerini doğrulamak için komünist veya Kürtlerle konuşup konuşmadığını sormuştu. Batatu böyle bir şey yapamadığını çünkü Irak rejiminin buna izin vermediğni söylemiş.

49 Kasım hükümetinin başvurduğu adil olmayan yöntemlerden biri de; suçlanan solcuları- Kürtleri, solcu ve Kürt karşıtı Arap milliyetçi memurlardan oluşan "Acil Mahkemelere" göndermek Arap milliyetçileri ve İslamcıları ise başkanlığını Albay Fazil Mehdevi'nin yaptığı "Özel Askeri Yüksek Mahkemesi"ne göndermekti. Suçlananlara mutlaka ya çok uzun hapis cezaları veriliyor ya da asılıyorlardı. Suçlananlardan biri eğer birinci mahkeme tarafından yargılanmış olsaydı ve bunun ardından ikinciye çıkarılsaydı kendisine isnat edilen suçlardan beraat ederdi. Ama eğer diğer mahkemeye gönderilseydi (yani ikinci mahkemeye çıkmadan önce birinciye) durum bunun tam tersi olurdu.

50 Kerkük olaylarını Almanca basılan sonra 1985'te Kürtçeye çevrilen eseri "Kür-

Kürt ve Türkmen liderleri, Irak rejiminin sadece Kerkük'ü değil tüm bölgeyi Araplaştırmayı düşündüğünü anlayana kadar epey zaman geçti ve bunun felakete yol açan sonuçları oldu. Önce en güçlü grubu -Kürtleri- hedef aldı sonra da Türkmenlere yöneldi. Yirmi yıldan beridir ki Türkmenler rejimin Araplaştırma politikasının bir aracı olarak kullanıldıklarını anlayamadılar ta ki 1980'lerin başında aynı politika kendilerine dönene kadar.

Şimdiye kadar hiç kimsenin söz etmediği daha tehlikeli bir sonuç da müdür Nuri el-Hayat gibi Kerkük'teki ileri gelen Kürtleri katletmek için gizli güvenlik servisi yetkilileriyle birlikte komplolar düzenleyen gizli bir terörist Türkmen örgütünün kurulmasıydı. İlk kurban, elli yaşlarındaki hiçbir politik partiye, sendikaya veya örgüte üye olmayan Muhammet Emin Şerbetçi'ydi. Zavallı adamcağız dükkanının önünde vurularak öldürüldü. Öldürmeler kesilmeyince birçok Kürt aile Kerkük'ten kaçtı.

Bağdat ve başka yerlerde çoğu Baas Partisi üyesi olan, sol görüşlü olarak bilinen aileleri hedef alan terör örgütleri zaten vardı. Tehdit ve gözdağıyla daha sonra Kasım rejimine karşı kullanılacak silahların stok yapıldığı "yakın mahallelere" dönüşecek semtlerden onları terketmeye zorladılar. Böyle "yakın mahalleler" daha çok, gizli Türkmen terörist örgütlerinin milliyetçi Araplarla birlikte Musul ve Bağdat'taki İslamcı muhalif-

distan ve Kürdistan Devriminde inceleyen araştırmacılardan bir diğeri de Dr.Cemal Nebaz'dır. Kitabın 196.sayfasında, "Düşmanları Kasım'ı komünistlere arka çıkmakla suçladıktan sonra onu aşırı uç Türkmenlerle (Turancılar) ve Irak Petrol Şirketi (IPŞ) ajanlarıyla işbirliği yapma konusunda etkilediler" der. Kendi yaptıkları provakasyonlar için komünistleri suçladılar. 19 Temmuz 1959 akşamında Bağdat'taki Mar Yusuf Kilisesi açılışında yaptığı konuşmada komünistleri şiddetle kınayan Kasım'a yanlış bilgi vermişlerdi. Kasım onları "anarşistler" diye tanımladı. Fakat sonra Kasım *El-Ayam* (Arapça) gazetesine verdiği demeçte komünistlere karşı yaptığı suçlamaları geri aldı. *El Ayam.* 59.sayı. Temmuz 1962. Ayrıca bkz. Uriel Dann, age. s.223

lerle işbirliği içinde Kürtlere karşı benzer yıldırma hareketlerine girişikleri Kerkük'teydi. Öldürüyorlar, evleri dükkanları işyerlerini yakıyorlar, hatta kurbanların yüzüne kezzap atıyorlardı. Bu sistemli saldırılara daha fazla dayanamayan Kürtler, bu sözümona mahalleden evlerini yok pahasına satıp ayrıldılar. Birçoğu bir daha dönmemek üzere gittiler.

Kerkük'teki 1959 Temmuz olaylarında Kürtler Türkmenlerden daha çok sayıda kurban vermiş, saldırıya uğramış, katledilmiştir. Süreklilik gösteren şiddet yüzünden devlet dairelerinde çalışan birçok Kürt şehrin başka yerlerine tayin istemek zorunda kalmıştır. Üstelik hükümet istemedikleri halde içlerinde ilk ve orta dereceli okul öğretmenlerinin de olduğu birçok kişiyi de Irak merkeze ve güneye atamıştır. Hiç tutuklama olmaması gerçeği, estirilen terörün sorumluluğunu taşıyan Türkmen örgütleri liderleriyle emniyet servisi arasında işbirliği olduğunun bir anlamda doğrulanmasıdır. Otoritelere göre suçları işleyenler "bilinemedi" veya "kimliği tespit edilemedi" tabii Kürtlere saldırma konusunda da özgür kalmaya devam ettiler.

İldeki gizli polis Komünist Parti taraftarları ve sempatizanları, Kürdistan Demokrat Partisi üyeleri ve politik bağı olmayan Kürtler üzerindeki baskıyı arttırdı. Sivil halka saldırılar 1963 Şubat darbesine kadar devam etti. Darbenin ardından Kürtlere yapılan eziyetler daha da yoğunlaştı. Politik durumları ne olursa olsun binlercesinin keyfi olarak tutuklandığı, evlerinden zorla sökülüp atıldığı bir terör kampanyası başlatıldı. Darbeye katılanlar, Türkmen aşırı uçların oluşturduğu-denetlediği, "Ulusal Muhafızların" elinde acı çektiler. Bu aşırı uçların bazıları şimdiki Türkmen siyasi partilerinin liderleridir.

Ülkenin güvenlik aygıtıyla iş birliği içinde Ulusal Muhafızların ilk işi yoksul Kürtlerin yaşadığı tüm "Komari" (Cumhu-

riyet) mahallesini yerle bir etmek oldu. Onların gözetiminde şehrin tüm mekanize gücü bu yıkımı gerçekleştirmekle görevlendirildi.

Kürdistan'da 1963'te savaşın yeniden başlaması, Kerkük ve vilayetin diğer şehirlerinde, Türkmenlerin de yardımıyla Kürtlere bunun bedelini ödettirmek için yapılan hücumlara yeni bir fırsat sundu. "Ulusal Muhafızlar" ordusu ve paralı askerler, rejimle işbirliği eden küçük bir azınlığın dışında kalan tüm Kürtlere karşı seferberlik düzenledi.

1963 Şubat darbesini düzenleyenlerin Kerkük vilayetini Araplaştırmak için aldıkları önlemlerden bazıları aşağıdadır:

- Kerkük şehri yakınlarındaki özellikle petrol tarlalarına yakın olan köylerin yıkılması. Sayı onüçe ulaştı: Sona Golî, Yarwelî, Penca Elî, Welî Paşa, Qizilqaye, Çîmenî Gewre, Çîmenî Piçûk, Cewlebor, Hencîre, Qitan, Qusqaye, Şoraw, Bacwan.

* Şimdi El-Dibs kazası olan Dibs ilçesi nüfuzunda olan köylerde yaşayan Kürtlerin sürülmesi, onların yerine Delem aşiretinden Avas Sedid'in liderliğindeki Arap aşiretlerinin yerleştirilmesi. Bu işleme konu olan köyler de şunlardı: Qeredere, Emîşe, Mari, Qela, Irbet, Kitke, Qutanî, Xelîfe, Qutanî Kurdekan, Sekaniyan, Gurge Cal, Şêxan, Nadirawa, Dirkey Kurdekan, Qereheybet, Eleger, Mama, Şirnas, Teqteq, Kunerewî, Çexmaxe ve Melha. Kürtleri sürüp onların köyüne Arapları koyma seferberliği şu köyleri de içermekteydi: Cestana, Derbend, Sarıbaşak, Perkane, Awlaxan, Serelû, Şinaga, Dirkey Gevre, Dirkey Beçuk, Çavit, Kisme Tel-Helala, Gazumişan, Geraw ve diğerleri.

- Petrol şirketinden çalışan Kürt işçilerin büyük bölümünün işten çıkarılması veya il dışındaki tesislere sürülmesi. İlk öğretim ve lise öğretmenlerinin de içlerinde olduğu devlet memurlarının güneye ve Irak merkeze kaydırılması.

- Deneyimli olup olmadığına bakılmaksızın çoğu göçebe

olan Araplardan polis yapılması veya onların petrol şirketinde işe alınması.

- Şehir civarındaki yüksek yerlerde tepelerde ve petrol tesisleri yakınlarında askeri gözetleme karakolları kurulması, buraların "güvenlik alanları" diye adlandırılıp ve çevresine demir parmaklıklar yapılıp mayınlar döşenmesi.

- Kürt köylerinde tekrar yerleşmek üzere silahlı Arap aşiretlerinin getirilmesi. Bölgedeki Kürt köylerine ya da Pêşmergelere saldırılarda orduya yardımcı olsun diye Ubeyd, Cebur ve diğer Arap aşiretlerinden düzensiz birlikler oluşturulması.

- Kerkük'teki okulların, caddelerin adlarının değiştirilmesi ve iş sahiplerinin artık aleni biçimde uygulanan Araplaştırma politikası gereği iş yerlerine Arapça isim koyma konusunda zorlanması.

- Köylülerin yaşadıkları yerleri terketmesi ve yerlerine Arapların yerleştirilmesi için vilayetin birçok köyüne askeri seferberlik yapılması, köylülerin terörize edilmesi.

Kürtlerin sınırdışı edilmesi, il içindeki köylerininin yakılması, Kerkük şehrinde yaşadıkları mahallelerin yakılıp yıkılması sonunda yerlerinden edilmeleri, Kürt memurların işçilerin Irak'ın güneyine ve merkezine kaydırılmaları, 1963-68 arasında iş başına gelen Iraklı rejimlerin hepsinin uyguladığı bir politika oldu. Üstüne üstlük bu aynı rejimler bazılarını paralı asker olmak için teşvik ederek Kürtleri böldü. Paralı askerlerden düzensiz birlikler oluşturup, onlara rüşvetler vererek bir grubu diğerine karşı kullandı. Rejimin yanında silahlanacak olanlara yüklü miktarlarda para verilirken, bunu yapmayı reddedenler köyleri yakılıp yıkılmakla tehdit edildi.

C) 1968'den günümüze kadar olan dönem

Arap Baas Sosyalist Partisi 17 Temmuz 1968'de yine askeri

bir darbeyle iktidara geri geldi. Darbe liderleri 1963 Şubat darbesinin ardından yaşanan şiddet ve terörün tekrar etmeyeceğine dair söz vererek halkı kazanmaya çalıştılar. Yurtiçinde olduğu kadar yurtdışında da 1963'te iktidarı ele geçirdiklerinde yaptıkları ağır insan hakları ihlalleri yüzünden bozulmuş olan imajlarını düzeltmek istiyorlardı.

Buna rağmen Kerkük'ün Araplaştırılması, sayısal Arap üstünlüğü yaratılması politikası değişmedi. Hatta devlet politikası olarak sistemli, bilinçli bir şekilde yürütüldü, daha geniş alanlara yayıldı. Baas Partisi'nin önde gelen liderleri Kerkük valisi olarak atandı, anılan siyaseti yürürlüğe sokmak için kendilerine geniş, olağanüstü yetkiler bağışlandı. Eski bir Kerkük valisinin sözleriyle: "Bu hükümetin en üst düzeylerindeki resmi politikanın parçası haline gelmişti"[51]

İktidarı ele geçirdikten kısa bir süre sonra rejim şehrin ve eyaletin etnik yapısını değiştirmek için aşağıdaki önlemlere başvurdu:

- İçlerinde ilk öğretim ve lisede görev yapan Kürt öğretmenlerin de olduğu alt dereceli memurlar, hükümet bölümlerinde ve petrol tesislerinde çalışan işçilerden kalanlar Kerkük ili dışındaki bölgelere gönderildi, yerlerine Arap memurlar ve işçiler getirildi. Herhangi bir nedenden dolayı Kerkük'ü terketmiş bir Kürdün oraya dönmesi yasaklandı. Bu diğer illere, hükümete ait yerlere gönderilen memurlar ve işçilerin çoğunun başına geldi. Sonra emekli olduklarında veya işleri bittiğinde kendi evlerine, tapuları yanlarında olduğu halde dönmek isteyenlere bu hak verilmedi.[52]

51 Dostlarımdan biri, yurtdışında diplomatik bir göreve gelen eski bir arkadaşının (eski bir Kerkük valisi) birkaç kez ona, Kerkük Bölgesine yönelik politikanın, kendisine Baas Partisi tarafından dikte ettirildiğini, parti liderlerinin bu politikayı yürürlüğe sokarak bunu devletin en üst politikasının parçası yapmayı düşündüklerini söylemişti.

52 Bu benim politik nedenlerden dolayı 1982 yılında Bağdat Üniversitesi'nden

- Kürt mahallelerinin isimleri değiştirildi. Kerkük'teki okullara, sokaklara, dükkanlara Arapça isimler verildi. İş yeri sahipleri, iş yerlerine Arapça isim koymaları konusunda zorlandı. Örneğin "Rehimawa" mahallesine "El-Endülüs", erkek çocukların gittiği "Aso" ilk öğretim okuluna "El-Talya" ismi verildi. Yine erkeklerin gittiği başka bir ortaokula verilen Arapça isim "Abdül Malik bin Mervan"dı. Daha sonra aynı isim "Saddam Hüseyin!" oldu.

- Kürt mahallelerinde geniş caddeler yapıldı. (Örneğin Sorice mahallesinde 60 metre genişliğinde) yolların geçtiği evler yıkıldı, sahipleri evin değerinin altında ödemeleri kabul etmek zorunda kaldı. Şehri terketmek zorunda bırakılmaları için Kürtlere Kerkük şehrinde ev veya toprak satın alma izni verilmedi.

- 1957 Nüfus Sayımı'na yeni listeler eklendi, yeni gelen Arapların isimleri sanki 1957 veya daha önceden beri Kerkük'te yaşıyorlarmış gibi bu listelere kaydedildi. Böylece devlet bugüne kadar süren resmi sahtekarlığın ilk örneğini vermiş oldu.

- Kürtlerin mallarını mülklerini Araplardan başkasına satması yasaklandı, hiçbir şart altında ev-emlak almalarına izin verilmedi. Şehir yönetimi, evleri satsınlar ya da terkedip şehir dışına taşınsınlar diye Kürtlere "yapı izni" vermek şöyle dursun evleri döküntü hale gelmiş olsa dahi "onarım izni" vermedi. 80'lerin başlarına gelindiğinde aynı tedbirler Türkmenlere de uygulandı.

- Evlerini terkedecek kadar korkutmak için güvenlik güçleri tarafından Kürtlere çeşitli suçlar isnat edildi sonra evleri istimlak edildi.

- Birçok Kürt genci polis tarafından sorgusuz sualsiz, mah-

emekli olmak zorunda kaldığım zaman kendi başımdan geçmiş bir olaydı. Kerkük'teki evime dönmem de yasaktı.

keye bile çıkarılmadan tutuklandı, hapse atıldı. Bölgede yaşayan halk, üzerlerinde Kürt giysileri olan erkek ve kadın cesetlerini Kerkük-Süleymaniye yolu yakınında, insanların Garibanlar mezarlığı dediği yere götüren polis araçlarını görmeye alışkındılar.

- Vilayetin yönetim büroları Kerkük-Bağdat arasından geçen yolun her iki yanına kurulmuş, şehrin Araplaştırılmış bölümünde kurulmuştu. Sendika merkezleri, mesleki ve diğer örgütlenmelerin karargahları yine aynı alana taşınmıştı.

- Fabrikalar ve hükümete ait binalar Kerkük-Hewîce-Tıkrit yoluna yakın bir yerde kurulmuştu. Orada çalışan Arap işçiler için binlerce yerleşim birimi yapılmıştı.

- Şehir ve civarı adeta büyük askeri bir kampa dönüştürülmüştü, Kerkük içine ve dolaylarına askeri tahkimatlar yapılmıştı. İçinde birçok tarihi cami, bir kilise olan şehirdeki eski kale Kürt ve Türkmen mahallelere yöneltilmiş toplar ve roketlerin bulunduğu bir üsse çevrildi. Sonra bu kale de yıkıldı.

Kerkük'ün Araplaştırılmasındaki en büyük ve önemli adım birbirini izleyen dalgalar halinde ev ve iş garantisiyle binlerce Arap ailenin şehre yerleştirilmesi oldu. Aynı zamanda hükümet, Kerkük'ten ayrılacak olan Kürtlere Güney Irak veya merkezde ev temin etmeye ek olarak para-ikramiye vereceğini ya da "Otonom Bölge" içinde yeni bir ev kurması için parasız arsa sağlayacağını bildirdi. Otonom Bölge denilen şey aslında Irak Kürdistanı'nın bir parçasıdır ve Iraklı rejimler de buna "Kürt Bölgesi" derler. Kerkük ve Kürtlerin yaşadığı diğer alanları da içerir.

Kerkük'te 1970 ve 80'lerde yine Arapları içine alacak yerleşim yerleri kuruldu. Bu yeni sakinlerin çoğu ya poliste; güvenlik bölümlerinde, gizli servislerde ya da hükümet tesislerinde görevlendirildi. Diğer birçoğu da Kerkük civarındaki askeri gözetleme karakollarında, Baas Partisi örgütlerinde çalıştı.

1989'un sonuna kadar, yeni gelen Arapları barındırmak için Kerkük şehrinde yapılan ikametgahlar şunlardır:

- Kerkük-Süleymaniye arasındaki yolun yakınında Kürt semtleri Azadi ve İskan arasındaki alana altıyüz evlik bir mahalle kuruldu ve buraya Arapça "El Kerem" adı verildi. Bu yeni kurulan mahallenin sakinlerini korumak için de hemen yakına bir karakol inşa edildi. Bunların hepsi 1970'te, hükümetle Kürt hareketi arasındaki 11 Mart 1970 Anlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra yapıldı.

- 1972-73 arasında beşyüz evlik bir mahalle, El Kerem'in yanına eklendi ve yine Arapça bir isim verildi: "El-Müthenna" Bu son mahalle Kerkük-Yarveli yolu üzerindeki İkinci Tümen mühimmat deposundan üç kilometre uzaktaydı.

- 1981-82 arasında iki yüz evlik arsa "Saddam'ın Kadısiye Şehitleri"nin akrabalarına dağıtıldı, emlak bankasından faizsiz borç, bina ödenekleri verildi. Bu insanların da ezici çoğunluğu Araptı.

- Coca-Cola fabrikasında çalışan Araplar için Kerkük-Erbil yolu yakınındaki "Rehimawa" Kürt mahallesinin bitişiğine Arapça "El Endülüs" ismiyle bir mahalle kuruldu. Arapça "El-Endülüs" hem yeni mahalleye hem de eski ismi Araplaştırmak için "Rehimawa"ya da verildi.

- - 1979 yılında eski ismiyle Arapha, Yeni Kerkük'te devlet tarafından yaklaşık olarak ikibin ev kuruldu. Bir dört bin adet daha yabancı bir şirket tarafından aynı alanda kuruldu.

- Büyük bir askeri havaalanı Arapha mahallesinde, Kerkük'te şimdi konuşlanmış Birinci Kolordu İkinci Tümen'in karargahlarından geçen caddenin tam karşısında Kerkük-Dibs yolunun güneybatısında inşa edildi.

- Bini aşkın barınak Kerkük-Dibs yolu üzerinde, kükürt çıkaran işçiler ve petrol rafineri işçileri için yapıldı. Hespi Araptı. Bu ev gruplarına "Kamu iş iskanları" adı verildi.

- Beşyüzden fazla ev Kerkük askeri kalesi ve havalanı boyunca uzanan "subay mahallesi"ne yapıldı. Bu evler Kerkük tren istasyonuna kadar olan kalenin uzunluğu boyunca sıralanıyordu. Evlerden bazıları askeri havaalanının ana girişiyle İkinci Tümen karargahı önünde dikilmişti ve yüksek rütbeli subaylara ayrılmıştı. Yine benzer yerleşim yerleri Kerkük kalesi ile "Tisîn" mahallesi ile Kerkük-Hewîce-Tıkrit yoluna kadar giden tren istasyonu arasındaki alana kurulmuştu. Kerkük-Bağdat yoluyla televizyon istasyonu arasında yer alan inşaat Xase Nehrine kadar aşağıdaki özelliklere göre kurulmuştu:

1. Sekiz yüzden fazla ev El-Baas isimli mahallede kuruldu.

2. Kerkük-Tıkrit yoluyla Kerkük televizyon istasyonu arasındaki alana Arapça El-Vasiti adı verilen birkaç yüz evlik bir mahalle.

3. Dörtyüz elli kadar ev El Sekak mahallesinde.

4. Yüzü aşkın ev Arapça El-İştirakiye (Sosyalizm) adı verilen mahallede.

5. Birkaç yüz ev Xase Nehri'ne kadar giden Kerkük-Bağdat yolunun sol kıyısına yapıldı, buraya da El Girnate dendi.

6. Bin kadar ev Xase Nehrinin diğer kıyısına Kerkük televizyon istasyonu karşısında, Kerkük-Leylan karayolunun güneyindeki yere kuruldu, buraya da "El Hecac" dendi.

7. Kerkük mezbahasıyla "El-Hecac" mıntıkası arasında yedi yüz ev inşa edildi, El-Uruba adıyla.

8. Birkaç yüz lojman yeni gelen polis için Arap "Kuteybe" mahallesinin güneyine yapıldı, buraya da El-Şurte (polis) dendi.

9. Kerkük-Leylan karayolu üzerindeki askeri kontrol noktasının ötesindeki birkaç bin evlik arsa bölgede yerleşmeye gelen ilk Arap dalgasından olanlara tahsis edildi. Her bir aileye bu noktalara ev kondursun diye 19 bin dinar[53] verildi. İkinci

53 Bir Dinar, 3 Amerikan Dolarıydı o zaman.

uygulamada birkaç bin evlik daha arazi, Kerkük-Leylan arasındaki yolun iki kıyısı boyunca onsekiz kilometre ta Leylan mıntıkasına kadar dağıtıldı.

10. Dört yüz apartman Musalla mahallesiyle eski mezbaha arasına konduruldu. Her bir Arap aileye nüfus kütüklerini Kerkük'e aldırmaları şartıyla onbin Dinar verildi.

11. İmam-Kasım Kürt mahallesinde iki yüz parsel bir grup Arapa verildi. Her birine bu arsalara ev yapmak için emlak bankasından borç verilmesi yanında, onbin dinar da bağış yapıldı.

12. Aynı bölgeye iki yüz ev yapıldı, Arapça El-Vuhda (birlik) adı verildi. Yine yüzelli ev El-Hürriyet (özgürlük) mahallesi adıyla inşa edildi. Yirmi adet El-Hürriyet mahallesiyle Sorice arasında kuruldu ve burası da "Dur el-Emn" diye isimlendirildi.[54]

1991 kalkışması sırasında ve Kerkük şehri 20 Mart'ta Kürt kuvvetleri tarafından alınmadan önce Irak Savunma Bakanı ve Saddam Hüseyin'in birinci dereceden kuzeni Ali Hasan el-Mecid, aralarında Kerkük'te izinli olan askeri kişilerin de olduğu 30 bin kadar Kürdün tutuklanması emrini verdi. Tıkrit'te, Musul'da hapse atıldılar, günlerce kendilerine su ve yiyecek verilmedi. Tabii ki çoğu öldü, sağ kurtulanlar da uzun süre bırakılmadı. Yine 1991 yılı Mart ayında El-Mecid'in gözetiminde Gavur Bağı mahallesi yakınındaki Elmas mahallesindeki Kürtler ve Türkmenlere ait iki yüz evin yıkılması gerçekleşti.

Körfez Savaşı bittiğinde Kürt Pêşmergelerden şehri tekrar alan Cumhuriyet Muhafızları'yla Özel Kuvvetlerin açtığı hava bombardımanı ve top ateşinden kurtulmak için şehirden kaç-

54 Ayrıntılar için bkz. Chiya (Amin K. Amin), "The strategic security of Iraq and the tripartite Ba'athist Policy: eviction, Arabization and Ba'athization" (Irak'ın stratejik güvenliği ve üç ayaklı Baasçı Politika: Tahliye, Araplaştırma ve Baasçılaştırma) (Kürtçe) Kürdistan Yurtseverler Birliği Bilgi Bölümü tarafından yayımlanmıştır. (KYB) 1987. s.253-256

mak zorunda kalan binlerce Kürt ailesinin Kerkük'e dönmesi yasaktı. Irak rejimi ve Kürt liderler arasında 1991 Nisan ayında anlaşma imzalandı. Anlaşma bombardıman yüzünden evlerinden kaçmak zorunda kalmış Kürtlerin evlerine dönmesini şart koşuyordu. Rejim anlaşmada verdiği sözün şerefine asla bağlı kalmadı. Çoğunluğun evlerine, işlerine dönmesine yine izin verilmediği gibi malları da kamulaştırıldı. Kerkük'te ve diğer Kürt şehirlerinde Kürtlere ait evler, iş yerleri Cumhuriyet Muhafızları, Özel Kuvvetler ya da 1991 Nisanında şehre dönen yeni Arap yerleşimciler tarafından yağmalandı. Aynı yılın Haziran ayında bizzat El-Mecid Kürt mahallesi Sorice'deki birçok evin yıkılmasını emretti.

Rejim halen Kürt ve Türkmen yerleşimcileri Kerkük'ten sınırdışı etmeye devam ediyor. Kürt yurttaşa ya Güney Irak'a -ki bu durumda malını mülkünü kendisiyle götürme izni veriliyor- ya da Kürdistan'ın özgürleşmiş bölgesine gitme seçeneği veriyor -bu durumda emlak dahil bütün malları kamulaştırılıyor. Bu politika bugüne kadar devam etmiştir. İngiltere'deki Kürt İnsan Hakları Derneği, Kerkük İnceleme Araştırma Tröstü (Londra) ve diğer Kürt örgütleri ve siyasi partileri BM Genel Sekreterliği Güvenlik Konseyi üyelerine bu konu hakkında birçok dilekçe göndermiş, başvuruda bulunmuştur. Bu dilekçelerin kopyaları çalışmamızın Ekler bölümüne de alınmıştır.

1996 yılının ikinci diliminde Kerkük'ün yeni valisi Ali Hasan el-Mecid bölgedeki Kürtleri ve Türkmenleri kendilerini Arap olarak kaydettirmeleri için zorladı. Eğer bunu yapmazlarsa güney Irak'a sürüleceklerdi. 1997 Nüfüs Sayımı öncesi güvenlik güçleri, Arapların dışındaki bütün milletlere "Ulusal Kimlik Değiştirme" diye adlandırılan formlar dağıttılar. Forma düşülen bir notta kendilerini Arap olarak kaydettirmeleri isteniyor, daha önceden yanlışlıkla Kürt olarak yazıldıklarını

mot düşmeleri isteniyordu. Bunu kabul etmemek bölgeden sürülmekle eş anlamlıydı.

1999 Kasım ayında Uluslararası Af Örgütü tarafından yayımlanan bir raporda, Irak Başkanlık dairesinden çıkmış "1998 yılında, 15 Nisan-15 Haziran arasında 1468 ailenin sınırdışı edilmesini" emreden bir kararnameden söz ediliyor. Güvenlik güçlerinin izlediği yol hakkında ayrıntılı bilgiler verdikten sonra şöyle devam eder:

1. "Kuzey illerine sürülmüş her Kürt ailenin bir üyesi gözaltına alınacak,
2. Sürgün edilenlerin mallarına el konulacak,
3. Karnelere el konulacak,
4. Hükümet dairelerine üyelik kartlarına el konulacak,
5. Kararnamenin bildirilmesi: Her bölgenin karakol komutanına, her bölgenin Baas Partisi yetkilisine, her bir köyün muhtarına olacak."

Rapor şöyle devam ediyordu: "Kerkük ve Xaneqîn'deki boş evler Irak'ın diğer bölgelerinden gelen hükümet taraftarı Araplara verilir. Bu zamana kadar Irak'taki diğer bölgelerden Kerkük eyaletine binlerce Arap yerleştirilmiştir."

1999 Eylül ayında ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yayımladığı bir raporda "Kuzey Irak'ta hükümet, Kürt ve Türkmen aileleri zorla güney eyaletlerine sürme seferine devam ediyor. Zorunlu sınırdışı etmelerin bir sonucu olarak yaklaşık olarak 900 bin yurttaş Irak içinde yer değiştirmiştir. Güneydeki yerel yetkililer, yeni gelen Kürtlere iş, yiyecek, barınak sağlayanları tutuklama emri vermiştir." Bu insanların çoğu rejim 1997 Nüfus Sayımı'nda kendilerini Arap olarak kaydettirmeyi reddeden Kürtlerin sürülmesi emrini verdikten sonra sınırdışı edilenlerdi.

Bugün Kerküklü onbinlerce aile Kürdistan'ın özgürleşmiş bölgesinde çadırlarda, kamplarda son derece güç şartlarda ya-

şam mücadelesi veriyor, yaşlı ve çocuklar hayatlarını kaybediyor. Yaşam umutlarını uluslararası yardım kuruluşlarına bağlamış durumdalar.

1992'de Kürdistan Bölge Hükümeti, özgürleşmiş Kürdistan'daki Birleşmiş Milletler bürolarına başvurup Irak hükümetinden Kerküklülerin, BM Güvenlik Konseyi Kararı 688. Maddeye göre uluslararası gözlemcilerin denetiminde evlerine dönmelerine izin vermelerini sağlamalarını, aracı olmalarını istedi. Ama Irak rejimi bu fikri reddetmekle kalmadı Kerkük şehri ve kendi denetiminde olan diğer bölgelerden binlerce aileyi sürgüne göndermeye de devam etti.

"Tarik-Ashap"ta[55] (Irak Komünist Partisi'nin yayın organı) yayımlanan bir rapora göre başarısız olan 1991 Mart isyanından 1999 Ekimine kadar 15615 Kürt aile (92712 kişi) Kerkük'ten Süleymaniye eyaletine, 913 Kürt aile (5811 kişi) Erbil eyaletine sürüldü.[56] Bu toplam olarak 98523 kişidir. 2000 yılının ilk beş haftası boyunca 28 Kürt aile daha (161 kişi) Süleymaniye eyaletine gönderildi. Azadi, İskan ve İmam Kasım gibi Kürt mahallelerinde polis ve Baas Partisi yetkilileri burada oturan insanlara ait evlerin tapularını topladı.[57]

Bu, Kerkük şehrini Araplaştırmak için Irak hükümetlerinin aldığı keyfi önlemlerin bir özetidir. Bundan sonra tüm Kerkük eyaletini Araplaştırmak için Baasçı rejimin uyguladığı politikaları göreceğiz.

Rejimin tüm Kerkük Eyaletini Araplaştırma çabaları

Tüm Kerkük eyaletinin etnik yapısını değiştirmek için Irak hükümeti tarafından alınan başlıca önlemler şunlardı:

55 *Tarik Ashab*, sayı 5 Ocak 2000

56 *Irak Dosyası Dergisi*, sayı 99. Mart 2000, s.39

57 Kurdish bi-weekly "Rojnamenus" (Onbeş günde bir çıkan Kürtçe, "*Rojnamenus*" Dergisi" sayı 21, 15 Şubat 2000

1. Kerkük eyaletinin adının El Ta'mim ("ulusallaştırma") olarak değiştirilmesi: Bununla 1 Haziran 1972'de çalışmaya başlayan yabancı petrol şirketlerinin ulusallaştırılması vurgulamak isteniyordu. Bu değişikliğin yabancı petrol şirketleri Kerkük'te yerleştiği için olduğu söyleniyorsa da bunun asıl amacı eyaletin Araplaştırılmasıydı. Çünkü ulusallaştırma yalnızca Kerkük'teki petrol şirketlerini değil Irak'ın her tarafında faaliyet gösteren yabancı şirketleri kapsıyordu.[58]

2. Binlerce Arap aile Kerkük ve civarına yerleştirilmeye devam etti. 1957 sayımında Kerkük'teki bazı mahallelere ilişkin olarak Sicil memurlarının rakamlarla çokça oynamış olmaları gerçeğine karşın, o sayımı Kerkük eyaletinin etnik kompozisyonunu belirlemede temel olarak alıyoruz.[59] Aşağıdaki tablo ayrıntıları verir:

Anadil	Kerkük Şehri	Kerkük Eyaleti	Toplam Nüfus
Arapça	27127	82493	109620
Kürtçe	40047	147540	187587
Türkçe	45306	38065	83371
Keldanice Süryanice	1509	96	1605

58 Kerkük topraklarında dünyadaki en verimli, günlük ortalama yüzbin varili aşan petrol kuyuları vardır. Petrol rezervleri açısından dünyada beşincidir. 1927'den beri sürekli işleyen bu kuyularda hiçbir azalma olmadan petrol çıkmaya devam etmektedir. Bkz. Dr. Mohammed Azhar Saad, "*The Economic Geography of Iraqi Petroleum*" Kahire Üniversitesi, İnsan Bilimleri Koleji, Coğrafya Bölümü doktora tezi. 1975.394-397.s.

59 Bu 1957 sayım sonuçları açıklandıktan sonra kesinlik kazandı. Bazı Kürt yurttaşlar sormak için Kerkük Nüfus Dairesi'ne gittiklerinde "ana dil" sütununda nüfus sayım memurlarının onları yanlış olarak Türkmen olarak kaydettiklerini farkettiler. Bu özellikle meşhur olan tüm Kürt bölgelerine uygulanmıştı çünkü orada oturan insanların çoğu Arapça konuşup okuyamıyorlardı, memurlar onların yerine kendileri istedikleri gibi bu formları doldurmuştu. Bazı yurttaşlar yetkili kişilere şikayetlerini sundular bazıları da bu kayıtları değiştirmek için mahkemelere başvurdu.

Bu tablonun verilerini, Kürt bölgesinde, özellikle Kerkük'teki Araplaştırma siyasetinden sonra Irak'ta yapılan nüfus sayımlarıyla karşılaştırmak Araplaştırma programının nereye kadar ulaştığını açıkça gösterir. Bu siyasetin bir sonucu olarak Kerkük eyaletinde 1957 Nüfus Sayımı'na göre %28,2 olan Arap oranı 1977 nüfus sayımında %44,41'e çıktı.[60] Aynı anda Türkmen nüfusu %21,4'ten %16,31'e, Kürt oranı ise %48'den %37,53'e düştü. Aşağıdaki tabloda bunu daha açık bir şekilde görebiliriz.

Kerkük Eyaleti'nin etnik unsurları:
1957-1977 nüfus sayımları karşılaştırılması

Milliyet	1957 Nüfus Sayımı	1977 Nüfus Sayımı
Kürtler	%48,3	%37,53
Araplar	%28,2	%44,41
Türkmenler	%21,4	16,31

1977'den sonra Kerkük şehri veya eyaletindeki etnik kompozisyonu gösteren resmi bir kayıt bize ulaşmamıştır. Bununla birlikte Irak rejimi şehre ve civarına Arapları yerleştirmeye Kürt ve Türkmenleri kitleler halinde sürmeye devam ediyor.

Bu arada rejim Kürt toprağını rüşvetle bu olmazsa tehditle elde etmeye çalıştı. Örneğin Dakuk ilçesinde ajanlar vasıtasıyla çok yüksek fiyatlar vererek bazı toprak sahiplerini ikna etmeye çalışırken eğer satmayı reddederlerse köylerini yakmakla tehdit etmekten de çekinmedi. Sonra bu toprakları hazine arazisi ve Toprak Reformu Yasası'na göre dağıtılması istenen-

60 Emniyet Genel Müdürlüğü, Yönetim Geliştirme Nüfus Müdürlüğü tarafından çıkarılan Gizli Kitapçık'ın 2.Bölümünde Arapların eyaletin toplam nüfusunun %44,41'ini oluşturduğu, Kürtlerin %37,53, Feyli Kürtlerinin %0,08, Türkmenlerin 16,31, Ermenilerin %0,11, Süryanilerin %3,82 ve belirsizlerin %0,73'ü meydana getirdiği belirtilir.

lerle birlikte Arap aşiretlerine dağıttılar. Bu Arap aşiretlerine yeni köyler kuruldu, onları Pêşmerge saldırılarından korumak için köyler polis karakolları, askeri denetleme noktalarıyla çevrildi. Rejim komşu köylerdeki Kürt çiftçilerin hiçbir şekilde silahlanmasına izin vermezken, onlara silah dağıtmayı da ihmal etmedi.

Kerkük'ün çevresi, eyaletteki askeri üsler ve petrol tarlalarının içinde olduğu alan askeri ve güvenlik bölgesi olarak ilan edildi. Kimsenin yaklaşmaması için tellerle çevrilip, mayın döşendi. Bunu yapmadan önce, yakındaki köylüleri taşıdılar, oraya giden tüm yollar üzerine hatta Kerkük'ü civar kasabalara bağlayan yollara askeri karakollar kurdular, tahkimatlar yaptılar.

Rejim ayrıca önceleri Kerkük eyaletine bağlı yedi mıntıkadan dördünü ondan alıp, Kerkük'te Kürtleri azınlık yapmak için komşu eyaletlere bağladı. (Bkz. Ek-IV-A, 1976'da rejim tarafından değiştirilmeden önce Irak idari haritası) Böylece aynı mantıkla Çemçemal ve Kala'r gibi belli başlı iki büyük Kürt mıntıkası komşu Süleymaniye eyaletine bağlanırken, Kürtlerin çoğunluk oluşturduğu Kifri bölgesi Diyala eyaletine, Kürt çoğunluğu olan Tuzhurmatu daha uzak olan Selahaddin (Tıkrit) eyaletine bağlandı. (Irak rejimi anılan dört mıntıkayı ayırdıktan sonraki Irak idari haritası için bkz. Ek-IV-B)

Bu karıştırmanın amacı idari reform değildi. Örneğin Selahaddin eyaletine yakın olan üstelik de Arap çoğunluğun yaşadığı Hewîce bölgesi bu eyalete bağlanmazken, tam tersine daha uzak olan Tuzhurmatu, toprağında petrol olduğu için Selahaddin'e bağlandı.

Daha da önemlisi Çemçemal, Tuzhurmatu (eski Guil) ve Kifri Osmanlı'dan 1976'ya kadar hep Kerkük eyaletine bağlı olmuştu. Tabii asıl amaç Kerkük eyaletinden bu Kürt kentlerini ayırmak, böylece eyaletin bütününde Kürtleri azınlık du-

rumuna düşürmekti. Bununla yetinmeyerek idari açıdan Kerkük'e bağlı köylerin çoğunu yıktılar, yıkmadıkları köylere de sürgün olan Kürtlerin yerine Arapları yerleştirdiler. Aynı şey 1963'ten beri Araplaştırılan Dibs mıntıkası için de geçerliydi. Hewîce bölgesine gelince Araplar buraya 1940'ların ortalarında getirildiler ve yerleştirildiler. Böylece halen Kerkük eyaletine bağlı olan üç kent büyük ölçüde Araplaştırılırken diğer dördü de eyaletten koparıldı.

Aynı amaçla Erbil eyaletine bitişik olan Altınköprü/Pird ilçesinden bazı köyler alınıp Erbil şehrine ait olan Quştepe ilçesine dahil edilmiştir. Aynı zamanda rejim, orada petrol bulunduğu için Kürtler sürüldükten sonra Erbil eyaletindeki Kandivana kentine bağlı birkaç Kürt köyünü de Dibs mıntıkasına bağladı. Ayrıca Koysancaq bölgesindeki Teqteq ilçesini de orada da petrol bulunduktan sonra Kerkük şehrine bağlamaya çalıştılar. Bu da o ilçeye bağlı olan köylerin yıkımına yol açmakla kalmadı Teqteq'in ancak küçük bir kasaba olarak kalması sonucunu doğurdu. Ona bağlı hiçbir köy kalmadı. Kifri bölgesindeki Qeretepe ilçesine bağlı Palani'deki dokuz köy ondan alındı ve Diyala eyaletindeki Celewla ilçesine bağlandı. Orada yaşayan Kürt sakinler Enbar eyaletine sürüldü, yerlerine Arap El-Kürvi aşireti üyeleri yerleştirildi.

Irak rejimi güneyli ve merkez eyaletlerden olan Arapları Kerkük'e getirmekle kalmadı onlara tarım arazisi verdi, sayısız ayrıcalık tanıdı, silahlandırdı. Bunu yaparken aynı anda yüzlerce Kürt köyünü boşalttı ve güvenlik nedenleri yüzünden Arapların yerleşmesinin mümkün olmadığı ilçeleri de ortadan kaldırdı. Bu köylerde yaşayan tüm insanlar, güvenlik güçleri tarafından sürekli izlendikleri, ancak yaşamalarına yetecek kadar yiyecek bulabildikleri diğer ilçeler ve bölgelerdeki toplama kamplarına götürüldüler. Resmi izin olmadan kimse orayı terkedemezdi. Bu kamplar İkinci Dünya Savaşında

Nazilerin kurduğu korkunç toplama kamplarını anımsatır. Kamplara "El-Sumud", "El-Kudüs", "El-Kadısiye" vb Arapça isimler verilmişti.

Aşağıda 1963-1989 yılları arasında yıkılmış olan Kerkük eyaletine bağlı ilçe ve köyler vardır:

1. Kerkük Şehir Merkezi

Aşağıdaki ilçeler Kerkük Şehir Bölgesi'ne idari açıdan bağlı bölümlerdir: Pird (Altınköprü) Şuwan (Redar), Qerehencîr, Leylan (Qerehesen) Tuzhurmatu ve Yayçi.

1. Pird (Altınköprü) ilçesi

Kerkük-Erbil arasından geçen ana yolun üzerinde Küçük Zap üzerine kurulmuş olan Pird kasabası (Altınköprü) bu ilçenin de merkezini oluşturur. 1957 Nüfus Sayımı'na -güvenebileceğimiz tek resmi sayım- göre kasabanın nüfusu 3855'ti. Kürtler çoğunluk durumunda, Türkmenler ise azınlıktaydı. Bu ilçeye bağlı olan tüm köylerin toplam nüfusu 148,639'du ve tamamı Kürttü.

1969,1986 ve 1988'de bu ilçeye bağlı tüm köyler, Kerkük-Erbil karayolu kıyısında kurulmuş olan köyler de dahil olmak üzere yıkıldı ve burada yaşayanlar Erbil eyaletindeki toplama kamplarına taşındı. Kerkük-Altınköprü arasında büyük birkaç askeri kale kuruldu, kalelerin içine de bu askeri personeli barındırmak üzere yüzlerce ev yapıldı. Bu kaleler, Dareman, (1987'de yıkılan büyük Dareman köyü yakınındaki) Sakızlı ve Pird (Altınköprü) de kurulmuş olanları da içine alır.

1974'te gönüllü sivillerin yardımıyla rejim, polis kuvvetlerinin barınması amacıyla Dareman bölgesi yakınında 1000 ev projesini hayata geçirdi. Bu kampta şimdi hiç kimse yoktur.

Hisarı olan bir askeri kamp ve hemen yanı başında yüz modern ev Hava Kuvvetleri personeli için yapıldı. Benzer biçimde başka bir ordu kampı ve hisarı, yıkılmış olan Gelozî köyü yakınında inşa edildi. İki yerleşim yeri hayata geçirildi. Bunlardan biri askeri görevi olmayanlara ayrılmıştı, yüz evden oluşuyordu. Elli evden oluşan diğeri askerler için yapılmıştı. Yalnızca 1976'da, personellerin barınması için Kitke ve Gurzeyi'de her biri kırk evden oluşan ordu kampları kurulmuştu.

Bu devasa ordu kamplarının Kürt çiftçiler tarafından ekilen bereketli tarım arazileri üzerine kurulduğunun not edilmesi gerekir; böylece çiftçilikle geçinen 2092 Kürt ailenin yaşadığı 31 Kürt köyü ortadan kalkmış oldu. Burada yaşayan Kürtlerin de çoğu uğursuz-meşhur Enfal operasyonlarında öldürüldü.[61-62] O zamandan beri yüksek rütbeli subaylar, valilikte çalışan

61 Shorish M.Rasool "*Destruction of a Nation, Statistics of Atrocities in Iraqi Kurdistan*" Bir Ulusun Bitirilişi, Irak Kürdistanı'ndaki Katliamların İstatistikleri) 1999 Temmuz, 34-36.s. H.Zahawi ve L. Rashid tarafından ABD'de basılmıştır.

62 Enfal seferberliği Irak rejiminin Irak'taki Kürt sorununa getirdiği "çözüm"dü. 1988 yılı Şubat ayında başladı. Bununla Kürdistan'ın kırsal bölgelerinde özellikle Kerkük'teki Kürtlerin bitirilmesi amaçlanıyordu. "Enfal" Kur'an'ın sekizinci suresiydi ve "ganimet" anlamına geliyordu. 1987 yılı Mart ayında Saddam Hüseyin içinde Kurdistan'ın olduğu Kuzey Irak'ın bütün denetimini Ali Hasan el-Mecid'e verdi. Kendisine bağışlanan iktidarın bütün avantajlarından hemen yararlanmaya başlayan El-Mecid, bir yıl içinde onbinlerce masum sivili kitleler halinde öldürmüştü bile. Köylere yapılan akınlarla, aile üyeleri kalelere götürülüyor, burada birbirinden koparılıyorlardı. Oniki yaşının üzerindeki erkekler, çocuklar götürülmeden önce dövülüyor, bir daha da kimse kimseyi göremiyordu. Saatler süren bir yolculuktan sonra Irak-Suudi Arabistan sınırı yakınındaki çöle götürülen kadınlar ve çocuklar burada önceden kazılmış kuyulara atılıp, kurşuna diziliyordu. (Daha fazla bilgi için bak: Kanan Makiya "*Cruelty and Silence*" (Vahşet ve Sessizlik) London 1993 ve Jonathan C.Randal "*After Such Knowledge, What Forgiveness*" (Bunca Bilgiden Sonra Ne Bağışlaması) USA, 1999) Bir Kürt heyeti Irak rejimiyle barışçıl bir çözüm bulmak amacıyla Bağdat'a 1991 yılı Mayısında gittiğinde 182 bin kurbanın akıbetini sordu. Ali el-Mecid kızarak : "Yok daha neler, ne 182 bini? En fazla 100 bindir!" diye yanıtladı. Kurbanların sağ kalan akrabaları şimdiye kadar onlardan hiçbir haber alamamıştır bu yüzden de artık hepsinin öldüğü sanılır.

memurlar, ordu kampları civarında kendi özel çıkarları için işlettikleri tarımsal arazilere sahiptir.

2. Şuwan (Redar) ilçesi

Bu ilçe Kerkük ile Koysancaq arasındaki ana yol üzerindedir. Rejim 1963'te idari olarak bu ilçeye bağlı Kızıl Kaya ve Welî Paşa gibi köyleri yıkmaya başladı. Daha sonra bu ilçeye bağlı tüm köyler, Redar (Şuwn) merkez köyü dahil hepsi ortadan kaldırıldı. Bu durumda yaklaşık 70 köy harap edildi ve içindeki tarımcılık yapan 2560 kişi, 1987-1988 süresince Erbil eyaletindeki toplama kampına götürüldü.[63]

İlçe merkezinde ve çevresinde askeri kamplar kuruldu. Tüm bölge askeri alan ilan edildi, girmek yasaklandı. Çevresinde valilikte çalışanlar ve askerlerden başka kimsenin tarım yapmasına izin verilmedi.

3. Qerehencîr ilçesi (Arapça "El-Rabig")

Qerehencîr isimli büyük köy Kerkük-Süleymaniye karayolu üzerindedir ve Kerkük şehir merkezinden birkaç kilometre uzaklıktadır. Burası bir zamanlar, güzel meyve bahçeleri, serin geçen yazıyla Kerküklülerin uğrak yeriydi. Rejim burayı ilçe merkezi yaptı ve Arapça "El-Rabik" diye isimlendirdi. Köyleri tahrip edilen Kürtler ve Kerkük şehrinden sürülen diğer Kürt aileler için yüzlerce küçük ev yapıldı burada. İlçeyi ve toplama kampını gözetim altında tutmaları içinde birçok Arap görevlendirildi.

1969, 1977, 1987 ve 1988 yılları boyunca bu ilçedeki 41 köy yıkıldı ki bu 2230 çiftçi ailesinin köklerinden kopması demekti.[64]

63 age. s.39-41
64 age. s.42-43

4. Leylan (Qerehesen) ilçesi

Bu ilçeye adını veren Leylan, Kerkük şehrinden yirmi kilometre güneyde bulunur. 1957 Nüfus Sayımı'na göre nüfusu 1031'di. Bunların yarısı Kürt, kalanı Şii Türkmendi. İlçeye bağlı köylerin nüfusu yine aynı sayıma göre 12509'du ve hepsi Kürt'tü. Küçük Tirkeskan ve Tercil gibi köyler de 1970 ve 1971'de Araplaştırmanın hedefi oldu. Aynı yıl içinde rejim Arap manda yetiştiriciler için Tercil yakınlarında bir yerleşim yeri kurdu -ki bu daha sonra 1983'te Pêşmergelerin saldırısyla boşaltıldı. 1987'de sadece Leylan kasabasında 300 Arap aile için evler yaptı. Bu alan şimdi tamamıyla Araplaşmıştır.

Bu ilçeye ait olan 45 Kürt köyünün hepsi 1986, 1987, 1988 yılları boyunca ortadan kaldırılmıştır. Oradan sürülen ve Çemçemal'daki toplama kamplarına yerleştirilen çiftçi ailelerinin sayısı 2429'dur.[65]

İlçe merkezindeki ve komşu Yahyawa köyündeki nüfusun yarısını Şii Türkmenler meydana getiriyordu. Kürtler gibi onlar da çiftçilikle uğraşıyordu, iki toplumun ilişkileri dostçaydı.

5. Tuzhurmatu (Taza) ilçesi

Bu Kerkük şehri yakınlarında yeni kurulmuş ilçelerden biridir. Taza-Hurmatu (Taza) merkezi, şehir merkezinden beş kilometre uzakta, Kerkük-Bağdat yolu üzerindedir. Araplaştırma öncesinde nüfusun çoğunluğu Türkmendi. Buranın Araplaştırılması da bildik yönteme göre gerçekleştirildi. Yani ilçe merkezine ve Cerdagli, Besir köylerine Araplar yerleştirildi, sayıları oradaki Türkmenleri geçti. Şimdi ilçenin tamamı Araptır.

65 age. s.37-38

Bu da Kerkük-Hewîce yolu yakınlarında yeni kurulmuş ilçelerdendir. Bir zamanlar, Topzawa ve Yayçi gibi iki Kürt köyünden başka büyük Türkmen köyü Tirkelan'ı içine alıyordu. Sonra Irak'ın güney bölgelerinden getirilen Araplar için 100 evlik bir yerleşim yeri kuruldu ve buraya "El-Cumhuriye" adı verildi. Bölgeye bir askeri havaalanı yapıldı, yerli halk kovuldu. Tüm ilçe artık Araplaştırılmıştır.

Bu yolla Şuwan merkez içinde olmak üzere ilçeler ve köylerdeki çoğunluk yok edildi. Burada yaşayanlar toplama kamplarına götürüldü. Onların yerine de tabii ki hükümetin güvenliklerini garanti altına aldığı Araplar yerleştirildi.

Doğrudan Baas Partisi'nin koruyuculuğu altında, Arap yerleşimcilerin de faal katılımıyla Araplaştırma politikası rejimin planladığı doğrultuda devam etti. 1991'e kadar, çoğunluğu çiftçilerden ve onların ailelerinden oluşan 61394 kişi Kerkük Merkezi Bölge'den zorla sürüldü. Bu rakama 1959'dan beri, resmi devlet terörü ve baskısı yüzünden Kerkük şehrini terketmek zorunda kalan Kürtler dahil değildir. Aileden tek bir üye politik nedenlerden dolayı mahkum olduğu için, askerlikten veya ordudan kaçtığı için, Baasçı "Halk Ordusu"nda savaşmadığı için veya uzaktan bir akrabası yurtdışına kaçtığı vb nedenlerden dolayı tüm aile sürülüyordu. Buna, 1958'den beri Kerkük şehrinde yaşamış olan Kürtlerin de Kerkük eyaletindeki diğer ilçelere, bölgelere zorla gitmek zorunda kaldıklarını ve İl Nüfus Kütüğü'ne kendi nüfus kayıtlarını nakil etmelerine de izin verilmediğinin de eklenmesi gerekir. Diğer yandan Kerkük'te yerleşen onbinlerce Arabın kayıtları sanki onlar 1957'den beri orada yaşıyorlarmış gibi nüfus kütüğüne kaydedilmişti. Bu sahtekarlığı gerçekleştirmek için diğer eyaletlerden Baaslı memurlar Kerkük Eyaleti Nüfus Dairesi'ne

(şimdiki adıyla Medeni Haller Dairesi) atandı. Bu dairede çalışan Kürtler ve Türkmenlerin tümü başka yerlere sürüldü.

2. "El Dibs" olarak Araplaştırılan Dibs bölgesi

Bu bölge sınırları içindeki bütün Kürt köylerinin sakinleri, kabaca 4215 çiftçi aile 1963'te oradan sürüldü, özellikle Cebur ve Delem gibi Arap aşiretleri oraya yerleştirildi.

Rejim bununla yetinmeyerek Castan, Derbend, Serbesag, Berkana, Serelû, Kisme, Çart, Tel Halel ve Garvasan gibi Kürt köylerine de Cebur aşireti mensuplarını yerleştirdi. Serkaran köyü ilçe merkezi yapıldı, adı "El-Kudüs" diye değiştirilip, içinde Baas partililer, güvenlik kuvvetleri ve ilçe merkezindeki yetkililerin barınacağı 150 evlik yerleşim yeri kuruldu. Alan, içinde birçok kampın, gizli servis elamanlarının, güvenlik birliklerinin, kükürt fabrikası ve petrol rafinerisi işçilerinin barınması için evlerin bulunduğu büyük bir askeri üsse dönüştürüldü. Aşağıda inşaat kurma programının ayrıntılarını bulacaksınız.

- Kükürt fabrikası ve petrol rafinerisinde çalışan işçiler ve memurlar için (ki hepsi "gelen Araplar"dı) birçok ev yapılması.
- Fabrika bekçileri için kükürt fabrikasından birkaç kilometre uzakta evler kurulması.
- 1977'de Çırak köyü yakınında Arapça "Maysalun" adı altında 100 ev kuruldu.
- Qeredere köyünün kuzeyinde Arapça "El-Rafidayn" adıyla başka bir yerleşim yeri.
- Radyo ve televizyonda çalışan işçilere kurulan evler.
- Güvenlik elamanları için kurulan evler
- Ana ilçedeki Arapları barındırmak için "El-Müthenna" mahallesi.

- Yine benzer amaçla kurulan komşu bir mahalle "El-Tamim".
- "30 Temmuz Mahallesi" adıyla başka bir yerleşim yeri.
- Askeri üste çalışan diğer personeli barındırmak için "Huteyn" isimli beş yüz evlik bir yerleşim yeri kurulması.

3. Hewîce Bölgesi

Bu Hewîce ovalarına Cebur, Ubeyd ve diğer aşiretlerin üyelerini yerleştirmek amacıyla kurulmuş yeni bir bölgedir. 1963'ten beri, hizmet tesislerine harcananlar dışında bu bölgeye çeşitli tarım projeleri ve kümes hayvanları yetiştiriciliği için epey para dökülmüştür. Bu bölgede eskiden geçimlerini sağlamaya çalışan birçok Kürt aile vardı ama 1995'in başlarında sürüldüler.

4. Çemçemal Bölgesi

Burası Osmanlı zamanından başlayarak, Kerkük eyaletine bağlı olan en eski bölgelerden birisidir. Kerkük ve Süleymaniye arasında yer alır, içinde Agceler, Sengaw diye iki ilçe vardır. 1957 Nüfus Sayımı'na göre bölgenin nüfusu 34299'du ve hepsi Kürttü. Bu bölgeye ait olan tüm köyler yıkıldı. Ortadan kaldırılan köylerin sayısı 164'ü geçiyordu ki bu köylerle beraber yok olanlar arasında 102 okul, 157 cami, 4 sağlık ocağı de vardı. 9866 Çiftçi ailesi (51197 kişi) bu köylerden sürülmüştü.[66]

1. Sengaw ilçesi

Bu ilçeyi bir zamanlar oluşturan 70 köy 1987 ve 1988'de il-

66 age. s.92-94

çe merkezi de dahil olmak üzere tamamen yıkıldı. Burada 2648 çiftçi ailesi yaşıyordu. 28 ilk okul, 2 sağlık ocağı vardı.[67]

2. Agceler ilçesi

İçinde 66 okul, 73 cami ve 2 sağlık ocağının bulunduğu 75 köye sahip eski bir ilçedir. Bu köylerden birçoğu Irak ordusu tarafından birkaç kez yıkılmıştır. Köylüler evlerini yeniden yapıyor, onlar da yakıyor veya buldozerlerle yıkıyorlardı. Orada yaşayan 6731 çiftçi ailesi yaşadıkları yerden zorla çıkarılmış Kerkük ve Süleymaniye'yi birbirine bağlayan yolun yakınlarında kurulmuş toplama kampına götürülmüştü. Bu ailelerden bazıları Enfal operasyonlarının[68] kurbanı olurken, köyler de 1988'deki kimyasal silah saldırılarına hedef oldular. Özellikle Esker, Gewredê, Mutlîce gibi köylerde yüzlerce çocuk ve ihtiyar hayatlarını kaybetti.[69]

Çemçemal bölgesi Irak'ın özgürleşmiş bölümüne düştüğü için burada yıkılmış evlerin sahipleri yavaş yavaş geri döndüler, evlerini yaptılar ve yeniden çiftçiliğe başladılar.

5. "El-Tuz" diye Araplaştırılan Tuzhurmatu bölgesi

Monarşik Irak'ın ilk zamanlarında bu bölgenin merkezi Guil'deki Koşk köyüydü. Irak hükümeti önce Dakuk'u bölge merkezi yaptı ama daha sonra bunu Kerkük-Bağdat karayolu üzerinde bulunan Tuzhurmatu ile değiştirdi. 1957 Nüfus Sayımı'na göre ilçe merkezinin Kürtler ve Şii Türkmenlerden oluşan toplam nüfusu 8978'ti. Tüm bölgenin nüfusu ise

67 Kanan Makiya (diğer adıyla Samir al-Khalil) "*Cruelty and Silence*" isimli kitabında Norton 1993 (Arapça), bu bölgedeki köylere atılan zehirli gazları ve bombardıman sahnelerini anlatır. age.

68 "Destruction of a Nation" age. s.95-97

69 age. s.24

68552 idi. Çoğunluk Kürtlerdeyken, Türkmenler ve Araplar azınlıktı.

Bu bölgenin bazı köylerini Araplaştırma 1970'li yılların ortalarında başladı ama sonra, yerleştirilen Arapları koruma güçlükleri ortaya çıkınca köylerin çoğunu yıkmak rejime daha kolay geldi. İçinde 1058 çiftçi ailesinin barındığı bu bölgeye ait 9 köy 1986-1988 arasında yıkıldı.[70]

1976'da bu bölge, önce Dakuk ilçesinden alınıp Kerkük'e bağlandıktan sonra bu kez aslında kendisinden uzak olan Selahaddin (Tıkrit) eyaletine bağlandı. Büyüklü küçüklü Arap yerleşim yerleri kuruldu. Bunların arasında 1977'de yaklaşık 300 Arap ailesinin getirildiği Ebusebah köyü yakınında kurulan Yafa da vardı. Tuzhurmatu ilçesine uzak olmayan bir yerde 500 Arap ailesini barındırmak için kurulan El-Müslevi mahallesi şimdi insansızdır. Bu bölge kendi idari sınırları içinde yer alan aşağıdaki ilçeleri de önceden barındırırdı: Dakuk, Qadirkerem, Newcûl, Sulêmanbeg ve Emirli.

1. Dakuk (Tawk) ilçesi

Eski Dakuk, Kerkük-Tuzhurmatu-Bagdat karayolu üzerinde, Kerkük'ün güneyinde uzanır. 1957 Nüfus Sayımı'na göre, Kürtlerden başka 2760 Şii Türkmen de orada yaşıyordu. Kürtler esas olarak bu ilçenin köylerine dağılmışlardır. Aynı nüfus sayımına göre onların nüfusu 10567, Şubeka ve diğer komşu köylerde yaşayan Arapların nüfusu ise 1370'ti.

Bu alan bereketli toprağıyla ünlüdür. Burada Araplaştırma Kuki ve Dawde aşiretlerine ait 15 köydeki Kürt toprak sahiplerinden tarım arazileri satın alınarak başlatıldı. Rejim bu araziyi, Tarım Reform Yasası ile elde edilmiş Kürtlere ait diğer topraklarla birlikte Bedevi ve Arap aşiretleri arasında dağıttı.

70 Bkz. 1957 Genel Nüfus Sayımı

Şimdilerde adı Saddam Sulama Projesi diye geçen Kerkük Sulama Projesi'nin inşaatı aşağıdaki yerleşim yerlerini kurma fırsatını ortaya çıkardı:

1. Elcevi aşiretinden 30 aileyi barındıran Mahaviş Mahallesi. Otuz evlik birime 1979 yılında yerleştirildiler.

2. Heftegar köyü yakınındaki El Asriye yerleşim yeri: 1976'dan başlayarak 480 eve Arap aşiretler yerleştirilmiştir.

3. Hüseyin Ağa Mahallesi: Arapları yerleştirmek için 400 ev yapıldı.

4. Elbuseraç ve Heftegar köyleri arasında bir mahalle.

5. Dakuk Mahallesi: Kerkük-Bağdat yolu yakınlarında, Bedevi Araplar için 1982'de kurulmuş 500 ev.

6. Dakuk'un bitişiğine yine Bedevi Araplar için kurulan 25 evlik Kilsa mahallesi.

7. El Asriye mahallesi yakınında 1980'de Bedevi Araplar için kurulan her biri yüz evlik iki mahalle.

8. Leheb köyünde tarımla geçinen bütün Kürtler sürüldü, yerlerine Araplar yerleştirildi.

Bilinen yöntemi izleyen rejim, Kürt Pêşmerge saldırılarını önlemek için bu yerleşim yerlerinin yakınlarında polis karakolları, askeri denetleme noktaları kurmayı da ihmal etmedi. Araplaştırmak için ayrılmamış olan birkaç köyde yaşamlarını sürdüren Kürtlerin silahları toplanırken Araplar silahlandırıldı. 1973-1976 arasında bu ilçeye bağlı 6 köy yıkıldı, 860 çiftçi ailesi sürüldü.[71] Kürt Kuki aşireti 1977 Nüfus Sayımında Arap olarak kaydedildiği için kendi köylerinde kalmalarına izin verildi. Yine aynı 1977 Nüfus Sayımında eyaletin kimi yerlerinde özellikle Kadir-Kerme ve Kerpiçhene'de yaşayan Kürt Berzenci aşiretinin kimi üyeleri de kendilerini Arap olarak kaydettirdiler. 1996'nın sonunda Irak başkan yardımcısı İzzet İbrahim bu bölgenin ileri gelen Kürtlerini topladı onlar-

71 "Destruction of a Nation" age. s.25

dan kendilerini Arap olarak kaydettirmelerini istedi. Bu Kürtlerin çoğunu Arap olarak kaydettikleri 1997 Nüfus Sayımı için bir hazırlıktı. Buna uymayı reddedenlerin isimleri diğer bölgelere sürüleceklerin listesine alındı. Bu sürgünler sonra gerçekleştirildi, halen de sürüyor.

2. Kadir Kerem ilçesi

Bu çok büyük ilçe bölgenin kuzeydoğusunda yer alır. Yakılıp yıkılmadan önce, kendisine bağlı 281 zengin köyde 160 okul, 190 cami, 21 sağlık ocağı vardı. 1957 Nüfus Sayımı'na göre ilçenin nüfusu 13426 idi, hepsi Kürttü. 1987-1988 yıllarında 11694 çiftçi aile bir başka deyişle 61394 kişi köylerinden koparıldı ve toplama kamplarına yollandı. Diğerleri uğursuz Enfal operasyonunun kurbanı oldular. Irak rejimi Kürtlerle savaştığı yıllarda da köylerin çoğunu yaktı. Kalanların yıkımını da 1988'deki "Enfal" operasyonu sırasında tamamladı.[72]

3. Newcûl ilçesi

Bu, Zenbûr bölgesinde petrol için sondaj çalışmalarının başlamasının ardından kurulmuş yeni ilçelerdendir. Rejim Kürdistan'ın köylerini yıkmaya başladığında bu ilçeye bağlı olanları da ortadan kaldırmaya karar vermişti. Toplam sayısı 39 olan köyde, 28 okul, 32 cami ve 2 sağlık ocağı vardı. 1985-1988 yıllarında 1969 çiftçi aile köylerinden çıkarıldı, bölgedeki toplama kamplarına yollandı.[73]

4. Süleymanbey ve Emirli ilçeleri

Süleyman Bey, Kerkük-Tuz-Hemrin-Bağdat yolu üzerinde,

72 age. s.28-31
73 age. s.26-27

Tuzhurmatu'nun güneyinde uzanır. Emirli ilçesi daha sonra kurulmuştur, Sulêmanbeg ve Hemrin Sıradağları arasındaki aynı yola yakındır. Türk-Moğol aşireti Beyat'ın (asıl adı Piyavut) üyeleri ilçe köylerindedir ve Güney Irak'tan gelen Arap aşiretleriyle karışarak Araplaşmıştır. Güneyde Kürdistan'ın doğal sınırını oluşturan Hemrin Sıradağları Emirli ilçesinin güneyinde uzanır.[74]

6. Kifri Bölgesi

Burası Osmanlı yönetimi sırasında "Selahiye" diye bilinen eski bir bölgedir. Eyaletin güneydoğusunda yer alır. 1957 Nüfus Sayımı'na göre burada çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu onları Türkmen ve Arapların izlediği 64315 kişi yaşıyordu.

1976'da Kifri, Kürt Kerkük eyaletinin önemli parçalarını ayırma, oraları sözü geçen bölgenin Kürt karakterini eritmek için Arapların çoğunluk olduğu komşu eyaletlere bağlama politikasının bir sonucu olarak Diyala eyaletine bağlandı.

Kifri Bölgesi, yeni oluşturulmuş ve Süleymaniye eyaletine alınmış Kalar bölgesine bağlı birkaç ilçeyi içine alır. Bu bölgeyi oluşturan ilçeler şunlardır:

1. Serkele (Şervana) ilçesi

Bu ilçe Kifri ve Kalar arasındaki ana yol üzerinde, Kifri kasabasının kuzeydoğusundadır. 1957 Nüfus Sayımı hepsi Kürt olan 23371 kişiyi gösteriyordu. Yıkım süreci başladığında

74 Iraklı tarihçi Abdül Rezzak El Hasani (Arapça) "*The Political History of Iraq*" isimli kitabının III.Cildi 298.sayfasında ve Dr. Şakir Kesbak age. Hemrin Sıradağlarının Kürdistan'ın doğal sınırı olduğunu ileri sürer. İçlerinde, Arapçaya Jeorgeos Fatullah'ın çevirdiği 1971 de *El-Times Press*'in Bağdat'ta bastığı "*Kurds, Turks, and Araps*" kitabının yazarı J.C. Edmonds'un da olduğu birçok araştırmacı da bu fikri paylaşır. s.7

içinde 17 okul, 18 cami, 25 köy vardı, merkezde 1 sağlık ocağı hizmet veriyordu. 1987-1988 arasında 982 çiftçi ailesi, köylerinden sürülen tüm Kürtleri barındırmak için yeni kurulmuş olan Kalar bölgesinde yapılan ve şimdi "Rizgarî" diye isimlendirilen El-Sumud'a gönderildi.[75]

2. Kokez ilçesi

Bu da yeni kurulmuş bir ilçedir. Bir zamanlar Qeretepe'nin bir parçasıydı ve Zengabad bölgesindekilerin de içinde olduğu 26 köy buraya bağlıydı. Bu köylerin hepsi 1976, 1987 ve 1988'de içindeki 20 okul, 20 cami ve merkezdeki sağlık ocağıyla beraber yok edildi. 1726 çiftçi ailesi sürüldü Yeni Kalar içindeki El-Sumud'daki toplama kampına gönderildi.[76] Kürt çiftçi aileleri oradan sürüldükten sonra, tıpkı aşağıda adı geçen Kala, Binebax, Silevnî, Şêxbaba, Derviş Muhammed, Abbas Mehmûd, Sefer, Ewrehmankam, Reşid Bican köylerinde olduğu gibi bu köyleri Arap Kurvi aşireti üyeleri yurt edindi.

3. Cebare ilçesi

Aski-Kifri ile Celewla ve Bağdat'ı birbirine bağlayan demiryolunun yakınlarında, Kifri'nin güneyinde yer alan yeni bir ilçedir. Buradaki köylerde yaşayanların bazıları, Arapların yerleştirilmesi için sürülmüştü. Galebed, Aynşukr ve Sarîkoy dışındaki köyler yıkıldı. Adı geçen köylere dokunulmamasının nedeni ise burada yaşayan Kürt Gêj aşiretinin kendilerini Arap Kayis aşiretine üyeymiş gibi kaydettirmek zorunda bırakılmalarıydı.

Bölgeye yakın zamanda yerleşmiş Araplardan bazıları canı

75 "Destruction of a Nation" s. 9
76 age. s.10

isterse, henüz elde ettikleri tarım topraklarını onların eski sahibi Kürtlere kiralarlar, böylece Kürtler yeni efendileri! için çalışırlardı. Bu garip olay, köyleri yıkılmış olan ve Araplar yerleşsin diye sakinleri kovulan ilçe ve bölgelerde yaygın bir şeydi. İşin daha acı tarafı da bu Arapların çoğunun Bedeviler örneğinde olduğu gibi hayatlarında tarım nedir bilmez oluşlarıydı. Bu ilçedeki yıkımları da sayıya vurduğumuzda içinde 23 okul, 21 cami, 4 küçük sağlık ocağı olan 30 köy karşımıza çıkar. 1987-1988 arasında 1627 çiftçi ailesi sürüldü ve Yeni Kalar'daki El Sumud toplama kampıyla Qeretepe kampına gönderildi.[77]

4. Qeretepe ilçesi

Bu Kifri bölgesinin güneyinde yer alan en eski ilçelerden biridir. Cebur, Leheb ve Benizeyd Arap aşireti üyeleri güneye ve batıya düşen köylerde yaşarken Kürt çiftçiler kuzey ve doğuda ikamet ederler. 1988'de içlerinde Gakhur, Karaytak, Cisij ve Ayn Faris'in de bulunduğu tüm köyler yıkıldı. Türkmenler ve Kürtler ilçe merkezi ve çevresindeki mahallelerde sorunsuz yaşıyorlardı. 1957 Nüfus Sayımı'na göre nüfus 27942'ydi. Bu insanların -Kürtler, Türkmenler ve Araplar- hepsi, rejim ırkçı etnik nefret tohumlarını ekmeye gidecek artık -iyice kurumsallaşmış- Araplaştırma politikasına başvurana kadar huzur içinde yaşıyorlardı.

7. Kalar Bölgesi

Bu bölge Kifri bölgesi 1976'da Diyala eyaletine bağlandıktan sonra kuruldu. Daha sonra tüm köyler insansızlaştırıldı, 1987-1988'de yıkıldı. Bu bölgenin merkezine bağlı 16 köy or-

77 age. s.11-12

tadan kaldırıldı ve 1174 çiftçi ailesi El Sumud toplama kampına gönderildi. Aşağıdaki ilçeler bu bölge içindedir.

1. Pebaz (Bavenur) ilçesi

Bu Kifri bölgesinin parçası olan en eski ilçelerden biridir ama o zaman yeni kurulmuş Kalar bölgesine alınmıştı. İlçe merkezi Derbendîxan ve Kalar arasındaki ana yolun üzerinde, Sirwan Nehri kıyısındaki Pebaz kasabasıdır. 1957 Nüfus Sayımı'na göre bölgenin nüfusu 6886'ydı ve hepsi Kürttü. Toplam 52 olan köy, 29 okul, 23 cami ve 1 sağlık ocağıyla birlikte yıkıldı. 1045 çiftçi ailesi El Sumud toplama kampına gönderildi.[78]

2. Tilako içesi

Bu da yeni kurulmuş bir ilçedir. Kendisine bağlı olan 113 köy, 47 okul, 42 cami ve 1 sağlık ocağıyla birlikte yıkıldı. 1987-1988'de 1659 çiftçi ailesi yurdundan sürüldü ve El Sumud toplama kampına gönderildi.[79]

1991'den beri Kalar bölgesinin çoğu ilçesi ve Kifri bölgesinin büyük bölümü özgür Kürdistan içine alınmıştır. Bunun sonucunda da Kürt çiftçiler yavaş yavaş harap olan köylerine dönmüşler, evlerini yeniden kurmuşlar ve bölgede konuşlanmış Iraklı topçu birliklerine açık hedef oldukları halde tarıma başlamışlardı. (Kerkük eyaleti dahil Irak Kürdistanı'nın yok edilen ve Araplaştırılan alanları için, bkz. Ek-IV-C)

78 age. s.113
79 age. s.134-135

IV. KERKÜK BÖLGESİNİN YIKIMI VE ARAPLAŞTIRILMASININ SONUÇLARI

Buraya kadar özet biçimde anlatılanlardan da görülecektir ki: İdari ayırmalar, yakıp yıkmalar, zorunlu yer değiştirtmelerle içlerinde bazı merkez ilçe ve bölgelerinin de olduğu özellikle 1987-1988 yılları arasında yok edilmiş ve Araplaştırılmış Kerkük köylerinin sayısı 779'u buluyordu. Bazı bölge ve ilçe merkezleri yeniden yerleştirme veya toplama kamplarına dönüştürülmüştü. Köylerinden sürülmüş olan çiftçilere, küçük bir toprak parçasından, oraya evi yapmasına ancak yetecek azıcık para dışında bir şey verilmiyordu.. Sığırları, yük hayvanları yeniden yerleştirme işinden sorumlu olanlar yani, alt rütbeli askeri görevliler, Baas Partililer, polisler, valiliklerde çalışan yüksek rütbeliler ve bazı paralı Kürt askerler tarafından yağmalanıyordu. Aşağıdaki tablo Kerkük Bölgesinin köyleri ve mıntıkalarında yapılan yıkımı gözler önüne sermeye yeter:

Bölgenin Adı	Yıkılan köyler	Yıkılan okullar	Yıkılan camiler	Yıkılan Sağlık ocakları	Sürülen Aileler	Sürülenl. (birey olarak)
Kerkük ve Dibs bölg.	218	160	190	21	11694	61394
Kifri(Qere-tepe hariç)	81	60	59	6	4346	22807
T.hurmatu	135	79	111	6	7942	-
Çemçemal	164	102	157	4	9866	51797
Kalar	181	92	81	3	3878	-
Toplam	779	493	598	40	37726	

1989'un sonunda Irak Kürdistanı'nda yok edilmiş olarak verilen köylerin sayısı 3839 olarak tahmin ediliyordu. Yine bu köylere bağlı 1957 okul, 2457 cami, 271 sağlık ocağı da yıkılmış, çoğu çiftçilikle uğraşan köylerden kasabalardan sürülen ailelerin toplam sayısı 219828'e ulaşmıştı. Sayılara bakıldığında Kürdistan'da yok edilen tüm köylerin dörtte biri Kerkük eyaletindeydi.

Kürdistan'ın yok edilmiş veya Araplaştırılmış köylerini kasabalarını gösteren, bu çalışmaya eklenen bir harita, yirminci yüzyılın son çeyreğinde, özellikle 1988 yılında gerçekleşen Enfal olayı sırasında Kürt bölgesinin katlandığı acıların derecesini gösterir.

Irak'ı yöneten birçok rejim, petrol yatakları ve bereketli geniş toprakları için Kerkük Bölgesini durmadan Araplaştırma çabalarına girişmişlerdir. Bu rejimler tarafından izlenen uygulamaların dünyanın diğer bölgelerindeki örneğin Bosna, Kosova veya Doğu Timor'daki diğer ırkçı hükümetlerin yaptıklarından hiçbir farkı yoktur.

Şimdiki Irak rejimi de kendinden geçmiş şekilde bu yıkım

işine devam etmektedir. Kürt köyleri, kasabaları merhamet sizce yerle bir edilmektedir. Evler, ibadethaneler, okullar ve orada olan küçük sağlık merkezleri silindiler, meyve bahçeleri yakıldı, kuyular kapatıldı. Burada amaç var olan en ufak bir yaşam izini silerek köylerin varlıklarını reddetmek ve burada yaşayan halkların kaderine yönelik uluslararası soruşturmalara meydan vermemektir. Bu Kürtleri azınlık durumuna indirgemek için eyaletin idari yapısını yeniden düzenleme süreci olarak başlamıştı.

1976 yılının sonunda demografik değişimlerin sonucu olarak yalnızca 40'lı yılların ortalarında Araplaştırılmış Hewîce ile 1963'te Araplaştırılmış Dibs bölgesi ismi Arapça El Tamin olarak değiştirilmiş Kerkük eyaletinin parçası olarak kaldı.

Kerkük şehrine gelirsek, onun Araplaştırılması 1959 yılı sonunda Kasım rejimi sırasında başladı. Ardıl Irak rejimleri de Kürt aileleri sürgün etmeye, onların yerine Arapları yerleştirmeye -ki halen sürüyor- devam ettiler.

Hewîce'dekine benzeyen devasa bir proje, Hemrin Dağlarına kadar uzanan Kerkük-Bağdat yolunun güneyini, Dibs, Dakuk, Tuzhurmatu ovalarını sulamak için gerçekleştirilmişti. Küçük Zap'tan getirilen sularla onbinlerce dönümü kaplayan ekilebilir bir arazi yaratıldı. Bu önce "Kerkük Sulama Projesi" iken "Saddam Sulama Projesi" diye ismi değiştirildi. Bu büyük girişimden faydalanan tek halk oraya yeni yerleştirilmiş olan Araplardı. Bu proje Hewîce sulama projesinden ayrıdır.

Kerkük eyaletinin Araplaştırılması iki aşamada gerçekleştirildi:

Birinci aşama devlet memuru olan, petrol şirketlerinde işçi olarak çalışan Kürtleri idari olarak başka görevlere kaydırma ya da zorla gönderme yoluyla şehirden atmaydı. Daha önce de belirttiğimiz gibi, gönüllü veya zorla gönderilen Kürtlerin eyalete ait "Medeni Haller" Nüfus Kütüğü'ne kaydolmuş olsa bi-

le bir daha Kerkük'e dönmesine izin verilmiyordu. Emekli olduktan ya da işleri bittikten sonra Kerkük'e dönmek isteyen eyalette çalışan memurlar ve işçilerin başına gelen şey tam da buydu. Böylece onlar da 1962-1990 yılları arasında köylerinden, kasabalarından kovulmuş olanların ve 1991 Mart ayaklanmasının başarısızlığa uğraması üzerine şehri tekrar ele geçiren Cumhuriyet Muhafızları'nın bombardımanlarından kaçanların oluşturduğu yığınlara katıldılar. Bu sürgünler şimdi de devam eden bir şeydir.

İkinci aşama merkezi ve Güney Iraklı binlerce Arap ailesinin Kerkük'e ve civarına yerleştirilmesiyle başarıldı. Onlardan boşalan yerlere yerleştirilen Arap aileler için barınacak yerler yapıldığı gibi, poliste-askeriyede, istihbarat ve güvenlik hizmetlerinde, Baas Partisi bürolarında ve şehre hakim noktalarda gözetleme noktaları savunma pozisyonlarına adam sağlayarak düzenli orduya yardımcı olan "Halk Ordusu"nda iş bulundu.

Rejime göre onlar "gelen Araplar"dı. Yerli halka göre ise hükümetin onlara sağladığı maddi yardımın niceliğine göre "Onbin Dinarlık" "Yirmibin Dinarlık" adamlardı.

Rejim, Kerkük'ün kuzeyindeki ve doğusundaki yerlere koruma güçlükleri nedeniyle Arapları yerleştirmemişti. Bu yüzden de orada 700'den fazla köyü ortadan kaldırdı. Ama 1994'ten sonra bu bölgelere de Arapları yerleştirmeye başladı ve bu sonrasında da sürdü.

Kerkük şehrindeki Kürt mahallelerinin yıkımı devam etmektedir. Örneğin Sorice, Elmas, Bilaç, Piryedi, Müselle ve Bar-Takya gibi büyük Kürt mahallelerinde yüzlerce ev yol geliştirme planı için yıkılmaktadır. Ama asıl amaç ev sahiplerini şehri terketmeye zorlamaktır. Önce Kerkük şehir merkezi içinde ev veya arsa almaları yasaklanmıştı sonra bu bütün şehir olarak genişletildi.

* * *

Irak'taki Kürt sorununu çözmeye yönelik hiçbir öneri, yerinden edilmiş Kürtler ve Türkmenlerin hakları olan topraklara, evlere dönmelerini sağlayacak kesin bir emir içermezse kesinlikle bir işe yaramayacaktır. Üstelik Kerkük şehrine ve eyaletine 1963'ün başından bu yana yerleştirilmiş olan Arapların da kendi asıl yerlerine dönmeleri şarttır.

Tüm Kürdistan'ı ve Irak'ın büyük kesimini kapsayan 1991 Mart ayaklanması sırasında "gelen Araplar" ya da "yerleşimcilerin" büyük çoğunluğu şehirden kaçtı. Bu gruplar ancak Cumhuriyet Muhafızları ve silahlı İranlı Halkın Mücahitleri (Irak rejimi için çalışan) şehri rastgele füze ve top atışına tutarak ele geçirdikleri zaman geri dönebildiler. Sözü edilen bu olay, Irak rejimi onları korumadıkça burada kalamayacaklarını açıkça gösteren bir veridir. Kerkük şehrinde ve dışında kurulan bu Arap mahalleleri patlamaya hazır bir durum ortaya çıkarmakta, Araplarla Kürtler arasındaki ilişkilerin geleceğini tehlikeye atmaktadır. Benzer durum Ortadoğu'nun diğer sorunlu bölümlerinde de görülebilir.

Kürtleri orada azınlık yapmak amacıyla 1976'da değiştirilmiş olan idari eyalet sınırları eski haline kavuşturulmalı, ondan ayrılan tüm bölgeler ve ilçeler tekrar eyalete bağlanmalıdır. Buna ek olarak yakılıp yıkılmış olan Kürt, Türkmen köyleri kasabaları yeniden yapılmalı, orada yaşayan sakinlerin ev, mal-mülk kayıpları karşılanmalı, can kayıpları için de tazminat ödenmelidir.

Kerkük Bölgesi Kürdistan'ın bir parçasıydı ve şimdi de öyledir. 1879'a kadar Şarezor vilayetinin başkenti olan ve Osmanlılar zamanında da önemli bir merkez olan Kerkük şehrine gelince derhal eski statüsüne kavuşmalıdır. Etnik temizlik ve bunu çağrıştıran şeyler terkedilmelidir.

Türkmenlere yönelik Araplaştırma politikası da durdurulmalıdır. Kürdistan'ın özgür bölgesindeki Kürt yetkililer Türkmenlerin ulusal ve kültürel haklarını tanımalıdır. Bu haklar yazılı olarak yasalaşmalı, yasaları uygulamada yürürlüğü sokmak için de kurumlar hayata geçirilmelidir.[80]

Özgürleşmiş Kürdistan'da Türkmenler azınlık olduğu halde kendi siyasi partilerini kurma, çocuklarını anadillerinde eğitme hakkına sahiptir. Buna karşılık siyasi liderlerinin de Kürtleri "Batı'nın desteğiyle bir Kürt devleti kurmaya çalışıyorlar" diye suçlamaktan artık vazgeçmeleri gerekir. Türk hükümetiyle yakın işbirliği, okullarında Türk bayrağı ve ulusal marşını kullanmaları Kürtlerle ilişkilerini iyileştirme yönünde hiçbir yardım sağlamıyor. Bazı siyasi liderlerinin "Kürtler Türkmenleri sevmezler" iddiasının hiçbir temeli yoktur.[81]

Kürtler, Türkmenler ve Keldani Asuriler, bölgeden hepsini temizlemeyi amaçlayan Iraklı rejimlerin asıl amaçlarını gözler önüne seren, 50'li ve sonraki yılların trajik olaylarından dersler çıkarmalıdır. Kerkük Bölgesinden ilk önce Kürtleri sürmeye başladıkları zaman rejimin niçin onlara karşı Türkmen milliyetçi unsurları kullandığını, sonra 80'lerin başında bu kez onlara yönelerek, ırkçı politikalarının yeni kurbanı olarak Türkmenleri seçtiğini de açıklar niteliktedir.

80 Nouri Talabany, "*The Kurdish View on the Constitutional Future of Iraq*" (Irak'ın Anayasal Geleceği Konusunda Kürt Görüşü") Londra 1999. Bu çalışma Türkmen haklarının tanınmasını öneren, yeni bir Irak Kürdistanı Anayasası'nı tartışmaya açar.

81 *Irak Dosyası Dergisi* (Londra) sayı 30.1944 s.24'te Ulusal Türkmen Partisi Başkanı'nın Türk Başbakanlığı'na gönderdiği mektubun tam metni yayımlanmıştır. Türkiye'de çıkan *Zaman* gazetesi de 11 Mart 1994'te bu mektubu yayımlamıştır. Mektupta: Batılı güçlerin desteğiyle Kuzey Irak'ta kurulması planlanan Kürt devleti Kuzey Irak'ta yaşayan Türkmenlere pek iyi gözle bakmıyor" yazar. İncirlik'teki Türk üssünü batılı güçlerin kullanmasına yönelik 1994 Haziranındaki uzatma görüşmelerini yürüten Amerikalı ve Türk liderlere de hitaben yazılmış mektup bu gücün "Kürt devletinin kurulması için ismi hariç gerekli her şeyi sağladığını" iddia ediyordu.

Iraklı rejimin bölgeyi Arap olmayan bütün ırklardan temizleme amacı şimdilerde rejimin bölgeye Filistinlileri yerleştirmeyi planladığından söz eden medyada dolaşan raporlardan da bellidir. Bu girişimin Kürtler ve Araplar arasındaki ilişkiler açısından çok tehlikeli sonuçları olacaktır. Çatışma şimdiye kadar Kürtler ile Irak rejimi arasında süregelmişti ama böyle bir hareket Kürtlerle Araplar arasında düşmanlık ve husumet duygularının artmasına yol açar.

Zulüm ve ayrıcalık siyaseti "yeni gelen" Arapların göçünden önce, o bölgede uzun zamandan beri yaşayan Arap sakinlere kadar genişledi. Bu yeni gelenler ordu, yönetim, güvenlik, istihbarat servisleri ve Baas Partisi'nde kilit noktalara konunca, üstelik de tarım arazileri, ekonomik kurumlar, meslek ve sendika örgütlerinde de başat duruma gelince Kürt, Türkmen, Keldani, Süryani ve oradaki köklü Araplara karşı, çok üstün bir duruma geldiler, onları küçük gördüler. Toplumdaki bu önemli kurumlara şöyle bir göz atış bile, bölgeyle en ufak bir bağı olmayan bir takım insanların efendi, yerli halkın ise kendi toprağında nasıl yabancı haline geldiğini gözler önüne sermeye yeter.

On yıllardan beri Kürtler, Kürt oldukları için istedikleri kendi ulusal hakları yüzünden "bölücülükle" suçlanmaktalar. Kendi vatanlarını, Kürdistan'ı başka yerlerde görüldüğü gibi, ülkeyle hiçbir bağı olmayan insanlara teslim etmeye de hiç niyetleri yok. Saddam Hüseyin rejimi sonrasında eğer şimdiki durum aynen devam ederse, tüm bölge her zaman patlamaya hazır bir bomba olarak kalacaktır.

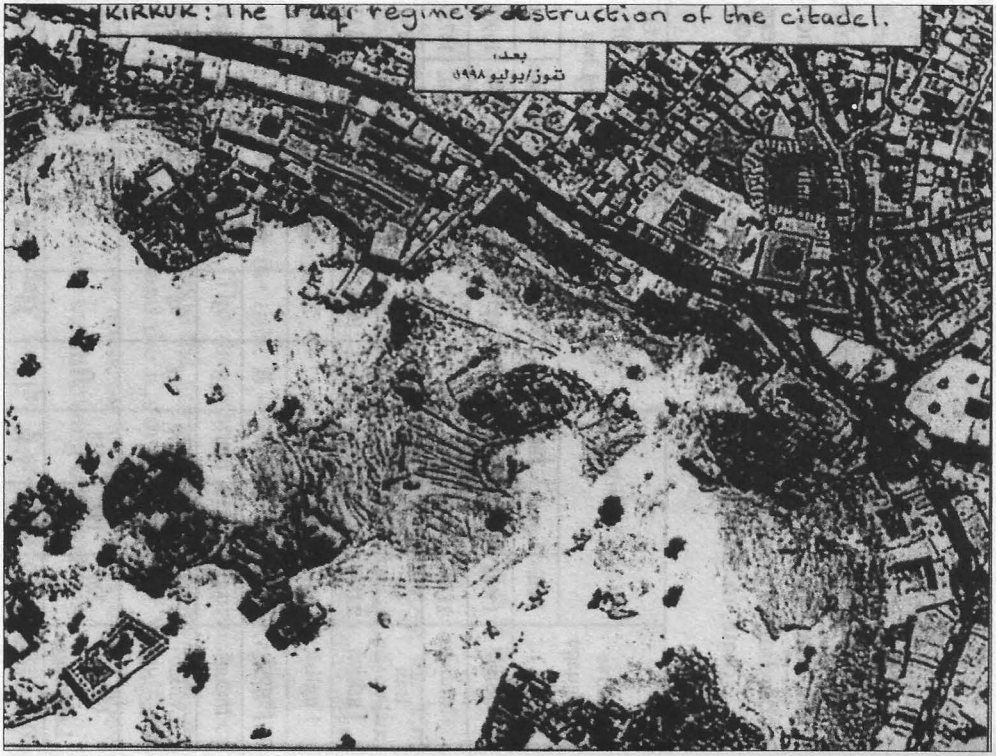
Dünyadaki özellikle Ortadoğu'daki olaylar, karşılıklı anlayış ve işbirliği olmadıkça iki veya daha çok halkın bir arada barış içinde yaşamayacağını kanıtlıyor. Irak rejiminin yaptığı gibi azınlığın çoğunluk tarafından denetim altında tutulması, zorla asimilasyon girişimleri başarısızlığa mahkumdur. Özel-

likle 60'lı yılların başından itibaren, Irak'ta birbiri ardına gelen rejimlerin baskıcı uygulamaları yasadışı olmakla kalmıyor, uluslararası hukukun en temel ilkelerini de ihlal ediyor. Çünkü bu uygulamalar zora, boyun eğdirmeye dayanıyor ve daha da kötüsü faşizmden esinleniyor.

Açıkça ırkçı olan bu siyaset kınanmadığı sürece Arap-Kürt ilişkileri gergin kalmaya mahkumdur. Irak'ın varlığını korumayı arzu eden tüm Iraklıların bu kınamayı yapması, 1963'te Kerkük ve diğer yerlerde başlayan Araplaştırma programını durdurmaya çalışması, eski statükoya dönmeyi talep etmesi hayati önem taşımaktadır.

Irak rejimi tarafından yıkılmadan önceki ve sonraki haliyle kalenin görünümü (ABD tarafından çekilmiştir) 1997 Eylül öncesi, Kerkük Şehir Kalesi

Temmuz 1998'den sonra, yıkılmış Kerkük şehri kalesi

EKLER

EK - I
1957 Nüfus Sayımına göre sınıflandırma

Irak 1957 Resmi Sayımı'na göre Kerkük Eyaletinde cinsiyet ve anadile göre nüfusun sınıflandırılması

Anadil	Kerkük Şehri			Kerkük Livasının Kalanı			Kerkük Liva'sının Toplam Nüfusu		
	e.	*k.*	*t.*	*e.*	*k.*	*t.*	*e.*	*k.*	*t.*
Arapça	15008	12119	27127	41716	40777	82493	56724	52896	109620
Kürtçe	21281	18766	40047	74110	73436	147546	95391	92202	187593
Farsça	60	41	101	17	5	22	77	46	123
Türkçe	22564	22742	45306	18892	19073	38065	41556	41815	83371
İngilizce	391	243	634	42	21	63	433	264	697
Fransızca	22	13	35	6	-	6	28	13	41
Hintçe	53	26	79	5	3	8	58	29	87
Keldani-Süryanice	774	735	1509	48	48	96	822	783	1605
Diğ. Diller	226	192	418	-	-	-	226	192	418
Tanımsız	2684	2462	5146	113	25	138	2797	2487	5284
Toplam	63063	57339	120402	135049	133388	268437	198112	190727	388839

e.: erkek
k.: kadın
t.: toplam

EK - II
Gizli Belgeler

Aşağıda, Kerkük'te yerleşik olan Irak Ordusu İkinci Tümen Komutanlığı'ndan Bağdat'taki Savunma Bakanlığı'na 1958 yılı sonu-1959 yılı başında gönderilen gizli belgenin tam metni vardır.

Belge A: İkinci Tümen Komutanlığı

İstihbarat.
Numara: H. SH.3.914
Tarih: 9/9/1958
Çok gizli ve özel: Savunma Bakanlığı Askeri İstihbarat Başkanlığı'na.

Konu: Eğitim seviyesini özellikle Kürdistan'da yükseltmeye ilişkin, Kürt öğretmenlerin Eğitim Bakanlığı'na gönderdiği muhtıra. Muhtıranın bir kopyası okumanız için bu mektuba iliştirilmiştir.

15.sayfada B-Yürürlüğe Sokma başlığı altındaki 1.madde şöyledir: "Kürt eğitim alanının Süleymaniye, Erbil, Kerkük ve Musul'un diğer Kürt bölgelerini de içerecek şekilde belirlenmesi." Böyle bir belirlemenin tehlikelerine dikkatinizi çektikten sonra aşağıdaki gözlemleri sunarız:

Kürt eğitim alanı diye bir sınırlamayı kabul etmek aslında Kürt öğretmenlerin taleplerini kabul etmek anlamına gelir. Yani politik bir varlık olarak Kürdistan'ın ilanını.

Kerkük eyaletinin (ki muhtırayı yorumlarsak, orada Araplar, Türkler ve Hristiyanlardan oluşan bir çoğunluk olduğundan Kürt olmayan) Kürt Eğitim bölgesi içine dahil edilmesi, Irak'ın geleceği için hayati önem taşıyan bu kaynağı özgürleştiren Irak Cumhuriyeti'nin ulusal serveti olan petrolü ele ge-

çirme arzusundan başka bir şey değildir. Üstelik muhtıradaki Kerkük'ün Kürtlüğü iddiası eyaletteki diğer milliyetlerin asimilasyonu anlamına gelir ve bu Irak Cumhuriyeti birliğinin ruhuna aykırıdır.

Kürdistan Eğitim Müdürlüğü'nün kurulmasının kamu yararı olmadığı gibi merkez kurumlarının da Kerkük şehrinde olması uygun değildir.

Kerkük'teki Eğitim Müdürlüğü görevi, tarafsız, eğitime herhangi bir milliyete veya etnik gruba eğilim göstermeden hizmet etmek şartıyla her zaman bir Araba verilmelidir.

Muhtıranın geri kalanına ilişkin olarak da bunun zorlayıcı koşullar içerdiğini, reformlar önermediğini söylerek Eğitim Bakanlığı'na bırakıyoruz.

Umut ediyoruz ki ilgili yetkililer reform başlığı altında telgrafla iletilen bu muhtıranın içerdiği tehlikelerin farkındadırlar. Biz Kürt kardeşlerimizin, kamu yararına olduğu sürece, bu ülkeye sadakat gösteren tüm insanların ilkelerine uyduğu sürece kimi haklar talep etmelerine karşı değiliz.

İmzalı
Tümgeneral Nazım el-Tabakçalı
İkinci Tümen Komutanı

Belge B: İkinci Tümen Komutanlığı

İstihbarat.

Numara:H/ SH/ 3/17

Tarih:6/1/1959

Çok gizli ve özel: Savunma Bakanlığı Askeri İstihbarat Başkanlığı'na.

Genel Askeri Vali Hazretlerine

Konu: Kerkük'teki Öğretmenler Birliği, Kürdistan Eğitim Müdürlüğü için Kerkük'ü merkez yapma konusunu gündeme getirmiştir.

Kerkük'teki Öğretmenler Birliği Komitesi* üyeleriyle bana bildirdiklerine göre şehir okullarındaki Kürt öğrenciler, merkezi Kerkük'te olan bir Kürt Eğitim Müdürlüğü kurulmasını talep eden bir dilekçe toplama kampanyasına başladılar. Biraz soruşturduktan sonra öğrencilerden bazıları (Müselle Lisesi öğrencileri) bu talebin aslında Bağdat'taki bazı kişilerden çıktığını (isimlerini vermediler) onların arzularını yerine getirdiklerini söyledi.

Kerkük'teki Öğretmenler Birliği üyeleri de bu talebin onları da birkaç nedenden dolayı endişelendirdiğini açıkça ifade ettiler. Bu nedenlerden en önemlisi de Kerkük eyaletinin, Arap, Hristiyan, Asuri, Ermeni azınlıklarıyla bir Türkmen çoğunluğuna sahip olduğuydu. Kerkük eyaletinde Kürt Eğitim Müdürlüğü kurulması veya girişimi buradaki diğer milliyetler arasında projeye karşı huzursuzluk duyguları uyanmasına yol açacaktır. Sözü geçen milliyetler arasında düşmanlık, rakiplik duygusunu kışkırtacaktır çünkü onlar da amacı eğitimi Kürtçe yapmak olan önerilen yeni düzenlemeye tabi olacaktır. Bu da bölgede hüküm sürecek eğitim tipine bağlı olacak tedbirle-

* Arap milliyetçiler, Baasçılar ve Türkmenlerden oluşan "Ulusal Liste" içinde Öğretmenler Birliği seçimlerini kazanan hepsi Türkmen olan grup.

rin alınmasını gerektirecektir. Ayrıca Öğretmenler Birliği bu bana kamu yararı için bildirdiklerini, ilkeleri Kürt olmayan çoğunluğun yaşadığı bir eyalete asla uyarlanamayacak bir müdürlüğün varlığıyla tehdit altına girebilecek ülke geleceği, eğitimin birliği için yaptıklarını da söylediler. Birlik Kürdistan Eğitim Müdürlüğü'nün merkezinin Kerkük'te olacağına ilişkin Kürt tarafı tarafından yayılan önerinin de açıklanmasını talep etti. Ben de böyle bir projeye karar verilmesi durumunda karışıklık, düzensizlik gibi muhtemel olumsuz sonuçlarla karşılaşmamak için, siz Hazretlere meseleyi sunacağıma dair onlara söz verdim. Bu projeyi uygulamamanızı, Kerkük Eğitim Müdürlüğü'ne eyaletin ve şehrin tüm milliyetlerini bir araya getirmek için tarafsız bir Arap Müdür atamanazı arzu ederim. Böylelikle tıpkı şimdi olduğu gibi herkes kültürel ve politik geleceklerini sürdürebilir. Arapça öğretim ise Kerkük eyaleti için en uygun çözümdür.

İmzalı
Tümgeneral Nazım el-Tabakçalı
İkinci Tümen Komutanı
Askeri İstihbarat Müdürlüğü

(İkinci Tümen Komutanlığı'ndan gönderilen iki mektupta sözü edilen muhtıra, Erbil, Süleymaniye, Musul ve Diyala eyaletlerinden, içinde demokratlar, solcu Araplar ve Kürtlerin yer aldığı "Birleşik Mesleki Liste"den olan Kürt ve Arap öğretmenlerin oluşturduğu delegasyonun Bağdat'ta 1959 yılı başında düzenlenen Öğretmenler Birliği birinci konferansına sundukları muhtıraydı. Bu aynı muhtıra daha önce de Eğitim Bakanlığı yetkililerine sunulmuştu. Kerkük eyaletinin, 1957 Genel Nüfus Sayımı'na göre eyalet nüfus çoğunluğunun Kürt olduğu gerçeği ışığında, Irak-Kürdistan Eğitim Müdürlüğü'nün denetimi altına girmesi talebini içeriyordu. Üstelik muhtırada Türkmen Öğretmenler

Birliği'nin İkinci Tümen'e gönderdikleri muhtıradaki iddialarının aksine tıpkı Kürtler gibi diğer halkların da eyalet içinde kendi özel okullarını açma hakkından söz ediyordu. Bu gerçekten de 1960'ta gerçekleşti: Arapçadan başka öğretim dilinin Kürtçe, Türkmence olduğu birçok okul açıldı. -N.T.)

Kanıt C: İkinci Tümen Komutanlığı İstihbarat

Numara:1/5/142
Tarih: 1/1/1959
Genel Kurmay Başkanı Hazretleri'ne
Konu: İkinci Tümen'in sorumlu olduğu alandaki politik durum

Kürdistan partilerinin Birlik Cephesi oluşturma ilanı hakkında: El Parti Demokratik Partisi, Komünist Parti ve Ulusal Birlik Cephesi.*

Bu gruplar eylemsellik içinde çalışmakta, Irak Cumhuriyeti içinde yer alan Irak Kürdistanı bölgesini yeniden canlandırmak için oraya temsilciler, taraftarlar göndermekteler. Bağdat'taki bazı gruplar Cephe'yi hazırlamış oldukları ve içinde bu gizli partilerin periyodik toplantılarının yayınlarını istedikleri berata uyma konusunda teşvik ediyorlar. Amaçlarına, Araplar ve Kürtlerin bu ülkenin ortakları olduğunu kesinleştiren, Irak Cumhuriyeti Eyalet Anayasası Dördüncü Madde'sinin avantajını kullanarak varmayı planlıyorlar. Niyetleri şunlardır:

Cumhuriyet içinde ayrıntılarıyla haritasını çizdikleri Kürdistan Bölgesi içindeki ulusal talepleri kabul etmesi için hükümeti iknaya var güçle çalışmak. Irak'ın bütünü içinde kalmayı kabul ettikleri halde, burası Dicle'nin doğusundan Basra Körfezi'ne kadar olan bölgelerin çoğunu içeriyor.

Kürdistan Bölgesi'ni Anayasa'ya göre böyle ilan ederek, çiz-

* İkinci Tümen'in o zaman varolan politik partiler hakkındaki bilgisi oldukça yüzeysel görünmektedir. Kürdistan Demokratik Partisi, KDP'yi El Parti Demokratik Partisi diye isimlendiriyor ve "Ulusal Birlik Cephesi"ni de politik bir parti olarak varsayıyor. Oysa ki bu Irak politika sahnesinde zamanının faal olan partilerinin oluşturduğu bir gruptu. -N.T.)

dikleri harita içinde Türkiyeli ve İranlı Kürtleri de kapsayacak bir temel haline getirmek.

Hem ılımlılar hem de aşırı uçlar planlarının Cumhuriyet için olduğuna er ya da geç aşağıdaki biçimde gerçekleşeceğine inanıyorlar:

Irak'ın bütünlüğü içinde sözü edilen bölgenin Irak Cumhuriyeti tarafından tanınması birinci adımdır.

Bu bölgedeki eğitimin tamamen Kürtçe olması ve Kürt kültürünü geliştirecek bir üniversitenin Kürdistan'da açılması şartıyla Kerkük'teki merkez kurumlarıyla Kürdistan Eğitim Müdürlüğü'nün kurulması.

Irak Cumhuriyeti Genel Öğrenci Birliği ile işbirliği içinde çalışan Kürdistan Öğrenciler Birliği'nin tanınması.

Her bir eyalette seçilmiş Öğretmenler Birliği zaten olduğu halde Kürdistan Öğretmenler Birliği'nin, aynı tarzda Kürdistan Avukatlar Birliği, Doktorlar Birliği'nin kurulması.

Kürdistan'ın sanayileşmesi, bölge içindeki kültürel ve toplumsal standartların yükseltilmesine çalışmak.

Irak Cumhuriyeti Sendikaları'yla işbirliği yapma, savunma, finans, dış temsil gibi konuları Bağdat'taki Cumhuriyet Hükümeti'ne bırakma şartıyla her sektörde Kürdistan Sendikaları'nın kurulması.

İşte bunlar Kürt aydınları tarafından benimsenen temel ilkeler ve planlardır, bunları her yerde propaganda etmektedirler. Kürt subaylar da bunu destekleyerek yardımcı oluyorlar. Kürdistan Partileri Birleşik Cephesi, yöntemlere ilişkin farkları olsa da Kürdistan'ın rönesansına ilişkin tam bir uyum halindedir.

Bu bakımdan bölgedeki tüm gruplar Bağdat'tan gelen emirlere göre çalışıyorlar. Burada cephenin temsilcileri ve subaylar en gözde adam olan Mele Mustafa Barzani ve ona yakın olan Kürt entelektüelleri destekliyorlar. Politik planlarının yürür-

lüğe girmesi için gerekenler gizli ve açık biçimde yapılıyor.

İmzalı
Tümgeneral Nazım el-Tabakçalı
İkinci Tümen Komutanı
Ek: Bir liste
Askeri İstihbarat Müdürlüğü

(Bu "Cephe" hiçbir zaman olmamıştı. Yalnızca, Kürdistan Demokratik Partisi'yle Komünist Parti arasında 1958 Temmuz devriminden önceki süreçte Ulusal İşbirliği Komitesi vardı. Bu, İki Arap miliyetçisi partinin -İstiklal ve Baas- KDP'nin monarşiye karşı olan tüm Iraklı partileri barındıran Ulusal Birleşik Cephe'ye katılmasını reddetmesi yüzünden uzun ömürlü olamadı.)

EK - III: Temmuz 1959 Olayları

I. Yürüyüş

1959 Devriminin ilk yıldönümü yaklaşırken Kerkük eyaletinde de (diğer eyaletlerde olduğu gibi) kutlamaları düzenlemekle görevli bir yürütme komitesi kuruldu. Vali Yardımcısının başkanlık ettiği bu grupta askeriyeden temsilciler, resmi daire memurları, önemli kurumlardan kimseler de vardı. 14 Temmuz 1959 günü ikindi vakti, herkesin katılabileceği, şehrin önemli caddelerinden geçecek bir tören alayı düzenleme kararı alındı. (Hanna Batatu, age. s.915) Kararlaştırılan gün ve saatte göstericiler düzenleyici komitenin belirlediği güzergah boyunca yürüyordu. Tören alayının çoğu içlerinde komünistlerin ve Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) taraftarlarının da olduğu Kürtlerdi. Hemen hepsi mesleki kuruluşların, sendikaların üyeleriydiler. Yürüyüş kitlesinin baş kısmı Türkmenlere ait kahve ve dükkanların olduğu Atlas (El-Cumhuriye)

Caddesi'ne eriştiğinde tören alayının sonu, hâlâ Atlas Caddesi'nden epey uzakta olan başlangıç noktasındaydı.

II. Aşırı uçların provokasyonu

Eyalet Polisi Müdürlüğü'nün resmi raporuna göre (Hanna Batatu, age.) Atlas Caddesi'nin başında askeri araçlar içinde epey sayıda olan Türkmenlerin oluşturduğu bir grup kortejin önünü kesti. Polis araya girdi ve iki tarafı ayırarak ciddi bir olayın çıkmasını önledi. Yürüyüş çizilen güzergah boyunca devam etti. Hanna Batatu o özel günde şehrin kimi caddelerinde askeri araçlar içinde Türkmenlerin orada bulunmasının önemli olduğu (Hanna Batatu, age. s.95) görüşündedir. Yürüyüş kitlesi 14 Temmuz kahvesine -aşırı uç Türkmen gençlerinin toplandığı, Atlas Caddesi'nin bitimindeki kahve- geldiğinde kahve yönünden tören alayına doğru kurşun sesleri gelmeye başladı. Kalabalık birden karıştı. Kahvenin önünde duran bir grup Türkmenle yürüyüşçüler arasında taşlı sopalı bir kavga çıktı. Bu arada korteje başından beri eşlik eden "Mukavemet el-Şabiye" (Halk Direnişi)'nin askerleri de tüfeklerini ateşlediler.

III. Şiddetten sorumlu olanlar

Eyalet Polisi Müdürlüğü'nün resmi raporu ölen Türkmenlerin sayısını 20, yaralılarınkini 130 olarak bildirdi. 70 kadar dükkan ve işyeri de yağmalanmıştı. (Hanna Batatu, age s.915)

Aksine, Kerkük Emn (Güvenlik) Müdürlüğü'nden Emniyet Genel Müdürlüğü'ne gönderilen başka bir rapor (6694 sayılı, 20 Temmuz 1959 tarihli) ölü sayısını, 12 ceset bulunamadığı halde 32, yaralı sayasını 130 olarak gösteriyordu. (Hanna Batatu, age. s.919) Bazı Arap ve Türk medya organları ölü sayı-

sını yüzlerle, yaralıları binlerle ifade ediyordu.

Başına buyruk provakatörce çalışan unsurların, özellikle şehrin Kürt mahallelerinde Türkmenlerin tören alayına ateş açıp bir sürü kişiyi öldürdüğü rivayetlerini dillendirmesinin kızgınlığı arttırdığı kesin gibidir. Bu haberler çabucak yayıldı, bazı insanlar Kürt bölümünde kurulmuş İmam Kasım polis karakolunu basıp, içerideki silahları aldılar. (Hanna Batatu, age. s.919) Bu cinayetleri işleyip, cesetleri sokaklarda sürükleyen, talan edenlerin birçoğunun Irak hükümetini yöneten Baas Partisi'yle ilişkili olduğunu kaydetmek önemlidir sanırım.

IV. Resmi suç ortaklığı

Bu bağlantıda İstihbarat ve Güvenlik aygıtının yüksek rütbeli subayları, İkinci Tümen Komutanı'nın ve Eyalet Valisi'nin kendi politik görüşlerine göre farklı roller oynadığının da vurgulanması gerekir. Özel bir politik eğilimi olmayan Arap Polis Müdürü insanların mallarını ve canlarını korumak için elinden geleni yaparken bir Arap milliyetçisi olan Emniyet Müdürü öfke kıvılcımlarının tutuşması için çabalamıştı. Kürt subaylar giderek kötüleşen güvenlik koşullarını denetlemede ve yasadışı hareketleri önlemede belirli bir rol oynadılar. Ayrıca 1959 15 Temmuzu sabahında Kerkük yakınlarındaki köylerden gelen Kürt çiftçileri şehre sokmadılar ve daha fazla itaatsizlik olmasını engellemiş oldular.

Eğer şehirdeki meslek örgütleri veya derneklerden sorumlu olanlar üyelerini denetleyememekle, mala mülke yapılan saldırıları önlemede başarısız olmakla suçlanabilirse o zaman Türkmen liderlerin de şehirdeki caddelerde, provakatif bayraklarla 13 Temmuz gecesi ve 14 Temmuz sabahı dolaşan aşırı uç genç unsurlarını cesaretlendirmekten sorumlu tutulmaları gerekir. Muhtemelen Türkmen liderler Kürt tarafından

böyle şiddetli bir tepki ummamışlardı ya da başka türlü düşünmüşlerdi. Tabii ki Türkmen gençleri eğer bir şey olursa her zaman almış oldukları desteklere güvenerek İkinci Tümen Ordu Komutanlığı ve eyalet yetkililerinin onlardan yana tavır alacağını biliyorlardı. 14 Temmuz 1959 sabahı, İkinci Tümen Komutan Vekili'nin liderlik ettiği askeri törenler boyunca hapisten yeni çıkmış birkaç Türkmen ve Kürt ileri geleninin, teftiş bölmesindeki komutan vekilinin yanında yan yana durduğu da dikkate değerdir. Üstelik İkinci Tümen Komutanı Vekili, Vali Yardımcısı ve Emniyet Bölümleri Başkanları, sokakların denetimini elinde tutan Komünist Parti'yle Kürdistan Demokratik Partisi'ne duydukları nefretle ünlü Arap milliyetçileriydiler.

V. Baasçıların rolü

Görünüşe bakılırsa Bağdat'ta tutuklanmış olan Türkmen liderler Baasçılar ve diğer milliyetçi unsurlarla ilişki içindeydiler. Kasım rejimini yıkmak için birlikte komplo kurmuşlardı. Aynı zamanda rejimin alışıldık böl-yönet siyaseti de tamamen ortaya çıkmıştı. Önce Komünist Parti'nin taraftarlarına içinde para-militer örgüt Halk Direnişi'nin de olduğu tüm örgütleri denetleme fırsatı vermişti. Sonra aniden onları sıkıştırmaya başladı. Nazım el-Tabakçalı dönemi boyunca bu kez Türkmenlerin sahneye çıkmasını sağladı. Buna karşı gelişen eğilim; Komünist Parti kadroları arasında boy veren, düşmanca bir atmosfer yaratan, zalimce ve trajik olaylara yol açan aşırı dalgalar oldu.

VI. IPŞ'nin arkasında olduğu hareketlenmeler

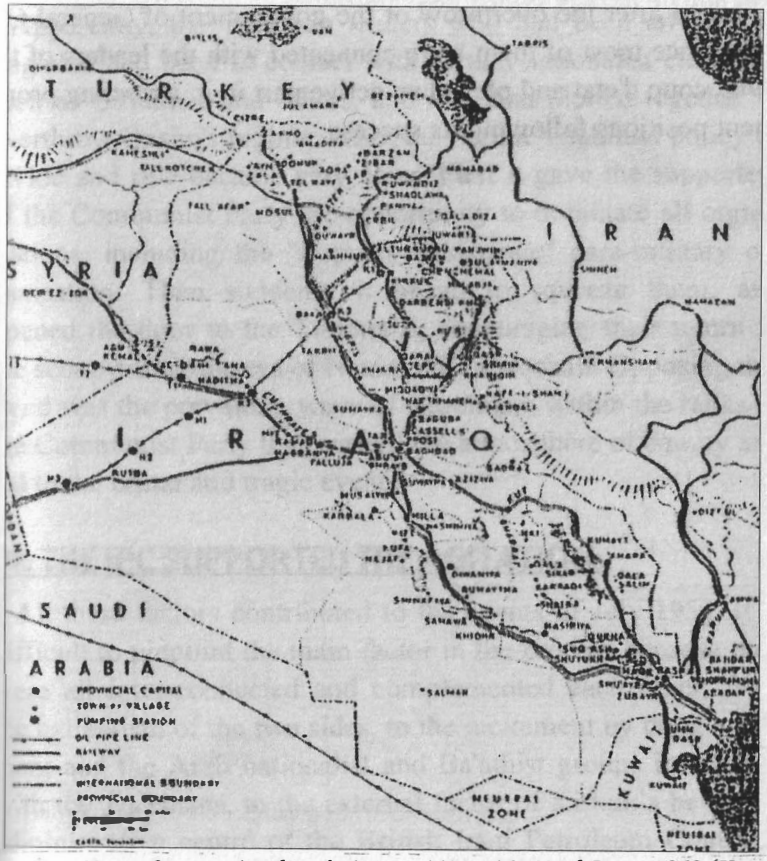
Tüm bu sayılan unsurlar 1959 Temmuz olaylarına şu ya da

bu derecede etkide bulundu. Bu sürece damgasını vuran asıl olayı tam olarak belirlemek çok zordur, çünkü bütün olaylar bağlantılı, birbirini tamamlar nitelikteydi. İki taraftaki aşırı eğilimlerden, Türkmenler ile işbirliği içinde hükümetle Arap milliyetçisi Baasçı grupların yaptığı olaylara, Irak Petrol Şirketi'nin yönetim merkezi olan Kerkük Halkla İlişkiler Bölümü'nün içinde olduğu dış faktörlere kadar birçok şey söylenebilirdi. Avukat Sıddık Nakkaş, emekli Albay Yunus Ömer, Tüccar Muhamed Salihi ve IPŞ, Halkla İlişkiler Bölümü'nde çalışan diğer ileri gelen Türkmen liderlerinin bu olaylarla yakın ilişkisi olduğu daha sonra Salah Terzi tarafından 1962 yılında açıklandı. Salah Terzi 1960-1961'de birçok Kürdün öldürülmesinden sorumlu olduğunu daha sonra kabul etti.

Bu trajik olaylar Kerkük şehrindeki Kürtler ve Türkmenler arasında bugüne kadar etkileri ulaşan bölünme ve soğukluk duygusunun doğmasına yol açtı. İkinci Tümen ve Güvenlik Servisi subaylarının çeşitli hizipler arasındaki çatlağı daha da derinleştiren öfke duyguları yaratmada açık bir rol oynaması gerçekten üzücüdür. General Kasım rejiminin devrilmesinden sonra bu kesin olarak ortaya çıktı. Çünkü onların çoğu 1963 darbesi liderleriyle yakın ilişkideydiler, eğer darbe başarılı olursa ileride daha iyi mevkiler elde edebilecekleri düşüncesiyle bu darbeye bizzat katılmışlardı.

EK - IV (A): Irak İdari Haritası

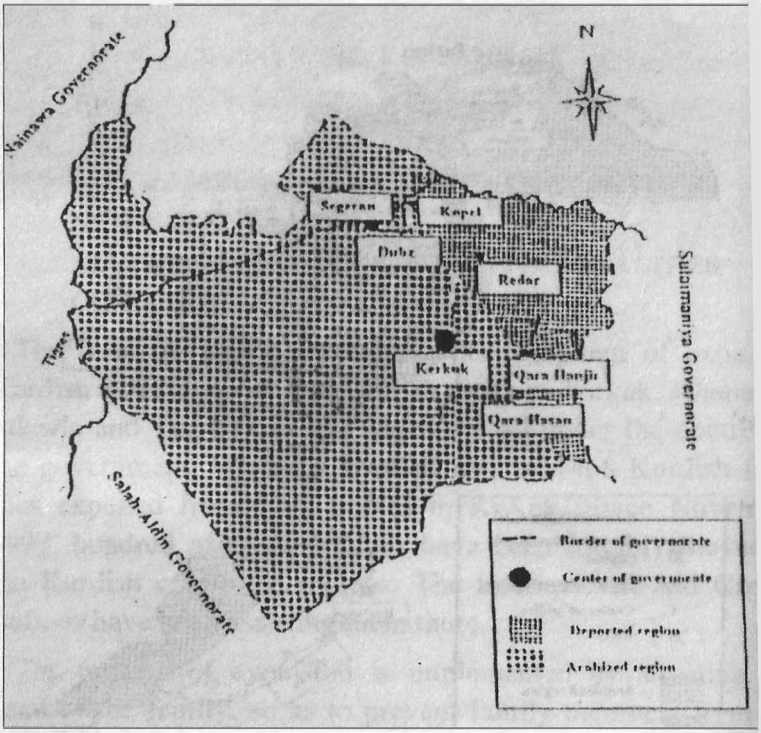
Rejim tarafından değiştirilmeden önceki Irak idari haritası.

Iraq Under Qassem, A Political History, 1958-1963 Uricl Dann, 1969 (Kasım'ın Yönetimi Altında Irak, 1958-1963 Arası Politik Tarih) kitabından alınmıştır.

EK - IV (B): İdari taksimattan sonra Kerkük

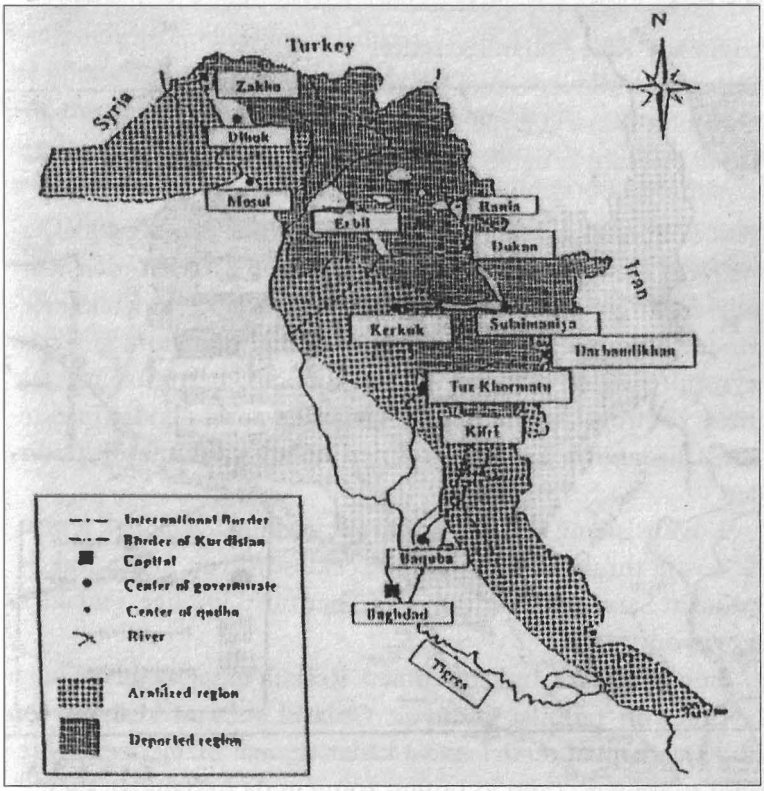
Irak hükümetinin 1976'da dört bölgesini ondan ayırdıktan sonra ki haliyle Kerkük eyaleti idari sınırları

Kaynak:
Irak Kürdistanı'ndaki zalimce olayların istatistikleri

EK - IV (C): Irak Kürdistanı'nın Araplaştırılan bölümleri

Kerkük eyaletinin de içinde olduğu Irak Kürdistanı'nın yok edilen, Araplaştırılan bölümleri

EK - V (A): BM'ye çağrı

Kürt İnsan Hakları Derneği -İngiltere
PO box, 479Sutton, Surrey SM2 6WP, UK
Fax:0044207-5828894

Sayın Bay Kofi Annan hazretleri
Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, New York,
Güvenlik Konseyi Üyeleri New York
İnsan Haklarıyla ilgili tüm bireyler ve dernekler

Irak hükümeti, hepsi kendi denetimi altında olan Kerkük, Xaneqîn, Celewla ve Tuzhurmatu gibi Kürt şehirlerinden Kürt aileleri sürgün etmeyi sürdürüyor. Elimizde Kerkük'teki evlerinden atılmış 1468 Kürt ailesinin kimler olduğunu gösteren ayrıntılı listeler vardır. 1997 Kasımından beri yüzlerce aile Kürt kontrolü altında olan bölgelerden zorla gönderilmektedir. Uluslararası Yardım Örgütleri onlara yardım etmektedirler.

Kovma işlemi, aile üyelerinin kaçmasını engellemek için aile reisini tutuklama suretiyle gerçekleştiriliyor. Sonra Irak İstihbarat Servisi kıymetli eşyalara, her türlü kimliğe, emlaka el koyuyor.

Bundan başka Irak hükümeti Kerkük'te yaşayanlara karşı ayrımcı bir politika güdüyor: Onların sularını kesiyor, çöp toplamadan yol temizlemeye kadar uzanan hizmetlerde görevini yapmıyor. Tabii ki bunun sonucunda hastalıklar kaçınılmaz biçimde yayılıyor. Hatta hastane içinde bile Kürtleri hedef alan bir politika izleniyor. Çok ciddi bir hastalığı olsa bile Kürt en son tedavi edilen kişidir.

Üstüne üstlük hükümet sürdüğü Kürtlerin evlerine bu kez

Irak'ın güneyinden ve merkezinden getirdiği Arapları yerleştiriyor. Etnik temizlik politikası açık biçimde 1963'te Baasçı hükümet, Kerkük civarındaki 33 köyden ve şehrin içinden de binlerce Kürdü sürdüğünde başladı. 1968'de Baasçılar yine bir darbeyle güçlenmiş biçimde iktidara geldiklerinde bu politikaya daha coşkuyla asıldılar. İzledikleri siyaset sonraki yirmi yıl içinde 732 köyün ortadan kalkmasına yol açtı. Devlet dairelerinde ve özel sektörde çalışan tüm Kürtler Irak'ın güneyine gönderildiler, bu görevlere Araplar tayin edildi.

Güvenlik Konseyi üyeleri ve insan haklarıyla ilgili ne kadar örgüt varsa hepsine en basit insan haklarını bile ihlal eden, üstelik de Güvenlik Konseyi'nin 1991'de aldığı 688 Numaralı Kararı'na aykırı olan bu politikayı kınamaları için başvuruda bulunuyoruz. Ayrıca Kerkük şehrinden ve diğer Kürt bölgelerinden sürülmüş olan tüm Kürt ailelerin BM güvencesi altında evlerine döndürülmesini istiyoruz.

25 Mart 1998

EK - V (B): Irak Kürdistanı'ndaki etnik temizlik

Kerkük İnceleme Araştırma Tröstü (KİAT)
Hâmiler: Lord Avebury, Parlemento İnsan Hakları Grubu Başkan Yardımcısı
Profesör Kevin Boyle, Essex Üniversitesi, İnsan Hakları Merkezi Başkanı

Irak Kürdistanı'ndaki etnik temizlik

Irak Kürdistanı'ndaki, petrol sahaları ve tarım arazileri bakımından çok zengin olan Kerkük, Irak'taki Kürt sorununa barışçıl bir çözüm bulma önündeki en büyük engellerden biri olagelmiştir. Burada Birinci Dünya Savaşı sonrasında çok miktarda petrolün bulunduğunun keşfi eski Osmanlı Musul vilayetinin (ki Kerkük de bunun bir parçasıdır) 1921'de İngiltere tarafından kurulan Irak Krallığı'na bağlanmasını zorla da olsa gündeme getirdi. Daha sonra özellikle Baasçılar tarafından yönetilen 1968 Temmuz darbesiyle işbaşına gelen Irak hükümetleri bu bölgenin etnik karakterini değiştirme politikasını açık açık uyguladılar. Bunu gerçekleştirmek için alınan önlemler arasında Kürt devlet memurları, öğretmenleri ve petrol şirketi işçilerinin güneye sürülmesi, yerlerine Arapların getirilmesi de vardı. Kürtlerin mallarını, evlerini Araplardan başkalarına satması yasaktı, bu şartlar altında yine ev ve mal mülk edinmeleri de önlenmişti. Şehir yönetimi evleri çok kötü, onarılacak durumda bile olsa onları evlerini satıp, şehri terketmeleri konusunda zorlamak için Kürtlere "bina yapma" veya "yenileme ruhsatı" vermiyordu. Bölgenin Araplaştırılması sürecindeki en büyük adım onbinlerce Arap ailesinin, birbirini izleyen dalgalarla, iş ve barınma garantisiyle yerleştirilme-

si oldu. Aynı zamanda Kerkük şehrinde bu yeni gelenler için Arapça isimlerle mahalleler, ikamet sektörleri kuruldu.

Kerkük eyaletinin ismi bile Arapçada "Uluslaşma" anlamına gelen "El-Tamim" yapıldı. Tüm sektörlerin, caddelerin, okulların, iş yerlerinin isimleri Arapça olarak değiştirildi. Kürtçe öğretim de yasaklandı. Orada Kürtleri azınlık durumuna getirmek için Kerkük eyaletinin yedi bölgesinden dördü alınıp komşu eyaletlere bağlandı. 1968-1989 arasında Kerkük eyaletindeki 779 Kürt köyü ve bazı Türkmen köyleri yakılıp yıkıldı, yıkılmayan köylere de Arap yerleşimciler kondu. Orada yaşayan Kürtler göçe zorlandı. Toplam 37726 aile güvenlik servisinin denetimi altında olan toplama kamplarına gönderildi. Bu köylerde 493 okul, 598 cami, 40 sağlık ocağı vardı. Hepsi yıkıldı. 1988'de başlayan "Enfal" operasyonu esas olarak bu bölgede gerçekleştirildi. 1991 Mart ayaklanmasında Kürtler tarafından ele geçirilen, tam onyedi tonluk Irak Gizli Polisi dosyaları arasında bulunan bir teyp kasetinde Saddam Hüseyin'in kuzeni ve 1988-1989 arasında Baas Partisi Kuzey Bürosu Genel Sekreteri olan Ali Hasan el-Mecid şunları söyler: "Tehcirleri bitirir bitirmez onlara sistematik bir askeri plana göre her yerde saldıracağız. Kimyevi silahlarla onlara sadece bir gün değil, onbeş gün boyunca saldıracağım." Bu dosyalar Irak rejiminin Kürtlere karşı olan tutumunun içyüzünü açıklamakla kalmaz, isyana kadar onlara karşı işlenen zalimce suçların niceliklerini de gözler önüne serer. Sözkonusu dosyalar şimdi Colorada Üniversitesi'nde güvence altına alınmıştır.

1991 Mart isyanı sırasında o zaman Irak Savunma Bakanı olan Ali Hasan el-Mecid, Kerkük şehrindeki otuz binden fazla Kürdün de tutuklanması emrini veren kişiydi. Aç susuz günlerce hapishanelerde tutuldular ve özellikle yaşlı olanlar öldüler. Ayrıca o, şehirdeki iki yüzden fazla evin de yıkılmasından sorumluydu. Savaş helikopterlerinin bombardımanın-

dan, toplardan kaçan Kürtlerin çoğu daha sonra geri dönüp evlerine sahip olma hakkından yoksun bırakılmıştı.

İsyanın başarısız olmasının ardından Kürdistan'ın diğer parçalarıyla birlikte Kerkük Bölgesi Irak rejiminin denetimi altında kaldı, Kürtleri oradan çıkarmak için giderek artan bir baskı uygulandı. Artık Irak dışında veya Kürtlerin denetimindeki alanda yaşayan akrabaları olan Kürt ailelerin evlerine de el konulabiliyordu. 1997 Nüfus sayımından önce Gizli Servis, kendilerini Arap olarak kaydettirmeyen tüm Kürtlerin bölgeden sürüleceğini bildiriyordu.

"Ulusal Kimlik Değiştirme" diye adlandırılan formlar dağıttılar. Kürtlerden formu doldurmaları, kendilerini Arap olarak kaydettirmelerini istediler, daha önceden yanlışlıkla Kürt olarak kaydedilmişlerdi! Böyle yapmayı reddedenler, hatta emirlere uyanlardan bazıları da listelendi, bölgeyi terketmeleri istendi. Sürülen aile reislerine iki seçenek veriliyordu: Eğer göç ettirildiklerinde Irak'ın güneyine giderlerse eşyalarını yanlarına almalarına izin vardı yok eğer Kürt denetimi altındaki bölgelere giderlerse, içlerinde kimlik cüzdanlarının da olduğu her türlü malları kamulaştırılacak, el konulacaktı. Irak muhalefinden bir grubun hazırladığı 1999 Aralık tarihli bir rapora göre 1991 Mayısından 1999 Ekimine kadar geçen sürede Süleymaniye eyaletine sürülen Kürtlerin sayısı 92712 idi. Yani 15615 aile. Süleymaniye gibi o da Kürtlerin denetiminde olan Erbil eyaletine ise 913 aile yani 5811 kişi gönderilmişti. Muhtemelen aynı sayıda insan da Irak'ın güneyine sürüldü. Anılan rapor Kerkük'e yerleştirilen Araplar için yapılan ikamet yerlerinin isimlerini de verir.

1999 Eylül ayında ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yayımladığı bir raporda "Kuzey Irak'ta hükümet, Kürt ve Türkmen aileleri zorla güney eyaletlerine sürme seferine devam ediyor. Zorunlu göç etmelerin bir sonucu olarak yaklaşık olarak 900 bin

yurttaş Irak içinde yer değiştirmiştir. Güneydeki yerel yetkililer, yeni gelen Kürtlere iş, yiyecek, barınak sağlayanları tutuklama emri vermiştir."

1999 Kasım ayında Uluslararası Af Örgütü tarafından yayımlanan başka bir raporda, Irak Başkanlık Dairesi'nden çıkmış "1998 yılında, 15 Nisan-15 Haziran arasında 1468 ailenin sınır dışı edilmesini" emreden bir kararnameden söz eder. Güvenlik güçlerinin izlediği yol hakkında ayrıntılı bilgiler verdikten sonra şöyle devam eder:

1. "Kuzey illerine sürülmüş her Kürt ailenin bir üyesi gözaltına alınacak,
2. Sürgün edilenlerin mallarına el konulacak
3. Karnelere el konulacak,
4. Hükümet dairelerine üyelik kartlarına el konulacak,
5. Kararnamenin bildirilmesi: Her bölgenin karakol komutanına, her bölgenin Baas Partisi yetkilisine, her bir köyün muhtarına olacak.

Rapor şöyle devam ediyordu: "Kerkük ve Xaneqîn'deki boş evler Irak'ın diğer bölgelerinden gelen hükümet taraftarı Araplara verilir. Bu zamana kadar Irak'taki diğer bölgelerden Kerkük eyaletine binlerce Arap yerleştirilmiştir."

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yayımladığı rapor, içinde tarihi camiler, antik kiliseler gibi birçok kıymetli eser barındıran Kerkük şehri eski kalesinin yıkılmasından da söz eder.

Bölge nüfusuna karşı Irak hükümeti tarafından uygulanan politikalar, uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden sivil nüfusa karşı Irak hükümetinin uyguladığı baskıyı kınayan Güvenlik Konseyi Kararı 688. Maddesi'nin de ihlali anlamına geliyordu. Aynı karar Irak'ın baskıları sona erdirmesini ve Irak'ın bütün bölümlerinde yardıma ihtiyacı olanlara yönelik uluslararası insan örgütlerinin devreye girmesine izin vermesini de istiyordu.

Bugüne kadar Irak hükümeti bu karara uymayı reddetmiştir. Ne sivil halka karşı uyguladığı baskıyı kesmiş ne de uluslararası yardım örgütlerine yardıma ihtiyacı olan kişilere ulaşma izni vermiştir. Her gün Kerkük Bölgesinden Kürtleri ve Türkmenleri çıkarmaya, onlardan boşalan evlere, topraklara Arap aşiretleri yerleştirmeye devam ediyor. Bunun uluslararası toplumun son vermek için işe karıştığı Bosna, Kosova veya Doğu Timor'daki sistematik etnik temizlik hareketlerinden farkı yoktur. Her şeyden öte Avrupa'da sığınma arayan, yerlerinden edilmiş binlerce yurtsuz insanı da bu politikalar yaratmıştır.

Yakın zamanlarda bir grup akademisyen ve insan haklarıyla ilgilenen kişiler tarafından Kerkük İnceleme Araştırma Tröstü kuruldu. Bu kurumun amacı Kerkük Bölgesinden sürülmüş olanların toplumsal koşullarını, ruhsal durumlarını araştırmaktır. Şimdi kamplarda yaşayan yurtsuz insanların sayısı hakkında daha çok bilgi edinmeyi amaçladığı gibi, onların evlerine eski yaşamlarına dönmeleri için de çalışacaktır. İşte bu nedenlerden dolayı kendi ülkenizin hükümetine, Güvenlik Konseyi'nin, Kerkük Bölgesinden ve halen Irak rejiminin denetimi altında olan alanlardan yapılan halkların tehcirini durdurmak ve daha önce sürülenlerin de BM gözetimi altında evlerine dönmelerine izin vermelerini sağlamak için devreye girmesi konusunda başvurmanızı istiyoruz. Bu Güvenlik Konseyi 688. Numaralı Kararı'na da uyacaktır.

14 Şubat 2000

EK - V (C): Araplaştırma ve hak ihlalleri

Konu: Irak rejiminin denetimi altında kalan Kürt bölgelerinin Araplaştırılması ve orada yaşayan halklara karşı yapılan insan hakları ihlalleri

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri
Sayın bay, Kofi Annan hazretleri
İnsan Hakları Konseyi Başkanı Mary Robinson hazretleri
Güvenlik Konseyi, Güvenlik Konseyi Üyeleri Başkanı hazretleri
Birleşmiş Milletler Genel Kongresi Başkanı hazretleri,

Kürt halkının aşağıdaki dertlerini sizin değerlendirmenize sunuyor ve 1991 tarihli Güvenlik Konseyi 688. Numaralı Kararı uyarınca acilen harekete geçmenizi bekliyoruz.

Mesele, halen Irak rejiminin kontrolü altında olan Irak Kürdistanı'nda özellikle Kerkük şehri ve civarında yaşayan Kürtlerin insani, politik ve yurttaşlık haklarının ihlal edilmesidir. Irak hükümetinin yaptıkları yüzeysel bakışla "Irak'ın iç meseleleri" gibi görünebilir ama aslında bu Kürtlerin etnik temizliğinden başka bir şey değildir.

1997'de Saddam rejimi Kerkük'ü bir Arap şehri olarak göstermek için nüfus sayılarını hileli şekilde değiştirdi. Bölgeyi Araplaştırma programı, Irak hükümeti tarafından alınmış kararların İzzet İbrahim tarafından yeniden onaylanmasıyla günümüzde de devam ediyor. Kerkük'te Eylül ayında yaptığı konuşmasında Irak başkan yardımcısı İzzet İbrahim: "Kerkük'te Arap olmayan hiçbir topluluğun kalmasına izin vermeyeceğiz" diye bunu açıkça ifade etmişti.

1992'den beri Irak rejimi Kerkük ve çevresindeki 108 bin

Kürdü atalarının yaşadığı topraklardan zorla koparmış, onları göç ettirmiş, yerlerine Saddam rejimine hizmet eden Arapları yerleştirmişti. "Güvenli sığınaklara" yerleşmeye mecbur edilmişler, kimlik kartlarının da içinde olduğu birçok özel eşyalarına el konulmuştu. Muhtemelen aynı sayıda kişi güneydeki - onların tamamen yabancı olduğu bir yer- ovalara dağıtılmışlar ve kimliklerini değiştirmeleri istenmişti. Kerkük civarındaki boşaltılmış köylerin üzerinden buldozerlerle geçildi, bölgenin Kürtlüğüyle ilgili hiçbir iz kalmaması için mezarların kutsallığı bile hiçe sayıldı.

Eski Yugoslavya ve Doğu Timor'daki benzer koşullar soruna çözüm olabilecek acil önemleri gündeme getirdi. Kürdistan'ın statüsü BM'nin "insan hakları ihlalleri", "jenosid" ve "etnik temizlik" yasal tanımları içine düşmektedir. Bu yüzden BM'den otoritesini kullanıp 1991 tarihli Güvenlik Konseyi 688. Numaralı Kararı uyarınca Irak hükümetinden yasadışı eylemlerini durdurmasını, bunları düzeltmesini istemek hakkımızdır.

Kürt isyanının zalimce bastırılmasının ardından Körfez Savaşı bitiminde iyice yoğunlaşan Irak rejiminin sürgit etnik temizlik politikası "Güvenli Sığınak" daha sonraki ismiyle "Uçuşa Yasak Bölge"nin ortaya çıkması sonucunu doğurdu. Bu övgüye değer bir şey olduğu halde Kürt halkını güvenceye alma konusunda pek başarılı olamadı. Irak birliklerinin bölgeye yakın olması, durmadan geri dönme tehditleri Kürt halkına karşı sürekli gözdağı vermek anlamına geliyordu. Kasım ayı başlarında Irak ordusu bölgenin başkenti Erbil'in hemen güneyindeki üç köyü işgal etti. Rejimin görüşü süregelen durumun anormal olduğu ve bir gün "normalleşeceği" idi. Onların gözünde "normalleşme" 180 bin sivil insanın öldürüldüğü, köylerinin yakılıp yıkıldığı, kimyasal silahların kullanıldığı 1988 Enfal operasyonları sırasında görülen insanlık dışı

olayların tekrar edilebileceği, tam denetime sahip olmaya dönüşü ifade ediyordu. Aynı zamanda Irak Gizli Servisi, Kürtlerin denetlediği bölgede çok faaldir ve sivillerin yaşadığı yerlere bomba koyma gibi terörist eylemlerin de sorumlularıdır. "Güvenli Sığınak" denen bölgenin 31 Ağustos 1996'da Irak ordusu bölge başkentini işgal ettiği zaman nasıl güvensiz olduğu da açığa çıkmıştır. Birçok Kürt ve Iraklı muhalif acımadan öldürüldü ama Irak ordusunun işlediği bu barbarca davranışları durdurmaya yönelik hiçbir şey yapılmadı. Saddam rejimiyle ilişkileri yeniden kurmak için çeşitli devletlerin yaptığı son girişimler "Güvenli Sığınak"ın geleceğinin ne olacağı konusunda insanı kuşkuya düşürmeye yetiyor.

Kürt nüfusunu korumayı hedefleyen "Uçuşa Yasak Bölge" 36. parelelin kuzeyinde 1991'de ilan edildi. Bu paralel ile çizilen bölge ne yazık ki Kürtlerin coğrafik vatanlarını hasaba katmadan yaratılmıştı.

Güvenli Sığınak ayrıca Irak, İran ve Türkiye arasındaki güç savaşlarının arenası haline geldi. 1992-1995 arasında o bölgedeki 101 İranlı Kürt sığınmacı İran Gizli Servisi tarafından öldürüldü. 1995'in sonunda bir İran ordu birimi, orada kampları olan İranlı siyasi sığınmacıları izlemek amacıyla bölge içine hiçbir engelleme olmaksızın 80 kilometre girdi.

Türk hükümetine gelince onlar da bölgenin iç işlerine açık biçimde karışıyorlar ve Irak ordusunun bölgeyi yeniden ele geçirmesini onayladıklarını ifade ediyorlar. Birkaç olayda Türkiye tank alaylarının da içinde olduğu onbinlerce kişilik ordusuyla bölgeye akın etti. Üstelik hava kuvvetlerini de operasyona katmayı ihmal etmedi. Bu yüzlerce sivilin ölümüne, onlarca Kürt köyünün yıkılmasına yol açtı. 15 Ağustos 2000'de çoğu çoban olan en az 41 sivil Türk savaş uçaklarının yaptığı bombardıman sonucu hayatını kaybetti. Daha yakın bir tarihte 17 Aralıkta Türk ordusuna bağlı bir birim Uçuşa Yasak Böl-

ge içine 300 kilometre kadar girdi ta İran sınırına kadar hiçbir kınama olmaksızın ilerledi.

Güvenli Sığınak içinde yaşayan halkın insan hakları da ihlal edilmiştir. Haklarında hiçbir bilgi olmadan insanlar kaybolmuşlar, kanıt olmadan ihbar edilseler bile tutuklanmışlar, evlerine mallarına el konulmuştur. Halk ne savaş ne barış durumunda tutulmuştur, Irak ordusunun işgal ve istila tehdidiyle yüzyüzedir. Kürdistan'ın Irak denetimi altında olan bölgelerde yaşayan, evlerinden sürülmüş olan umutsuz genç insanlar eğitimden mahrum edilmişlerdir. İşsiz, güvencesiz olduklarından dolayı hepsi Batı'yı umut görmektedirler ve oraya gitme uğruna yolda yaşamlarını yitirmektedirler.

Irak rejiminin Kürtler, Türkmenler ve Irak Kürdistanı'nda yaşayan Asurilere karşı güttüğü bu ırkçı politikaların ezici kanıtları altında uluslararası topluluk bu sürgün insanların yurtlarına dönmeleri ve güvenliklerinin sağlanması konusunda araya girmelidir. Durum şu anda BM kontrolü altındaki Uçuşa Yasak Bölge'nin yürürlüğe sokulup, bunun halen Irak rejimi tarafından denetlenen Kürdistan'ın diğer parçalarına kadar genişletilmesiyle düzeltilebilir. Bu yapılmazsa Ortadoğu'nun bu önemli bölgesinde durumun daha da kötüleşmesi ve ileride bunu düzeltmeye yönelik girişimlerin de sonuçsuz kalacağı aşikardır. Kürt bölgesinde sayısı çok fazla olan Arap yerleşim yerleri dünyanın diğer istikrarsız bölgelerindeki durumlara benzer karmaşalar yaratabilir.

Önceden olanların ışığında uluslararası toplumu aşağıda belirttiğimiz konularda harekete geçmeye davet ediyoruz:

1. Irak Kürdistanı'na hemen bir Gerçekleri Araştırma Komisyonu gönderilmesi: Bu komisyonun ana amacı, Kerkük'ten ve rejimin halen kontrölünde olan Kirdistan'ın diğer bölgelerinden sürülmüş olan onbinlerce Kürt ailenin yaşadığı koşulları birinci elden araştırmak olmalıdır. 688 Numaralı Ka-

rar uluslararası topluma bu hakkı vermektedir.

2. Tüm Irak Kürdistanı'nı, rejimin denetimi altındaki bölgeler de dahil olmak üzere tıpkı Kosova ve Doğu Timor'da olduğu gibi BM'nin kontrolü altına almak. Ancak böyle yapılırsa orada yaşayan sivil halkların koruma garantisi sağlanacak, Irak Kürdistanı halkının kendi geleceğine karar vereceği güvenli bir ortam oluşacaktır. Bu da barışın kurulmasına katkı yapacaktır, aksi takdirde Ortadoğu'nun bu bölgesinde karışıklık hüküm sürmeye devam edecektir.

Saygılarımızla arz ederiz.

29 Aralık 2000

1. *Kerkük İnceleme Araştırma Tröstü (KİAT) Londra (İngiltere)*
2. *Fransa Özgürlükler Vakfı Başkanı Madam Mitterand*
3. *Lord Avebury, Meclis İnsan Hakları Grubu Başkan Yardımcısı. Lordlar Kamarası, Londra (İngiltere)*
4. *Lord Rea, Meclis İnsan Hakları Grubu Başkan Yardımcısı. Lordlar Kamarası, Londra (İngiltere)*
5. *Lord Dholakia, Lordlar Kamarası (İngiltere)*
6. *Bruce Kent, Pax Hıristiyan, Kültür-Barış Komitesi Kürsüsü İkinci Başkanı (İngiltere)*
7. *Dr. E. Murphy, Dr. Rashidian, Profesör A. Enteshami, Dr. Husni, Dr. I. Ghasari, Durham Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Araştırmaları Merkezi (İngiltere)*
8. *Gareth Pierce (İngiltere)*
9. *Kürt Kültür Merkezi, Londra (İngiltere)*
10. *Kerkük Şehrini Savunma Grubu Kopenhag (Danimarka)*
11. *Awadani, Kurdistanhilfe, Information, Beratung und Dokumentation, Berlin (Germany)*
12. *Kerkük Kimliğini Koruma Merkezi, Benelüks (Hollanda)*
13. *Kürdistan-Frizland Vakfı (Hollanda)*
14. *Arnhem Kürt Evi (Hollanda)*

15. *Kürt Dergisi "Referandum" Londra (İngiltere)*
16. *Kürt Kültür Merkezi DenHag (Hollanda)*
17. *Kürt Medya Kültür Derneği-Rotterdam (Hollanda)*
18. *Enschede Kürt Derneği (Hollanda)*
19. *Irak Kürdistanı Komünist Partisi (I-KKP) (Kürdistan)*
20. *Yurtdışında Yaşayan Yezidiler Merkezi, Hanover, (Almanya)*
21. *Kürdistan Bağımsız İşçi Partisi (KBİP) (Kürdistan)*
22. *Kürdistan Emekçileri Partisi (KEP) (Kürdistan)*
23. *Kürdistan Araştırma Dergisi, Kürdistan Araştırma ve Kültür Merkezi, Uppsala (İsveç)*
24. *Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) (Kürdistan)*
25. *Kürdistan Demokratlar Hareketi (KDH) (Kürdistan)*
26. *Kürdistan Sosyal Demokrasi Partisi (KSDP) (Kürdistan)*
27. *Kurdistan Muhafazakâr Parti (KMP) (Kürdistan)*
28. *Irak Sürgünleri Yüksek Komitesi, Süleymaniye (Kürdistan)*
29. *Irak Türkmen Birlik Partisi (ITBP) (Kürdistan)*
30. *Sınırdışılara ve Araplaştırmaya Karşı Duruş Hareketi (Kürdistan)*
31. *Süleymaniye Eyaleti İl Kongresi (Kürdistan)*
32. *Profesör Carole A. O'Leary, Amerikan Üniversitesi Küresel Barış Merkezi, Vaşington (ABD)*
33. *Hiwai Kürt Derneği, Stokholm (İsveç)*
34. *Kürdistan İnsan Hakları Derneği (Kürdistan)*
35. *İnsan Hakları Bürosu (Kürdistan)*
36. *Kürdistan'daki Evsiz Feyli Kürtler İçin Komite (Kürdistan)*
37. *Kürdistan Çocukları Barınağı (Kürdistan)*
38. *Kürdistan Kadınları Birliği (Kürdistan)*
39. *Irak Kürdistanı Kadınları Birliği (Kürdistan)*
40. *Kürdistan Birleşik Kadınlar Derneği (Kürdistan)*
41. *Süleymaniye Şehri Ticaret Odası (Kürdistan)*
42. *Feyliler Kültür Merkezi (Kürdistan)*
43. *Kürdistan Mühendisler Birliği (Kürdistan)*

44. *Kürdistan Sağlık Birliği (Kürdistan)*
45. *Kürdistan Hukukçular Birliği (Kürdistan)*
46. *Şahit Rebaz Eğitim Merkezi (Kürdistan)*
47. *Kerkük Toplumu ve Kültürü Derneği (Kürdistan)*
48. *Hiwa Kültür Merkezi, (Kürdistan)*
49. *Garmaser Merkezi (Kürdistan)*
50. *Müslüman Din Adamları Birliği (Kürdistan)*
51. *Baba-Gurgur Kültürü ve Toplumu Derneği (Kürdistan)*
52. *Kürdistan Öğretmenler Birliği (Kürdistan)*
53. *Kürdistan Öğrenci Derneği (Kürdistan)*
54. *Kürdistan İşçi Birliği (Kürdistan)*
55. *Kürdistan Çiftçiler Birliği (Kürdistan)*
56. *Kürdistan Birleşik Sanatçılar Birliği (Kürdistan)*
57. *Kürdistan Jeoloji Derneği (Kürdistan)*
58. *Kürdistan Sağır ve Dilsizler Derneği (Kürdistan)*
59. *Enfal Kurbanlarına Yardım Derneği (Kürdistan)*
60. *Kürdistan Öncü Birliği (Kürdistan)*
61. *Özgür Gazeteciler Grubu (Kürdistan)*
62. *Kürt Folklor Kurumu (Kürdistan)*
63. *Kürdistan Devlet Memurları Birliği (Kürdistan)*
64. *Kürdistan Emekliler Kurumu (Kürdistan)*
65. *Çocuk Sanatları Derneği (Kürdistan)*
66. *Çocuk Hakları Kurumu (Kürdistan)*
67. *Fotoğrafçılar Birliği (Kürdistan)*
68. *Özgür Gençlik Derneği (Kürdistan)*
69. *Kurdistan Sosyoloji Derneği (Kürdistan)*
70. *Engelliler Derneği (Kürdistan)*
71. *Kürdistan Yeşiller Derneği (Kürdistan)*
72. *Kan Bağışçılar Derneği (Kürdistan)*
73. *Kürdistan Tolassemia Derneği (Kürdistan)*
74. *Roj Engellilere Yardım Kurumu (Kürdistan)*
75. *Kürdistan Muhasebeciler ve İktisatçılar Birliği (Kürdistan)*

76. Kürdistan Sağlık Çalışanları Birliği (Kürdistan)
77. Kürdistan Kimyagerler Fizikçiler Derneği (Kürdistan)
78. Kürdistan Ziraat Mühendisleri Birliği (Kürdistan)
79. Kürdistan Teknisyenler Birliği(Kürdistan)
80. Kürdistan Körler Birliği (Kürdistan)
81. Kürdistan Sivil Eğitim Merkezi (Kürdistan)
82. Kürdistan Ziraat Teknisyenleri Birliği (Kürdistan)
83. Kürdistan Biyologlar Birliği (Kürdistan)
84. Britanya Kürt İnsan Hakları Derneği. Londra (İngiltere)
85. Kerkük ve Diğer Göç Ettirilmiş Bölgeler için Kimlik Koruma Merkezi, Hanover (Almanya)
86. Kürdistan Çocukları Dostluk Derneği, Hanover (Almanya)
87. Kürdistan Mayın Kurbanlarına Yardım Kurumu Hanover (Almanya)
88. Kürt Komitesi, Hanover (Almanya)
89. Hiwa Radyosu (Radyo Flora Kürt Programı) Hanover (Almanya)
90. Kürt Kültür Merkezi (Kürt Biblotek) Hanover (Almanya)
91. Kürtlere Yardım, Galler Kardif (İngiltere)
92. Tampereen Kurdikulttuuri Yhdistys, tampere, (Finlandiya)
93. Ahmet Vakfı Kürt Araştırmaları, Washington (ABD)
94. Mamosta-y Kurd, Kürt Kültürü Dergisi, Sollentuna (İsveç)
95. Kürdistan Halkları Demokratik Hareketi (Kürdistan)
96. Kürdistan Halk Hareketi (Kürdistan)
97. Kürdistan İşçi Derneği(Kürdistan)
98. Kürdistan Gençleri ve Öğrencileri Demokratik Derneği (Kürdistan)
99. Hazhir Teimourian, Yazar ve Radyo programcısı Londra (İngiltere)
100. Verein zum Schutz Menschenrechte der Kurden, Numberg, (Almanya)
101. Kürt Kültür Merkezi, Nürnberg (Almanya)

EK - VI (A)
KERKÜK BÖLGESİNDE IRAK REJİMİNİN YAPTIĞI ETNİK TEMİZLİK*

1639'da Osmanlı ve Safevi imparatorluklarının temsilcileri tarafından imzalanan Kasrı Şirin-Zahap Anlaşması bu iki güç arasında Kürdistan'ın resmi olarak bölüşülmesini sağladı. O zamandan beri de tamamen veya kısmen bağımsız olan Kürt emirlikleri dış tehdit olduğunda veya kendi sınırları içinde yönetici ailelerin neden olduğu karışıklık zamanlarında bu iki güçten birine başvurmak zorunda kaldılar. Sultanlar, Şahlar ve onları temsil edenler, Kürt emirliklerini zayıftlatmak için açıktan açığa bu tür çatışmaları cesaretlendirdiler. Bunun sonucunda bu emirliklerin gücü sistematik biçimde gerilemeye, iktidarlarının altı oyulmaya başladı. Ondokuzuncu yüzyılın ortaları geldiğinde artık ortadan kalkmışlardı. Son Kürt emirlikleri, başkenti Sine şehri olan Erdelan (618-1284 H) ile baş-

* Kerbela Araştırma Merkezi tarafından Londra'da 21 Temmuz 2000'de düzenlenen bir konferansa sunulan konuşma (İkinci baskıya eklenmiştir).

kenti Süleyman olan Baban'dı. (1106-1267 H)[1] Bu iki Kürt emirliklerinden özellikle söz etmeye değer çünkü Kerkük Bölgesi çeşitli dönemlerde ya birinin ya diğerinin parçası olarak kalmıştır.

Şiirlerini Kürtçe, Farsça, Türkçe ve Arapça yazan Kerküklü ünlü Kürt şair Şêx Riza Talabanî (1835-1910) Kürtçe olarak yazdığı bir şiirde bundan söz etmiştir: Şiirinde İranlılar veya Osmanlılar tarafından yönetilmeden önce Kürt Baban Emirliği'nde geçirdiği çocukluğunu anımsar.[2] Yirmibeş yaşlarında genç bir adamken Osmanlı başkenti İstanbul'a gitti ve yolculuğu sırasında Kürt Sufi Şêx Nuredîn Birîfkanî'nin mezarını da ziyaret etti. Mezarlıkta Farça uzun bir şiir okudu: Şiirde Kerkük'ün de bir parçası olduğu Şarezor'dan Kürtlerin o zaman Türkiye'ye verdikleri isimle "Roma ülkesini" ziyaret etmek için nasıl geldiğini anlatıyordu. 1879'da Osmanlı İmparatorluğu Şarezor vilayetini Musul vilayetine dahil ettiği zaman Şêx Riza üzüntüsünü, hayal kırıklığını Türkçe olarak yazdığı bir şiirde dile getiriyor, Musul'un şimdi onların vilayetinin merkezi haline geldiğini Nefi Efendi'nin de vali olduğunu söylüyordu: "Musul oldu şehir merkezi Nefi Efendi de onun valisi. Zavallı halk, şu başına gelene bak, keder içinde mezara gir artık."[3]

1 Mohammed Amin Zaki, "T*he History of Kurdish States and Emirates in the Islamic Era*" İslamiyet Devrindeki Kürt Devletleri ve Emirliklerinin Tarihi) bu kitap Muhammed Ali Avni tarafından Kürtçeden Arapçaya çevrilmişitr. İkinci bas. Londra. 1986, s. 276-291 ve s. 416-422

2 Şêx Riza Talabanî en önde gelen Kürt şairlerinden biridir. Şimdiye kadar şiirlerinin altı baskısı yapılmıştır: 1935-1946'da Bağdat'ta, İran ve İsveçt'te 1996'da, Süleymaniye'de 1999 ve en son Erbil'de 2000 yılında. Şiirleri hakkında da birçok araştırmalar yapılmıştır. Bunlardan biri İngilizcede C.J. Edmonds tarafından kaleme alınmıştır. 2 Mayıs 2001'de Hawkar Rauf Muhammed'in bilim tezi Süleymaniye Üniversitesi Sanat Koleji'nde tartışmaya açılmıştır. ("*El İttihat*" Haftalık Kürtçe Dergi, sayı 419. 4 Mayıs 2001)

3 Ata Terzibaşı "*The Kirkuk Poets*" (Kerküklü Ozanlar) Cilt 2. Türkçe. El Cumhuriye Basım tarafından 1968'de yayımlanmaştır. s.144

Şeyh Rıza'nın Kerkük şehrinin tarihine ilişkin şairane tanıklığından başka Osmanlı araştırmacısı, ünlü "*Kamus ül Alem*" ansiklopedisinin yazarı Şemseddin Sami'nin de Kerkük hakkında yazdığı şeyler vardır: "Kürdistan'ın parçası olan Musul vilayeti içinde yer alır. Musul şehrinin 150 kilometre kadar güneydoğusundadır. Edhem Vadisi diye bilinen geniş bir vadiye yakın birbirine paralel tepelerin ortasında kurulmuştur. Şarezor vilayetinin idare merkezidir, 30 bin nüfusu vardır."[4] Şehrin etnik bileşenlerine ilişkin olarak da Şemseddin Sami: "Üçte ikisi Kürt kalanı Türkmen, Arap ve diğer milletlerdendir. Yediyüzaltmış Yahudi dörtyüz altmış Keldani de şehirde yaşar"[5] demiştir.

Osmanlı yönetimi altında Türkmen aileler şehre yerleşmeleri konusunda teşvik edilmiş, Osmanlı yöneticileri tarafından kendilerine ayrıcalıklı anlaşmalar sağlanmıştı. "Mütesellim" vali ya da diğer önemli konumlar, unvanlar onlara verilmişti.[6] Kerküklü memurların çoğu da Kerküklü ailelerin arasından çıkmıştı. Bunun sonucunda ise Osmanlı süregelen bir fayda sağlamıştı. *İslam Ansiklopedisi* "Bölgeye geliş şartları her ne olursa olsun Kerküklü Türkmenler her zaman Osmanlı kültürünün yayılmasına neden olmuş ve Osmanlı'nın asker kaynağı olarak büyük destek sunmuştu"[7] diye yazar. Tüm bunlara karşın Kerkük şehri kendine özgü Kürt karakteri içinde kalmayı başarmıştır.

Musul vilayeti, Birinci Dünya Savaşı sonunda, General Marshall'ın komutanlığında İngilizler 17 Mayıs 1918'de şehri

4 Şemseddin Sami "*Kamus ül Alem*" İstanbul Mihran Basımevi 1315 Hicri /1896. Kerkük başlığı

5 age.

6 Abdül Mecit Fehmi Hasan "*A Guide to the History of Iraqi Liwas -Kirkuk Liwa*" (Irak Livaları Tarihi Rehberi, Kerkük Livası) Cilt 2. Dicle Basımevi, Bağdat 1947, s.284-301

7 *İslam Ansiklopedisi*, "Kerkük" maddesi.

işgal edene kadar Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olarak kaldı. General ordusunu 27 Mayısta geri çekti aynı yılın Ekim ayında, İngiltere-Osmanlı arasındaki Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasından sonra şehri yeniden işgal etti. Gizli İngiliz belgelerinden Dışişleri Bakanlığı'nın General Marshall'ı Musul vilayetine yürümemesi konusunda uyardığı ortaya çıktı.[8] Bunun istisnası Musul vilayetinin büyük parçalarından olan Süleymaniye bölgesi oldu; İngiliz ordusu tarafından işgal edildi ve İngiliz subayları tarafından yönetildi. İngilizler vilayette kalma kararını Musul vilayetinin en önemli parçalarından biri olan Kerkük'te petrol bulununca aldı. 1916'da Fransa ve İngiltere arasında gizlice imzalanan Sykes Picot anlaşması şartları gereği bu vilayet Fransa'ya verildi. Daha sonra Fransa ve İngiltere arasında imzalanan San Remo Anlaşması'na göre Fransa bu ili, Bağdat ve Musul'daki petrolleri işletmek için Osmanlıların Almanlarla birlikte kurduğu Türk Petrol Şirketi'nden (TPŞ) alacağı bir pay karşılığında İngiltere'ye bıraktı.[9] Bu keşif Musul vilayetinin 1925'te Milletler Cemiyeti'nin aldığı bir kararla yeni kurulmuş olan Irak devletine katılması sonucunu doğurdu. Bu birleştirmeyi desteklemek amacıyla Kral I.Faysal Kerkük dahil vilayetin birçok bölgesini gezdi ve halkı 1921'de yeni kurulmuş olan Irak devletine katılmaya çağırdı.[10]

8 Brian Cooper Bush. "*Britain, India and Arabs*" (İngiltere, Hindistan ve Araplar) s.40 ve Marian Kent, "*Oil and Empire*" (Petrol ve İmparatorluk) s.120. Nouri Talabany "*An Analysis of the Legal Rights of the Kurdish People*" (Kürt Halkı'nın Yasal Haklarının Analizi) isimli Ahmet Vakfı Kürt Araştırmaları tarafından Virginia ABD'de 2000'de basılan kitabın "Southern Kurdistan and International Law" (Güney Kürdistan ve Uluslararası Hukuk) isimli bölümü. s.96.

9 Nouri Talabany, age.

10 Nouri Talabany, "*Arabization of the Kirkuk Region*" (Kerkük Bölgesinin Araplaştırılması) Kürt Araştırmaları Yayınevi tarafından İsveç'te basılmıştır. 2001. s.34

Çoğu Iraklı araştırmacı Musul vilayetinin İngiliz yardımıyla Irak'ın parçası haline geldiğinde hemfikirdir. Bunu oraya katmak İngilizlerin ekonomik ve stratejik çıkarlarına uyuyordu: Böylece Kerkük'ten çıkardıkları petrolü Irak'tan geçirip Akdeniz'deki limanlara taşıyacak oradan da Avrupa'ya götürebileceklerdi. Musul vilayetinin kendi bölgelerinin bir parçası olduğu iddiasından dolayı Türkiye ile kötü olan ilişkiler yüzünden bu petrolü Türk bölgesinden geçirmek zordu.[11] Vilayetin yeni kurulan devlete katılması uluslararası yaptırım kararıyla gerçekleştirildi. Ama bu karar hem İngiltere hem de Irak'ın Kürt bölgelerindeki devlet memurlarının Kürt olmasını, resmi dilin de Kürtçe olmasını tanımaları şartına bağlıydı.[12] Ama gerçekte ardıl Irak hükümetleri bu uluslararası anlaşmayı görmezden geldi buna tamamen karşı olan bir politikayı özellikle de Kerkük'te yürürlüğü sokmaktan da kaçınmadı. Bu politika, Türkçenin Osmanlı zamanındaki gibi yönetim ve eğitimde resmi dil olarak kaldığı ve şehirdeki önemli konumları Türkmenlerin doldurduğu Kerkük'teki İngiliz yönetimi sırasında gözle görülür hale geldi.[13] Sonra İngilizler tarafından idare edilen ve ana merkezleri de Kerkük'te olan Irak Petrol Şirketi (IPŞ) çalışmaya başladığında burada çalışacak olana işçiler Irak'ın diğer bölgelerinden getirildi. Binlerce teknisyen, diğer meslek sahipleri, küçük tüccarlar aileleriyle birlikte bu şehirde yaşamak için akın ettiler.[14] Onlara barınacak

11 Nouri Talabany "La Politique de l'Arabisation de la Region de Kirkuk" Ulusal Kongre, Irak'ta İnsan Hakları ve Ekonomik Yaptırımlar Üzerine Yeşiller Partisi Fransa Kongresi" nde yapılan konuşma. 5 Şubat 2001.

12 Walid Hamdi "*Kurds and Kurdistan in British Documents*" (İngiliz Belgelerine göre Kürtler ve Kürdistan) Londra'da 1992'de Arapça yayımlanan belgesel bir çalışma. s.186

13 Dr. Jabar Kader, Kirkuk: "A century and a half of Turkisation and Arabization" (Kerkük: Birbuçuk Asırlık Türkleştirme ve Araplaştırma) *Iraqi File Journal,* sayı 99. Mart 2000, s.42 Londra.

14 Abdul Majid Fahmi Hassan, age. s.54

yer sağlamak için yüzlerce birimden oluşan evler inşa edildi, çoğunlukla Araplar, Asuriler ve Ermeniler için yeni mahalleler kuruldu. Araştırmalar Kerkük'ün nüfusunun 1947-1957 arasında 39 bin çoğaldığını ve 1919-1968 arasında tam beş kat bir artış olduğunu gösteriyor.[15] Kürtler hem şehir içinde hem de eyalette çoğunluk olarak kaldığı halde diğer etnik gruplarla kıyaslandığında şirket onlardan çok az sayıda insanı işe aldı.[16]

Monarşi yıllarında tüm Irak hükümetleri Kürt olmayanları Kerkük'te yerleşme konusunda cesaretlendirdi, burada eğitimde Kürtçenin kullanımı yasaklandı. Geçerken kendi yaşadığım acı bir deneyimi de aktarmak isterim. Hem ilk hem de orta okulda biz her şeyi ezberleyerek öğrenmek zorunda kalmıştık çünkü bütün kitaplarımız Arapçayla yazılmıştı. Böyle olduğu halde bu hükümetler Kürtleri Kerkük'ten sürmüyorlardı, yakındaki köylerden gelenlerin şehre yerleşmeleri yasak değildi. Ama 1930'ların ortalarında Yasin el Haşimi hükümeti, Kerkük'ün güneybatısındaki Hewîce mıntıkasına El-Ubeyd ve diğer Arap aşireti mensuplarını getirmeye başlayınca bu tamamen değişti.[17]

1958 Temmuz Devrimi Kürtleri bu ayrımcı politikaların artık tersine döneceği konusunda umutlandırdı, onlar da Kürtçenin ilk okullarda, en azından tamamen Kürt kalmış kendi bölgelerinde öğretim dili olarak kullanılmasını talep ettiler. Ama aşırı Arap milliyetçiler Kerkük'teki önemli görevlere atanınca umutları suya düştü, durumun artık değişmeyeceğin-

15 Ahmed Najmadin, "*The Population Conditions in Iraq*" (Irak'taki Nüfus Koşulları) (Kahire: Arap Çalışmaları Enstitüsü, 1970, s.109) 1921'de İngiltere Irak'ı işgal ettiğinde Kerkük'ün etnik bileşeni 75 bin Kürt 35 bin Türk, 10 bin Arap, bin Yahudi ve 600 Keldani-Asuri diye tahmin ediyorlardı. 1957 Nüfus Sayımı'nda Kürtler %48,3, Araplar %28,2, Türkmenler %21,2 görünürler.

16 Nouri Talabany, "*Arabization of the Kirkuk Region*" s.35

17 age. s.36-38

den emin oldular. Bu yargıları Kerkük'te konuşlanan İkinci Tümen'in yeni komutanı General Tabakçalı açıkça Türkmenlerin lehine olan bazı kararlar alınca da iyice pekişti. Kürt belediye başkanını görevden alıp yerine bir Türkmen atamasıyla işe başladı. Bağdat'taki Savunma Bakanlığı'na -zamanında Irak'taki asıl güç- birkaç gizli muhtıra göndererek devam etti. Muhtırada Kürtleri Kürdistan'ın diğer bölgelerini de daha sonra içine alacak "Kürt Cumhuriyeti" kurmaya çalışarak huzursuzluk çıkarmakla suçluyordu.[18] Bunun için gösterdiği "kanıt" Kürt aydınlarının bölgedeki Kürtlerin eğitimini gözetecek bir Eğitim Bölümü kurulmasını istemeleriydi. General Tabakçalı yönetimi boyunca yani 1958 Temmuz 1959 Mart ayına kadar Kürtlerle Türkmenler arasındaki ilişkileri germeye, onları bölmeye çalışmaktan başka bir şey yapmadı.[19]

1959 yılı Mart ayı ortasında General El-Cenabi'nin yeni komutan olarak atanması durumu az da olsa değiştirdi. Onun bu kısa süreli komutası sırasında Kürtler rahat bir nefes aldı, şehrin tarihinde ilk kez Newroz'u serbestçe kutladılar. Üç ay sonra General El-Cenabi görevden alındı. Durum daha da kötüleşti. 1959 Temmuzunda Kürtler ile Türkmenler çarpıştılar. O zamandan sonra Kürtler bir kez daha giderek artan ayrımcılığa tabi oldular. Bu dönem Kürtlerin Kerkük'ten zorla sökülüp atıldıkları bir korku dönemidir. Şehri terketmeye zorlandıkları anda bir terör döneminin de Kürtler için başladığı hissediliyordu. İşleri şehirdeki tanınmış Kürtleri katletmek olan, güvenlik güçleriyle omuz omuza çalışan Türkmenlerden özel terör grupları oluşturuldu.[20] Bu durum Baas Partisi'nin 8 Şubat

18 age. Bu muhtıranın metni bu kitabın Ek - II'de s. 88-95 arasında (sayfa değişecek ç.) t verilmiştir.

19 Nouri Talabany, "Kurdo/Turkman Relations" (Kürt-Türkmen İlişkileri), "*Rayat-ül İslam*" Dergisi I.Cilt Yıl 15. Sayı 1. Mart 2001, s.2.

20 Nouri Talabany, "*Arabization of the Kirkuk Region*" s.43

1963'te gerçekleştirdiği askeri darbeye kadar devam etti. Darbeden sonra Kürtlere karşı Türkmenler ve Baasçıların oluşturduğu "Ulusal Muhafızlar"ın başını çektiği terör hareketleri yoğunlaştı. İçinde birçok insanın barındığı mahalleler yıkıldı, Kerkük ve IPŞ yakınında bulunan 13 Kürt köyü ortadan kaldırıldı. Kerkük yanındaki Dibs bölgesi içinde yer alan 33 köyün sakinleri göçe zorlandı. Arap aşiretleri oraya yerleştirildi.[21] Kerkük'teki Kürtlere karşı rejimin getirdiği diğer önemler şöyle sıralanıyordu:

1. Petrol şirketinde çalışan birçok Kürt işçinin işten çıkarılması ya da eyalet dışındaki tesislere gönderilmesi, aşağı görevlerde çalışan devlet memurlarının Irak'ın güneyine ya da merkezine yollanması.

2. Polis veya petrol işçisi olarak çok sayıda tecrübesiz Arabın işe alınması.

3. Şehrin civarını askeri gözetleme noktalarıyla kuşatmak, petrol ve maden bölgesi çivarını "güvenlik bölgeleri" haline getirmek.

4. Boşaltılmış Kürt köylerine silahlı Arap aşiretleri yerleştirmek, Kerkük'ün çevresindeki Kürt ve Pêşmerge ataklarından korumak için "düzensiz birlikler" oluşturma.

5. Sokak ve okullara yeni Arapça isimler vermek, iş yeri sahiplerini isimleri Arapçaya değiştirmeleri konusunda zorlamak.

6. Yerlerine Arapları yerleştirmek için bir terör dalgası estirerek insanları köylerini terketmeye mecbur etmek.

Baas Partisi 1968'de ikinci bir darbeyle yine işbaşına geçti. İktidarı ele geçirdikten kısa bir süre sonra Kerkük'ün ve eyaletin entik karakterini değiştirmek için bilerek hazırlanmış politikayı yeniden uygulamaya soktu. Daha önceki sürgünden kurtulmuş olan devlet memurları, öğretmenler ve petrol şir-

21 age. s.51

keti işçileri başka yerlere gönderilip, yerlerine yine Araplar getirildi. Kerkük'ü bir kez terketmiş olan herhangi bir Kürdün bir daha geriye dönmesi yasaklandı, başka yerlere gönderilenlerin de başına gelen bu oldu.[22] Aşağıdaki uygulamalar da yine aynı rejimin yaptıkları arasındaydı:

- Kürt mahalleri, okulları, sokakları, dükkanları ve işyerlerine Arapça isimler verildi.

- Kürt mahallelerindeki evler aslında yapılması, genişletilmesi gerekmeyen yollar bahane edilerek yıkıldı, sahiplerine ne istimlak bedeli ödendi ne de başka emlak edinmelerine izin verildi.

- "Yeni Gelen Araplar"ın isimleri 1957 Nüfus. Sayımı'na sanki onlar 1957'den önce Kerkük'te yaşıyorlarmış gibi eklendi.

- Kürtlerin yalnızca Araplara mallarını satma izni vardı, emlak vb mülk edinmeleri yasaktı. Ev yapmak veya onarmak için ruhsat almalarına izin verilmedi. 80'lerin başında bu tedbirler Türkmenlere de uygulandı.

- Kürtlere karşı evlerini terketmeleri, böylece evlerine eşyalarına el konulmaları için asılsız suçlamalar yapıldı. Kürt gençleri tutuklandı, sorgusuz sualsiz mahkemeye çıkarılmadan hapsedildiler. Üzerlerinde Kürt giysileri olan erkek ve kadın cesetlerini Kerkük-Süleymaniye yolu yakınında, insanların Garibanlar Mezarlığı dediği yere götüren polis araçları görmek olağan hale geldi.

- Vilayetin yönetim büroları, sendika merkezleri, mesleki

22 1982 Aralık ayında Bağdat Üniversitesi'ndeki Hukuk Profesörü görevimden politik nedenlerle alındığım zaman benim başıma aynısı gelmişti. Altı kuşaktır ailemin yaşadığı Kerkük'e kendi şehrime dönmeme izin verilmedi ve Erbil şehrine yerleşmek zorunda kaldım. Eşyalarımı Kerkük yoluyla Bağdat'tan Erbil'e taşıyan kamyon şoförü bana daha sonra Kerkük'ün giriş denetleme noktasında peşine takılan bir istihbarat ajanının kamyon Kerkük'ten çıkana kadar çıkıştaki denetleme noktasına kadar kendisini takip ettiğini söylemişti!

ve diğer örgütlenmelerin karargahları şehrin Araplaştırılmış bölümüne taşındı.

- Fabrikalar ve hükümete ait binalar Kerkük-Hewîce-Tıkrit, Bağdat-Kerkük-Leylan yoluna yakın bir yerde kuruldu. Orada çalışan Arap işçiler için binlerce yerleşim birimi yapıldı.

- İçinde birçok tarihi cami, antik bir kilise olan şehirdeki eski Kerkük hisarı yakıldı.

- Şehir ve civarı adeta büyük askeri bir kampa dönüştürüldü, Kerkük içine ve dolaylarına askeri tahkimatlar yapıldı.

- İş ve barınma garantisiyle binlerce Arap ailesi yerleştirildi. Eğer Irak merkeze veya Irak'ın güneyine giderlerse hükümet Kürtlere para ve barınma olanakları sunuyordu. Veya eğer "Otonom Bölge"ye giderlerse parasız arsa veriyordu.

Kürtlerin etnik olarak temizlenmesi politikasına rejim 1963'te başladı, 1968'de bu politika yoğunlaştı. Etnik temizlik politikası 80'lerin ortalalarında Türkmenlere yöneltildi.

Keldani-Asuriler ve Ermeniler zaten Arap olarak sayıldı!

IPŞ'nin 1972 Haziranında ulusallaştırılmasından sonra rejim Kerkük'ün tarihi ismini "ulusallaşma" anlamına gelen El-Tamim olarak değiştirdi. 1976'da eyaletin alanını dört Kürt bölgesini komşu eyaletlere bağlayarak küçülterek, Kerkük elayetinde Kürtleri azınlık durumuna getirmeyi hedefledi.[23] 1987-1988'deki, hemen hepsi Kerkük Bölgesinden olan yaklaşık 180 bin insanın öldüğü Enfal operasyonunu gerçekleştirdi. Buradaki köylüler uluslararası sınırlardan çok uzakta yaşadıklarından, diğer ülkelere ulaşmayı başaramadılar. Ordu ve istihbarat servislerine boyun eğdiler, daha sonra katledilecekleri Irak'ın güneyine gönderildiler.

Irak rejiminin etnik temizlik politikası, yaptıkları aslında Ruanda, Bosna, Kosova ve Doğu Timor'da -ki bunlar uluslararası topluluklar tarafından kınanmıştır- yapılanları kat be kat

23 age. s.66

aştığı halde ne Irak muhalefeti ne de uluslararası gruplar tarafından kınanmaksızın sürdü.

80'lerin sonu geldiğinde Kerkük şehri, Arap yerleşimciler burada baskın, şehri yöneten, ordu ve güvenlik tamamen onların denetiminde olan grup haline geldiğinden tarihi karakterini yitirmişti. En güzel tarım arazileri de onlara verilmişti. Herkes artık biliyordu ki buraya dışarıdan gelenler yönetici olmuş, asıl yurt sahipleri ise kendi memleketlerinde yabancı durumuna düşmüştü.

İşler aynen bu durumda 1991'deki Körfez Savaşına kadar sürdü. Irak rejimi Kuveyt'te yenilgiye uğradıktan sonra Savunma Bakanı Ali Hasan el-Mecid statükoyu koruma amaçlı şehirde birçok önlem aldı. Örneğin 30 binden fazla Kürdü tutakladı ve aç susuz günlerce zindanlarda tuttu. Bunun sonucunda yaşlı ve hastaların çoğu yaşamlarını yitirdiler. Kürtlerin yaşadığı birçok mahallenin de yıkılmasını emretti. Kanlı çarpışmalardan sonra şehir 21 Mart 1991'de Kürtler tarafından alındı. Üç gün süren sokak savaşlarında aralarında kadınlar ve çocukların da olduğu yüzlerce sivil, Irak topçusu ve savaş helikopterlerinin bombardımanlarında canlarından oldu.

Kerkük, rejim açısından stratejik öneme sahip olduğundan, iktidarı elinde tutan Baasçılar, onlara paralı askerlik yapan ve Saddam tarafından desteklenen İranlı muhalif grup "Halkın Mücahitleri" ile işbirliği içinde şehri ele geçirmek için defalarca saldırı düzenlediler. Bu paralı askerlerden bazıları kendilerini Pêşmerge kılığına sokarak şehre girmeyi başardılar. 27 Marttan 29 Marta kadar Kerkük yoğun bombardımana tutuldu, Kerküklüler de mallarını mülklerini bırakıp kaçmak zorunda kaldılar. Tabii ki onların bıraktığı eşyalar Irak ordusu ve askerlerin yardımıyla geri dönen Arap yerleşimciler tarafından yağmalandı.

Kerkük'ü terketmek zorunda kalan Kürtler ve Türkmenle-

rin çoğu tutuklanma korkusuyla geri dönemediler. 1991 Mart İsyanı'nın başarısız olmasının Kürtler ve Türkmenlerin şehri terketmelerindeki bir başka neden olduğu da söylenebilir. Geri dönenler özellikle gençler tutuklama ve yıldırmayla karşılaştılar.

Irak rejimi ve "Kürdistan Cephesi"nin temsilcileri arasındaki anlaşmalar sırasında rejim Kerküklülerin yurtlarına dönmesini kabul etti ama bu söz yalnızca kısmen tutuldu. Anlaşmaların kesilmesinden, özellikle de 1991 Eylülünde Kürdistan'ın üç eyaletinden Irak yönetiminin geri çekilmesinden sonra Kürtler 1994-1996 yılları arasında yoğunlaşan ve 1997'de yeni bir nüfus sayımı hazırlıklarında tepe noktasına varan tazelenmiş bir terör dalgasının hedefi haline geldiler. Irak rejiminin kullandığı yöntemler Güney Afrika'daki faşist dönemde kullanılanları bile geride bıraktı. Kürtler adına, daha önceki sayımlarda yanlışlıkla Kürt olarak kaydedilmiş olduklarını beyan etmelerini isteyen resmi formlar çıkartıldı. Bu formları imzalamayı reddedenlerin şehirden kovulacakları söylendi. Bu yolla rejim binlerce Kürdü Kerkük'ten kaçırmayı başardı. Bu nüfus sayımından sonra bile rejim güttüğü politikayı aynen sürdürdü. Başkan yardımcısı ve Kerkük'ün Araplaştırılmasından sorumlu olan İzzet ibrahim'in yaptığı açıklamalarda Arap olmayan hiç kimsenin Kerkük'te kalmasına izin verilmeyeceği dillendirildi.[24]

Bugüne kadar 180 binden fazla insan rejimin denetimi altındaki bölgelerden özellikle Kerkük'ten sürülmüştür. Bu insanların çoğu şimdi çok zor şartlarda kamplarda yaşıyor ve uluslararası yardım örgütlerine muhtaçtır. Süregelen sefaletin sonucu olarak özellikle gençler olmak üzere çoğu yasadışı yollardan Avrupa'ya kaçmaya çalışıyor. Paraları heba olduğu gibi oraya varmadan yollarda canlarını da yitiyorlar.

Ne yazık ki uluslararası toplum bu insanların durumuna

24 *El Hayat* Gazetesi, 29 Eylül 2000

hâlâ kayıtsızdır. 1991 tarihli BM Güvenlik Konseyi 688 numaralı kararına ve Irak'ın da BM'nin bir üyesi olarak imza koyduğu uluslararası anlaşmalara karşı olan bu ırkçı politikayı durdurması için Irak rejimine baskı yapmıyor. Bu arada Irak muhalefetinin çoğunluğu rejimin, Irak'taki Araplar ve Kürtler arasındaki ortak yaşamı tehlikeye sokan, böyle giderse Irak devletinin bölünmesine yol açacak resmi politikasını kınamayı bir türlü yapmıyor.

Kerkük sakinlerini yaşadığı evlerden sürgün etmeyi sürdüren, bu politikayı kınayan 688 Numaralı Kararı ve uluslararası hukuku ihlal etmekte pervasız olan Irak rejimi, eğer uluslararası toplum kararlılıkla bunu yapmasını engellemezse kesinkes söz konusu politikayı terketmeyecektir. Ancak bu yolla sürgünler evlerine dönebilecek, Arap yerleşimciler de Irak'ın diğer bölgelerine, gelmiş oldukları asıl yere gönderilecektir. Bu ancak rejimin denetimi altında kalan tüm Kürt bölgesi, özellikle Kerkük, Saddam Hüseyin'in rejimi bitene ve demokrasi kurulana kadar uluslararası toplumun denetiminde kalırsa mümkün olacaktır. Burada yaşayan sivil halkın can güvenliğinin tek teminatı bu olacaktır. Bunun için böyle bir talep, Kürdistan'ın içinde, dışında ve Avrupa'daki önemli kişilerin, derneklerin desteklediği sivil toplum örgütleri ve siyasi partilerin de içinde olduğu 101 Kürt kurumu tarafından Güvenlik Konseyi ve Batılı ülkelerdeki uluslararası diğer örgütlere 29 Aralık 2000 tarihli bir muhtırıyla bildirilmiştir.[25] Sözkonusu muhtıra böyle bir önlemin Ortadoğu'da aksi takdirde gerçekleşmesi imkansız olan barış ve güvenliğe katkı yapacağını da vurgular.

Nurî Talabanî

25 Abdul Majid Fahmi Hassan, "*Delil Tarik Meşhur El Elviyat El Irak*" (Irak Livaları'nda Yaşamış Meşhur İnsanlar Tarihi Rehberi) II.Cilt, Kerkük Livası, Dicle Basımevi, Bağdat. 1947. s.55

EK - VI (B)
KERKÜK, GEÇMİŞ VE ŞİMDİ*

Kerkük'ün etnik kimliği hakkında çok fazla şey söylendi ama şimdiki durumu daha iyi anlamak için yapılacak şey geçmişte şehrin etnik kompozisyonunun nasıl oduğunu incelemek, bunu günümüzdeki verilerle karşılaştırmak olmalıdır. Geçmişten bu yana olan değişimler Irak rejiminin uluslararası hukuku ihlal eden, Kerkük sakinlerinin kendilerini şu an içinde bulduğu ciddi durumları yaratan politikaları yüzündendir. Eğer Kerkük üzerine yoğunlaşacak ve geçmişi şimdiyle karşılaştırmada onu bir model olarak kullanacaksak, ilgi odağımız geçmişte olduğu gibi bugün de orta yerde duran Irak rejiminin ırkçı politikasıdır.

Kerkük Bölgesinin engin bereketli ovalarında ana geçim kaynağı tarımdı. Şehir sakinlerinin çoğu ticari girişimler de olmakla birlikte ziraatle ilgili işler yapan zanaatkârlardı. Diğer-

* Kürt Bilim ve Tıp Kurumu tarafından Londra'da 9 Temmuz 2003'te düzenlenen bir konferansa sunulan konuşma..

leri idari işlerde çalışan kimseler ya da serbest meslek erbaplarıydı. Halk mevsimlere göre ya ürün yetiştiriyor ya da hayvancılık yapıyordu ama her ikisinde de geri kalmış yöntemler kullanıyordu. Bu, insanların çoğu Kerkük Bölgesinin kuzey ve doğu bölümlerindeki nehirlere, su kaynaklarına yakın köylerde toplandığından normaldi. Suyun kıt olduğu yerlerde daha az insan vardı. Onların adetlerini inceleyen bir araştırmacı rahatlıkla toplumun bünyesel yapısını anlayabilirdi. Bununla birlikte petrolün bulunması Irak'ın diğer yerlerinden şehre akın akın insan çekti, yaşam tarzı tamamen değişti. İşte bu yüzden petrol endüstrisinin gelişiminin binlerce Arap ailesi yanında Asuriler ve Ermeniler gibi diğer halkları da Kerkük'te yerleşme konusunda güdülediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kerkük şehrinin nüfus çoğunluğunu Kürtler ve Türkmenler oluşturuyordu. Türkmenler aile köklerinin izlerini Osmanlı devrine kadar sürebiliyordu. Sonra Araplar yerleşti buraya. Şehrin etnik bileşenini yazan ünlü ansiklopedi *Kamus ül Alem*'in yazarı Şemseddin Sami: "Üçte ikisi Kürt kalanı Türkmen, Arap ve diğer milletlerdendir. Yediyüzaltmış Yahudi dörtyüz altmış Keldani de şehirde yaşar"[1] demiştir.

Kürtler burada yaşıyordu ve halen de şehrin özellikle doğu ve kuzey mahallelerinde yaşarlar. Aynı zamanda diğer mahallelerde Türkmenler ve diğer etnik gruplarla yan yana bulunurlar. Şehrin ve bölgenin en eski halkları onlardır. Daha sonra Türkmenler buraya geldiler. Ünlü "*Irak Livaları'nda Yaşamış Meşhur İnsanlar Tarihi Rehberi*" kitabının yazarı, Arap araştırmacılar tarafından derlenen ve 1947'de Bağdat'ta basılan 2.Cilt'te hep Kerkük'ten söz etmiştir. Bu kitaba göre Türkmenler, Kerkük'ün oraya en son yerleşmiş halkıdır. Ataları, onyedinci yüzyılın ortalarında Osmanlı Sultanı IV.Murat'ın

1 Şemseddin Sami "*Kamus ül Alem*" İstanbul Mihran Basımevi 1315/1896.

Irak'ı fethedip Safevileri sürmesinden sonra orayı işgal etmiş olan askerlerle birlikte buraya gelmiştir. Rehber, aynı zamanda Sultan Murat'ın, Bağdat'ı fethettikten sonra İstanbul'a dönmeden önce Bağdat'ı Anadolu'ya bağlayan stratejik yolda konumlanmak üzere ordu birliklerini bıraktığını belirtir: İşte şimdiki Türkmenler de bu birliklerin soyundan gelmiştir.[2]

Kerkük'teki Neftçi ve Avcı gibi Türkmen ailelerinin reisleri atalarının Sultan Murat'tan geldiğini onaylamışlardır. Bay Nazım Neftçi, ataları Kahraman Ağa'nın Sultan Murat'la birlikte Anadolu'dan geldiğini, Kerkük şehri yakınında ilkel yöntemlerle petrol çıkarılan Baba Gurgur adı verilen toprağı aldığını 1947'de belirmişti.[3] Abdullah Avcı Bey de kendi ailesinin köken olarak Konyalı olduğunu, büyük babası Emir Han'ın da Sultan Murat'a eşlik ederek Kerkük'e yerleştiğini doğrulamıştır.[4]

Rehber Kerküklülerin dininin İslâm olduğunu, onların bu dine güçlü bir şekilde bağlı olduklarını vurgular. Bölgenin birçok cami ve tekkeye sahip olduğunu da belirtir. Aynı zamanda Hıristiyan, Subbi ve Yahudiler de şehrin sakinleridir.

Yahudiler (1950'lerin başlarında İsrail'e gitmek için Irak'tan ayrılmak zorunda kalanlar) ticaret, bankacılık ve kuyumculukla uğraşıyorlardı. Hıristiyanların hepsi meslek erbabıydı. Her bir etnik grup uyum içinde bir arada yaşıyordu. Şehir içinde epey bir sayıyı bulan çoğu göçebe aşiretlerden gelen Kürtler, mıntıkalar, alt-mıntıkalar ve köylerin nüfusunu oluşturuyordu.

Kerkük'ün belediye başkanları neredeyse tamamen Kürtlerden seçilirdi, ünlü Talabani ailesindendi. Osmanlı devrinde ve krallık dönemi boyunca bazı Türkmenler de belediye başkanı

2 Abdulmajid F.Hassan, age. s.58
3 age. s.284
4 age. s.301

oldu ama 1969 yılında Baas rejimi tarafından Tıkriti ailesi tayin edilene kadar hiçbir Arap belediye başkanı olamadı.

Kerkük şehri 1879'a kadar Şarezor vilayetinin merkeziydi. Bu tarihte "sancak" yapıldı ve Musul vilayetine bağlandı. 1918'de İngiliz ordusu Musul vilayetini işgal ettiği zaman İngiliz yönetimi, Erbil, Rewandiz, Koysancaq mıntıkalarından oluşan yeni bir Erbil eyaleti kurdu. 1921'de İngilizler Kerkük'ün nüfusunu 75 bin Kürt, 35 bin Türk, 10 bin Arap, 1400 Yahudi ve 600 Keldani olarak tahmin ettiler. 1925'te şehrin geleceği konusunda karar vermek için orayı ziyaret eden Milletler Cemiyeti Komitesi toplam nüfusun %63'ünü Kürtlerin, %19'unu Türkmenlerin, %18'ini de Arapların oluşturduğuna kanaat getirdi. Kuşkusuz 1947 yılına kadar Irak'ta nüfus sayımı olmadığından buradaki rakamların çoğu tahminiydi. 1936'da yayımlanan resmi bir tahmine göre toplam nüfus 180 bin olarak veriliyordu. Daha önce sözü edilen Rehber'in yazarına göre ise Kerkük yarım milyondu ki bu sayıya göçebe aşiretler dahil değildi. Kitaba göre Kürtler esas olarak güneydoğuda yaşarlarken Araplar Kerkük Bölgesinin güneybatısında ikamet ederlerdi. Kürtler, Türkmenler ve Araplar bölge merkezinde de bulunurlardı.

Monarşik dönemde Kerkük'ü temsil eden parlamento üyelerinin çoğu Kürt, bazıları da Türkmendi. Arap temsilcilere Arap aşiretleri 1953'ten sonra Hewîce ovasına yerleştirilene kadar pek az rastlanırdı.

1947 Nüfus Sayımı nüfusun etnik bileşenine ilişkin ayrıntılar vermez. Ama 1957 Nüfus Sayımı 6. sütunda anadile göre etnik bileşenler gösteriliyordu. Bu sayıma göre Kerkük'ün etnik kompozisyonu %48,3 Kürt, % 28,2 Arap, %21,4 Türkmen kalanlar da Keldani-Asuri ve diğerleri şeklindeydi. 1957 Nüfus Sayımı geçerli olarak kabul edilen tek sayımdır. Çünkü diğer nüfus sayımları Irak rejiminin ülkenin güneyinden veya

merkezinden getirdiği Arapları Kerkük şehri içine yerleştirerek etnik temizliğe başlamasından sonra yapılmıştır.

Kerkük şehri içinde yalnızca iki aile yerleşikti: Tıkriti ve Hadidi. Buna ek olarak devlet memuru olarak veya ana karargahı Kerkük'te bulunan Irak ordusu İkinci Tümen'de asker ve subay olarak çalışan bazı Araplar da vardı. 1955'e kadar benim de öğrenci olduğum tek bir lise vardı Kerkük'te. Öğrencilerin çoğu Kürt ve Türkmenlerdi. Bu iki gruptan sonra Araplar, Asuriler, Keldaniler ve Ermeniler geliyordu. Arap öğrencilerin çoğu devlet memurları, askerler ya da Irak Petrol Şirketi'nde çalışanların çocuklarıydılar.

Köklü gelenekleri olan Kürtler, Türkmenler, Keldaniler ve Yahudilerin kendi mezarlıkları vardı. Araplar azınlık olduklarından ölülerini Türkmen mezarlıklarına gömerlerdi. Bununla birlikte 1991'den sonra Irak rejimi Arap yerleşimciler için mezarlıklar yaptı ve Şii Arapların ölülerini gömmek için El-Necef'e götürmeleri yasaklandı. El-Necef Şiiler için çok kutsal bir yerdir. Sonra rejim mezar taşlarındaki Kürtçe yazıları da çok uzun yıllardan beri Kerkük'te Arapların yaşadığını kanıtlama girişimi olarak silip Arapça yazılarla değiştirmeye başladı!

Rehber'e göre Tıkriti ailesi Kerkük'ün en meşhur ailesidir. Ailenin başı Bay Mazher el-Tıkriti, onların büyük büyük babası Şebip'in Suriye'den 1048 Hicri yılında tıpkı Türkmenlerin atalarının da yaptığı gibi Osmanlı Sultanı IV.Murat'la beraber nasıl geldiğini anlatır. Onların yardımlarına karşılık olarak Sultan, El-Tıkriti ailesine Kerkük'ün güneydoğusunda ve küçük Tıkrit kasabasında köyler ve topraklar vermişti.[5]

Monarşi döneminde Kerkük'e yerleşmiş olan diğer Arap aşiretler El-Ubeyd ve El-Cebur aşiretleridir. El-Ubeyd, Arap

5 age. s.289

El-Şamar aşireti tarafından yaşadıkları yerden zorla çıkartıldığı zaman Musul'un kuzeydoğusundan buraya gelmişti. El-Eze aşiretiyle sürekli savaş halinde oldukları Diyala ovasına yerleştiler.[6] Onların arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için Yasin Haşimi hükümeti 1935'te Küçük Zap'tan gelen sularla bölge sulandıktan sonra onları Hewîce'ye yerleştirme kararı aldı. El-Ubeyd ve El-Cebur aşiretleri Kerkük Bölgesine getirilen ilk Arap yerleşimciler oldular. Daha önce bu alan yarı çöldü, baharda Kürtler koyunlarını otlatırlardı. Genel olarak, Kürtler, Türkmenler ve hatta Hewîce bölgesinin Arapları arasındaki ilişkiler Baas Partisi 1963'te iktidarı ele geçirene kadar iyiydi.

Yeni rejim çoğunluğu Arap Baasçılar ve Türkmenlerden oluşan "Ulusal Muhafızları" Kürtlere saldırmakta kullandı. İşleri güçleri yoksul bölgelerdeki fakir evleri yerle bir etmek oldu. 1963 Haziranında Baasçı rejim Kerkük civarındaki 13 Kürt köyünü yıktı. Kerkük yakınındaki Dibs bölgesindeki 34 Kürt köyü daha zorla boşaltıldı, yerlerine güneyden ve merkezden getirilen Araplar yerleştirildi. 1963-1988 arasında Irak rejimi Kerkük Bölgesinde toplam 779 köyü yakıp yıktı, mezarları kaldırdı. Bu köylerde 493 ilk okul, 598 cami, 40 sağlık ocağı vardı.[7] Meyve bahçeleri, çiftlikler yakıldı, sığırlara el konuldu, su kuyuları kapatıldı. Tüm bu yakıp yıkmanın amacı oradaki yerleşim izlerini kökünden yok etmekti. Toplam olarak 37726 Kürt aile köylerinden zorla atıldı. En kötü bir tahminle kırsal alanda yaşayan ortalama bir Kürt ailesinde 5-7 kişi vardır.

İran-Irak savaşı sırasında Irak rejimi ayrıca Kerkük'ün güneyinde 10 kadar Şii Türkmen köyünü de haritadan sildi.

Kerkük şehri içinde Irak rejimi Kürtleri terke zorlamak için

6 age. s.339

7 Nouri Talabany, "*Arabization of the Kirkuk Region*" Kürtistan Araştırmaları Basım, Uppsala (İsveç) 2001. s.94

birçok önlem aldı. Petrol şirketi işçileri, devlet memurları, öğretmenler Irak'ın güneyine ve merkezine gönderildi. Şehrin caddelerinin, sokaklarının isimleri Arapça oldu, iş yerlerine Arapça isim almaları konusunda baskılar yapıldı. Kürtlerin Araplardan başkasına mal satması yasak olduğu gibi emlak almalarına da izin verilmedi. Yeni gelen Araplara sayısız yerleşim birimleri kuruldu, bu mahallelere de Arapça isimler verildi. Tarihi şehir kalesi camileri, antik kilisesiyle birlikte yıkıldı. Binlerce Arap ailesi şehre getirildi, hepsine iş ve ev verildi.

Bu sözü edilen önlemler 1991 Körfez Savaşından sonra daha da arttırıldı. Aynı yıl yapılan isyanın ezilmesinden sonra kaçmış olan Kürtlerin geri dönmesine izin verilmedi. 1996'da yani 1997 Nüfus Sayımı'nın yapılmasından önce "Kimlik Yasası" adı verilen bir yasa geçirildi ve bununla Kürtler ve Arap olmayan diğer etnik gruplardan kendilerini Arap olarak kaydettirmeleri istendi. Buna karşı çıkanlar Kürdistan'ın özgürleşmiş bölgesine veya Irak'ın güneyine sürüldü. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin 2003 raporunda 1991'den sonra 120-200 bin Arap olmayan kişinin zorla Kerkük'ten sürüldüğü yer alır.[8]

Son yimi yıldır Irak rejiminin Kerküklü Türkmenlere karşı güttüğü politika konusunda hiçbir şey söylememiş olan Türk yönetimi şimdi onları korumak için Irak Kürdistanı'nı işgal edebileceği iddiasını getiriyor. Amerikan ordusu ve müttefiklerinin Irak'a saldırması durumunda Türk ordusunun da Irak Kürdistanı'nı işgal edeceği havası vardır ki bu zaten çok kötü olan durumun iyiyce içinden çıkılmaz bir hal alması anlamına gelir. Bu Türk ordusuyla Kürt halkı arasında çarpışmalara yol açabilir. Türk liderler şimdi Kerkük'ten sürülen Kürtlerin evlerine dönmesine izin verilmemesi gerektiğini açıkça belir-

8 Londra'da olan, Etnik Temizliğe Karşı Kürt Örgütleri Fedarasyonu'nun Kofi Annan ve diğerlerine 3 Şubat 2003 tarihli gönderdikleri başvuru metninden.

tiyorlar. Eğer Kürtlerle Türkmenler arasında herhangi bir çarpışma olursa bunun Kerkük'e askeri müdahale hakkını verdiğini düşünüyorlar. Türk gizli servisleri için böyle çatışmaları yaratmak hiç de zor değildir. Böylece Kerkük'ü işgal etme bahanesini bulacaklar, Birinci Dünya Savaşı bitiminden beri sahibi olduklarını iddia ettikleri petrolün denetimini de ele geçirmeye çalışacaklardır.

Nurî Talabanî

BİBLİYOGRAFYA

Abdul Majid Fahmi Hassan, "*Delil Tarik Meşhur El Elviyat El Irak*" II.Cilt, Kerkük Livası, Dicle Basımevi, Bağdat. 1947

——, "*A Guide to the History of Iraqi Liwas -Kirkuk Liwa*" Cilt 2. Dicle Basımevi, Bağdat 1947

——, *Ancient and Modern Iraq*, Sidon: Irfan Press, 1956

Ahmed Najmadin, "*The Population Conditions in Iraq*" (Kahire: Arap Çalışmaları Enstitüsü, 1970

Arshad Al-Hurmizi, "*Turkmans in Iraq*", Ankara, Turkman National Party Of Iraq, 1994 Türkçe ve Arapça metin

Ata Terzibaşı "*The Kirkuk Poets*", Cilt 2. Türkçe. El Cumhuriye Basım, 1968

Briah Cooper Bush. "*Britain, India and Arabs*"

Chiya (Amin K. Amin), "The strategic security of Iraq and the tripartite Ba'athist Policy: eviction, Arabization and Ba'athization", (Kürtçe) KYB, 1987

C.J. Edmonds, *Kurds, Turks, and Arabs: Politics, Travel and Research in North Eastern Iraq, (1919-1925)* Oxford, 1957

El Ayam. 59.sayı. Temmuz 1962

El Hayat Gazetesi, 29 Eylül 2000
El İttihat" Haftalık Kürtçe Dergi, sayı 419. 4 Mayıs 2001
Encyclopaedia of Islam, s.v. "Kirkuk"
Fazil al-Ansari "*The Population of Iraq*", Al-Adeeb Bas. Şam, 1970
Hacı Halife (Haji Khalifa) Mustafa ibn Abdullah Katip Çelebi, Cihannüma 1058/1648 ilk baskı 1145/1732, Norberg çev. ve editörlüğünde Gihan Numa: Geographia Orientalis, Speculum Mundi (Lund/Londra, 1818)
Halil İsmail, "*The geographic distribution of the Turkmans in Iraq*", *The International Politics Journal*, Sayı 8. Erbil, 1993
Halkawt Hakim, Kirkuk: "The City of Fire and Light", *Chirica Dergisi* Sayı 3. Londra. Ağustos 1984
Hanna Batatu "*The Old Social Classes and the Revolutionary Movement in Iraq*", Princeton University Press, Princeton, New Jersey
Irak Dosyası Dergisi, sayı 30, 1944, sayı 99, Mart 2000
Jabar Kader, Kirkuk:"A century and a half of Turkisation and Arabization", *Iraqi File Journal*, sayı 99, Londra, 2000
Jonathan C.Randal "*After Such Knowledge, What Forgiveness*", USA, 1999
Kanan Makiya "*Cruelty and Silence*", London 1993
Marian Kent, "*Oil and Empire*"
Muhammed Amin Zaki: "*A Brief History of Kurds and Kurdistan*" Arapça çev. Muhammed Ali Awni, Bağdat, 1961
——, "*The History of Kurdish States and Emirates in the Islamic Era*" Arapçaya Çeviren: Muhammed Ali Avni, İkinci bas. Londra. 1986
Mahmud Fahmi Darwesh, "*The Official Iraki Encyclopaedia*", Bağdat, 1936
Mohammed Azhar Saad, "*The Economic Geography of Iraqi Petroleum*" Kahire Üniversitesi, İnsan Bilimleri Koleji, Coğrafya Bölümü doktora tezi. 1975.
Muhammed Mecid Arif, "Ethnography and the Civilized Regions" Bağdat. n.p (baskısı belli değil) 1985
Nouri Talabany "*An Analysis of the Legal Rights of the Kurdish Peop-*

le" isimli Ahmet Vakfı Kürt Araştırmaları tarafından Virginia ABD, 2000 "Southern Kurdistan and International Law" isimli bölümü

——, "*Arabization of the Kirkuk Region*" Kürt Araştırmaları Yayınevi, İsveç, 2001

——, "Kurdo/Turkman Relations", "*Rayat-ül İslam*" Dergisi I.Cilt Yıl 15. Sayı 1. Mart 2001

——, "La Politique de l'Arabisation de la Region de Kirkuk" Ulusal Kongre, Irak'ta İnsan Hakları ve Ekonomik Yaptırımlar Üzerine Yeşiller Partisi Fransa Kongresi"nde yapılan konuşma. 5 Şubat 2001

——, "*The Kurdish Question and International Law*", Perspectives of Southern Kurdistan in a Regional and Supraregional Context, Almanya'daki Kürt Araştırmalar Merkezi, 1999

——, "Towards a frank Arab-Kurdish Dialogue leading a Democratic Solution", El-Hayat 11150. sayı, Londra

——, "*Concerning Federalism*", *El-Manar Gazetesi* (Arapça) Londra Sayı 15. 13 Temmuz 1994

——, "*The Kurdish View on the Constitutional Future of Iraq*", Londra 1999

"*Rojnamenus*" (Kürtçe dergi, sayı 21, 15 Şubat 2000

Shaker Khesbak, "*Northern Iraq*", Bağdat, Shafiq, 1973

Shaker Sabir al-Zabbit "*A Brief History of Turkmans in Iraq*" , Baghdad, 1962

S.H. Gadd ve Sidney Smith, Revue d'Assyr. et d'Archeol. Orient 1926

Shorish M.Rasool "*Destruction of a Nation, Statistics of Atrocities in Iraqi Kurdistan*", 1999 Temmuz, H.Zahawi ve L. Rashid, ABD

Şemseddin Sami "*Kamus ül Alem*" İstanbul Mihran Basımevi 1315/1896, Kerkük başlığı

Taha al-Hashimi, "*The Geography of Iraq for Secondary Schools*", Bağdat, 1938

Tarik Ashab, sayı 5 Ocak 2000

Tewfîq Wehbî, *A Journey from Darband-i Bâzyân to Mla'y-Tasluja*, Bağdat: El-Maarif Basım, 1965

——, "The name of Kirkuk", *El-katib Dergisi*, Haziran, 1958 Bağdat
"*The Population Conditions in Iraq*", Kahire, Arap Çalışmaları Enstitüsü, 1970
"*The Religious Distribution of the Iraqi Population*", Emniyet Hizmetleri / Genel Müdürlüğü Kültürel Gelişme ve Nüfus Merkezi
Türk Ansiklopedisi, (Ankara 1972), Cilt xx.
Uriel Damm, "Iraq Under Qasim, A Political History, 1958-1963", Rube Shiloah Research Center, Jerusalem, 1969
Walid Hamdi "*Kurds and Kurdistan in British Documents*", Londra'da 1992'de Arapça yayımlanan belgesel bir çalışma
Zaman gazetesi, İstanbul, 11 Mart 1994
Zeki Velidi Togan, "*An Introduction to the General History of the Turks*", İstanbul, 1964, I.cilt.
1957 Nüfus Kütük Kayıtları. Irak Cumhuriyeti, İçişleri Bakanlığı Nüfus Genel Müdürlüğü

Nurî Talabanî'nin kitabında gösterdiği gibi Kerkük bölgesindeki karışık nüfus sürekli değiştirilmeye tabi tutulmaktadır. Bu olay 1968 yılında Baas Partisi'nin askeri bir darbeyle sözümona iktidara gelmesinden hemen sonra başladı ve süreç içinde onbinlerce Kürt aile zorla sürgüne gönderildi. Bu gaddarlık -merhum Joseph Stalin'in en kötü geleneği- anlaşılmaz biçimde Batı'da önemsenmemiştir ama Irak'ta Saddam sonrası yerleşim yerlerinde bunun derin etkileri olmuştur. Acaba mülksüzleştirilenler, tıpkı Bosna'da ısrarcı olduğumuz gibi burada da yuvalarına, topraklarına dönecekler mi? Yoksa sessizce yapılmak kaydıyla etnik temizlik mübah mıdır?

Profesör Talabanî, Kerküklü Kürt halkına karşı Saddam'ın yaptığı asimilasyonu gözler önüne sererek dünyaya çok büyük bir hizmet sunmuştur. Saddam'ın yaptıklarını insanlığa karşı işlenen suçlar listesine ekleyelim ve diyelim ki İnşallah o bir gün bunların karşılığını görür!

Lord Avebury (1995)

ISBN 975-8637-80-0
9 789758 637805

avesta